T.C.

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

DEVLETİN DİJİTAL GÖZETİMİ: PANOPTİK YAKLAŞIMLA İNTERNETİN KAMUSAL DENETİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASENE DEMİRCİ

BALIKESİR, 2026

T.C.

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

DEVLETİN DİJİTAL GÖZETİMİ: PANOPTİK YAKLAŞIMLA İNTERNETİN KAMUSAL DENETİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HASENE DEMİRCİ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. TAHSİN GÜLER

BALIKESİR, 2026

T.C.

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda 202412533005 numaralı Hasene DEMİRCİ' nin hazırladığı "DEVLETİN DİJİTAL GÖZETİMİ: PANOPTİK YAKLAŞIMLA İNTERNETİN KAMUSAL DENETİMİ" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 02 Temmuz 2026 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan) Doç. Dr. Sinem ŞAHNAGİL İmza

Üye (Danışman)Prof. Dr. Tahsin GÜLER İmza

Üye Dr. Öğr. Üyesi Lütfi YALÇIN İmza

Enstitü Onayı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı ve
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.
- Yükseköğretim Kurulu tarafından 2024 yılında yayınlanan "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber" ve Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Çalışmalarda Üretken Yapay Zekâ Kullanımı: Etik İlkeler ve Uygulama Rehberi hakkında bilgi sahibiyim. Üretken yapay zekânın kullanılmasına ilişkin doğabilecek sorumluluklarımı kabul ettiğimi beyan ederim.

…./…./20…

Hasene DEMİRCİ

ÖNSÖZ

Küreselleşmenin etkisine bağlı olarak gelişen teknolojinin zamanla dijital hale gelmesiyle birlikte, dijital teknolojiler, bireylerin yaşam alanının her yerine dahil olmuş ve sanal bir ortam yaratmıştır. Bu durum hem bireysel özgürlüklerin sınırlarını hem de devletin gözetim anlayışının yeniden tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda devlet dijital gözetim pratiklerini, güvenlik, kamu yararı ve kamu düzeni amacıyla uygularken; bu durum ifade özgürlüğü ve mahremiyet gibi temel haklar üzerinde tartışmaları da beraberinde getirmekte, kamusal alanın sınırlarının belirlenmesinde güçlükler yaratmaktadır. Bu tez çalışması, dijital gözetim olgusunu, Michel Foucault'nun "panoptikon" kuramı çerçevesinde, devletin internet üzerindeki kamusal denetim mekanizmalarını ve bu mekanizmaların internetin kamusal denetimi üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışma, karmaşık bir yapıya bürünen ama aynı zamanda dijital gözetimin sıradanlaştığı bir dönemde, bireyin kamusal alandaki konumunu düşünerek dijital bir iktidarın demokratik değerlere etkisini sorgulama isteğiyle ortaya çıkmıştır. Umarım bu çalışma, dijital gözetim ve kamusal denetim ilişkisine dair eleştirel bir farkındalık yaratarak gelecekteki araştırmalara küçük de olsa katkı sağlar.

Bu çalışmayı hazırlarken bana yol gösteren, eleştirileriyle bakış açımı geliştiren değerli danışmanım Prof. Dr. Tahsin GÜLER'e teşekkür ederim. Ayrıca, bu süreçte anlayış ve moral desteğini esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

BALIKESİR, 2026 **HASENE DEMİRCİ**

ÖZET

DEVLETİN DİJİTAL GÖZETİMİ: PANOPTİK YAKLAŞIMLA İNTERNETİN KAMUSAL DENETİMİ

DEMİRCİ, Hasene

Yüksek Lisans, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Tahsin GÜLER

2026, 78 Sayfa

Bu tez çalışması, dijitalleşme süreciyle birlikte devletin gözetim uygulamalarının nasıl dönüştüğünü ve bu dönüşümün kamusal alan üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, internetin bireyler için yalnızca bir bilgi paylaşım ve iletişim alanı olmasının ötesine geçerek, denetim ve izleme mekanizmalarının işlerlik kazandığı bir alana dönüşmesi, dijital gözetimi güncel ve önemli bir araştırma konusu haline getirmiştir. Çalışmada, devletin dijital gözetim pratikleri, Michel Foucault'nun "panoptikon" kavramı çerçevesinde ele alınmış ve Türkiye örneği üzerinden yasa ve regülasyonlar temel alınarak incelenmiştir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi, ikincil veri analizi kullanılarak yürütülmüştür.

Bulgular incelendiğinde, dijital denetim mekanizmalarının güvenlik ve kamu düzeni sağlama amacının yanı sıra, bilgi akışını kontrol etme ve toplumsal davranışları yönlendirme aracı olarak da kullanıldığı görülmüştür. Bu bağlamda dijital ortamda hukuki ve kurumsal araçlar aracılığıyla görünmez bir disiplin mekanizması oluşturulduğu, bu durumun ise bireylerin davranışlarını etkileyerek temel hak ve özgürlükler üzerinde sınırlayıcı sonuçlar doğurabildiği tespit edilmiştir. Ayrıca incelenen örnekler doğrultusunda internetin kamusal alan işlevinin giderek daraldığı anlaşılmıştır. Türkiye'deki internet politikalarının tamamen panoptik bir yapı taşımadığı, ancak erişime engellenen olayın niteliğine göre değişen melez bir yapı sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın sonuç kısmında ise bireylerin dijital ortamda daha bilinçli hareket etmelerine katkı sağlanması ve güvenlik ile temel hak ve özgürlükler arasındaki dengenin daha sağlıklı kurulmasının desteklenmesi için öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Gözetim, Panoptikon, İnternet Denetimi, Kamusal Alan, Toplumsal Kontrol.

ABSTARCT

DIGITAL SURVEILLANCE OF THE STATE: PUBLIC CONTROL OF THE INTERNET WITH THE PANOPTIC APPROACH

DEMİRCİ, Hasene

Master Thesis, Department of Political Science and Public Administration

Advisor: Prof. Dr. Tahsin GÜLER

2026, 78 Pages

This thesis aims to examine how the surveillance practices of the state have transformed with the digitalization process and the effects of this transformation on the public sphere. In this context, the transformation of the Internet beyond being just a field of information sharing and communication for individuals into a field where control and monitoring mechanisms become operational has made digital surveillance a current and important research topic. In the study, the state's digital surveillance practices were considered within the framework of Michel Foucault's concept of "panopticon" and examined on the basis of laws and regulations based on the example of Turkey. The research was conducted using the document analysis method, a qualitative research method, and secondary data analysis.

When the findings were examined, it was seen that digital control mechanisms are used as a means of controlling the flow of information and directing social behavior, as well as for the purpose of ensuring security and public order. In this context, it has been determined that an invisible disciplinary mechanism has been created in the digital environment through legal and institutional tools, and this situation may have limiting consequences on fundamental rights and freedoms by affecting the behavior of individuals. Furthermore, based on the examined examples, it has been understood that the public sphere function of the internet is gradually shrinking. It has been concluded that the Internet policies in Turkey do not have a completely panoptic structure, but exhibit a hybrid structure that varies according to the nature of the event that is blocked from access.

In the conclusion part of the study, suggestions were made to contribute to individuals acting more Decently in the digital environment and to support the establishment of a healthier balance between security and fundamental rights and freedoms.

Keywords: Digital Surveillance, Panopticon, Internet Control, Public Space, Social Control.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ iii
ÖZET iv
ABSTARCT vi
İÇİNDEKİLER viii
TABLOLAR LİSTESİ x
ŞEKİLLER LİSTESİ xi
KISALTMALAR LİSTESİ xii
1. GİRİŞ 1
1.1. Araştırmanın Konusu 1
1.2. Araştırmanın Amacı 1
1.3. Araştırmanın Önemi 1
1.4. Araştırmanın Varsayımları 2
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları 2
1.6. Tanımlar 2
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE 6
2.1. Panoptikon Kavramı 6
2.2. Devletin Kamusal Denetimi 11
2.2.1. Devletin Dijital Gözetimi 14
2.3. İlgili Araştırmalar 16
3. YÖNTEM 21
3.1. Araştırmanın Modeli 21
3.2. Evren ve Örneklem 21
4. BULGULAR VE YORUMLAR 22
4.1. Panoptik Gözetim ve Disiplin Toplumu 22
4.1.1. Gözetim Kavramının Teorik Temelleri 24
4.1.2. Michel Foucault ve Panoptik Modeli 29
4.1.3. Disiplin Toplumu ve Öz Denetim 31
4.1.4. Dijital Çağda Panoptik Yapının Dönüşümü 32
4.2. İnternetin Kamusal Alan Olarak Denetimi 33
4.2.1. Kamusal Alanın Klasik Kuramsal Çerçevesi 34
4.2.2. Dijitalleşen Kamusal Alan 37
4.2.3. Dijital Kamusallığın İşlevleri 40

4.2.4. İnternette Denetim ve Sınırlandırma Biçimleri 41
4.3. Türkiye' de Dijital Denetim Stratejileri ve Hukuki Mekanizmalar 45
4.3.1. Yasal Düzenlemeler ve Dijital İçerik Müdahaleleri 48
4.3.2. Türkiye'de Sosyal Medya Yasası 55
4.3.3. Devlet-Şirket İş Birliği ve Platformların Yükümlülüğü.....61
4.3.4. Güncel Uygulamalar Üzerine Eleştirel Yaklaşımlar.....62
5. SONUÇ VE ÖNERİLER 69
5.1. Sonuçlar 69
5.2. Öneriler 72
KAYNAKÇA.....73

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Başlıca Gözetim Kavramları 10

Tablo 2. Türkiye'de Uygulanan Dijital Gözetim Uygulamaları 15

Tablo 3. Tarihsel Süreçte Gözetim ve Denetim Mekanizmaları 25

Tablo 4. Türkiye'de Uygulanan Denetim Biçimleri 43

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Panoptikon Hapishane Modeli**.** 7

Şekil 2. Erişime Engellenen Sitelerin Karar Veren Kurumlara Göre Dağılımı (Toplam: 2006-2021) 63

Şekil 3. 2007-2024 Yılları Arasında Türkiye'de Erişime Kapatılan Site Sayısı 66

KISALTMALAR LİSTESİ

AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

BTK : Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu

CMK : Ceza Muhakemesi Kanunu

ISS : İnternet Servis Sağlayıcısı

İHEB : İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

md. : Madde

TCK : Türk Ceza Kanunu

TİB : Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı

URL : Tekdüzen Kaynak Bulucu

VPN : Sanal Özel Ağ

1. GİRİŞ

Tez çalışması, dijital gözetim olgusunu panoptik kavramı çerçevesinde ele alarak, devletin internet üzerindeki kamusal denetim pratiklerinin neler olduğu, hangi mekanizmalar aracılığıyla denetlendiği, temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulmaması için dikkat edilmesi gereken noktaları ve bu bağlamda sistemde iyileştirici olabilecek önerilere odaklanmaktadır.

1.1. Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın konusu, dijital gözetim olgusunu, Michel Foucault'nun panoptikon kavramı çerçevesinde ele alarak, devletin gözetim pratiklerinin nasıl dönüştüğünü ve internetin kamusal bir alan olarak hangi araçlar ve politikalar aracılığıyla denetlendiğinin incelenmesidir. Ayrıca, Foucault'nun panoptikon kavramından hareketle, dijital gözetim mekanizmalarının birey ve toplum üzerindeki etkilerini anlamayı hedeflemektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, devletin dijital gözetim pratiklerinin panoptik bir yapı oluşturup oluşturmadığını incelemek, panoptikon modelin dijital çağda nasıl dönüştüğünü açıklamak ve bu modelin yasalar ve regülasyonlar aracılığıyla nasıl işlerlik kazandığını açıklamaktır. Ayrıca, bu süreçte internetin demokratik bir kamusal alan olma işlevinin nasıl dönüştüğünü de incelemeyi amaçlamaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Gözetim, artık geçmişteki salt anlamının ötesine geçerek günümüz 21. yüzyılının dijitalleşme süreciyle birlikte "dijital göz" haline gelmiştir. Dolayısıyla bu

konuda yapılan yorumlamalar devletin denetim mekanizmalarına yeni bir bakış açısı kazandırması nedeniyle önemlidir. Dijital gözetim, 21.yüzyılda güvenlik veya kamu düzenini sağlama gibi durumların yanı sıra, toplumsal kontrolün sağlanması için bir araç olarak da kullanılmaktadır. Bu bağlamda, ifade özgürlüğü, mahremiyet ve iktidar-birey-toplum arasındaki etkileşim gibi konuların gelecek yönelimli bir bakış açısıyla ele alınması büyük önem taşımaktadır.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Devletin dijital gözetim uygulamalarının kamu düzeni ve güvenlik gerekçelerine dayandırıldığı ve bu uygulamaların bireylerin temel hak ve özgürlükleri üzerinde sınırlayıcı etkiler oluşturabileceği varsayımından hareket edilmiştir. Bu durumu değerlendirmek amacıyla, konuyu temsil etme gücüne sahip olduğu kabul edilen yasal düzenlemeler ve resmî belgeler seçilerek sistematik ve nesnel bir biçimde analiz edilmiştir.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma ağırlıklı olarak teorik bir çerçevede yürütülmüştür. Dolayısıyla ampirik verilerden ziyade doküman analizi yöntemi ve ikincil veri analizi yöntemi gibi nitel yöntemlerle sınırlıdır. Çalışmanın kapsamı, panoptikon kavramının çeşitlerine odaklanmamaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın kapsamı sınırlı olmakla birlikte, daha çok panoptikon kavramının dijitalleşmesi ve devletin dijital gözetim pratiklerini yasa ve regülasyonlar özelinde ele alınmaktadır.

1.6. Tanımlar

Çalışmada yer alan temel kavramların tanımları bu başlık altında tanımlanmıştır.

Panoptikon: Felsefi, sosyolojik ve mimari yönleri bulunan panoptikon kavramı, ilk olarak Jeremy Bentham tarafından mimari bir model olarak tasarlanmış, daha sonrasında Michel Foucault tarafından kurama dönüştürülmüştür. Grekçe “pan” (bütün) ve “opticon” (gözlemlemek) kelimelerinden türeyerek, “bütünü gözlemlemek” anlamına gelmektedir (Uzak, 2022, s. 106).

Süperpanoptikon: Kavramı ilk dile getiren Mark Poster, geliştiren ise David Lyon'dur. Salt gözetim modelinin mekândan bağımsızlaşarak dijital hale dönüşmesini ifade etmektedir (http-1).

Toplumsal Kontrol: Bireylerin uygun davranış normlarına uymasını sağlayarak, toplumun işleyişini düzenleyen; bu amaçla toplumun düzenini korumak için bireylerin davranışlarını yönlendiren ve denetleyen mekanizmalar bütününü ifade etmektedir (Hoffmann, 2006, s. 680).

Dijital Gözetim: Bireylerin dijital izlerinin sosyal medya platformları, dijital cihazlar gibi çeşitli teknolojiler aracılığıyla toplanması, izlenmesi, analiz edilmesi ve depolanması sürecidir (Kalaman, 2019, s. 577).

Siyasi İktidar: Devletin sahip olduğu zor kullanma tekelini kullanan ve toplum üzerinde en üstün iradeyi temsil ederek; kontrol etme, yönetme, bağlayıcı kararlar alma gibi güçlere sahip olan egemen otoritedir (Heywood, 2006, s. 34).

İnternet Denetimi: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK), kullanıcıların güvenliğini sağlamak amacıyla teknik ve hukuki yöntemlerle internet ortamındaki içerik ve erişimlerin kontrol altına alınmasını ifade etmektedir (http-2).

Kamusal Alan: Habermas kamusal alanı "sivil toplumun içinden ortaya çıkan özgül bir alan" olarak tanımlamıştır (Özbek, 2004, s. 27). Yani günümüz modern toplumlarında bireylerin bir araya gelerek özgürce tartıştıkları, kamu yararını ilgilendiren konular hakkında düşündükleri bir iletişim ve tartışma alanını ifade etmektedir.

Erişim Sağlayıcı: Kullanıcılarına internet ortamına erişim olanağı sağlayan her türlü gerçek veya tüzel kişiler (5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Hakkında Kanun, md.2/1-e). Erişim sağlayıcı ibaresi, internet hizmet sağlayıcısı anlamına gelmektedir. Örneğin, Türk Telekom, Turkcell Superonline, Vodafone Supernet gibi internet hizmet sağlayıcılarıdır.

İçerik Sağlayıcı: İnternet ortamı üzerinden kullanıcılara sunulan her türlü bilgi veya veriyi üreten, değiştiren ve sağlayan gerçek veya tüzel kişiler (5651 sayılı Kanun, md.2/1-f).

Toplu Kullanım Sağlayıcı: Kişilere belli bir yerde ve belli bir süre internet ortamı kullanım olanağı sağlayan (5651 sayılı Kanun, md.2/1-i).

Yer Sağlayıcı: Hizmet ve içerikleri barındıran sistemleri sağlayan veya işleten gerçek veya tüzel kişiler (5651 sayılı Kanun, md.2/1-m).

Erişimin Engellenmesi: Kullanıcıların suç teşkil eden veya hak ihlali içeren içeriklere ulaşmasının sürecin herhangi bir aşamasında kesilmesini sağlayan bir tedbirdir. Uygulanan yöntemler, alan adından erişimin engellenmesi, IP adresinden erişimin engellenmesi, içeriğe (URL) erişimin engellenmesi ve benzeri yöntemler kullanılarak erişimin engellenmesidir ((5651 sayılı Kanun, md.2/1-o).

İçeriğin Yayından Çıkarılması: İçerik veya yer sağlayıcılar tarafından içeriğin sunuculardan veya barındırılan içerikten çıkarılmasını ifade etmektedir (5651 sayılı Kanun, md.2/1-ö).

Sosyal Ağ Saylayıcısı: Sosyal etkileşim amacıyla kullanıcıların internet ortamında ses, görüntü, metin, konum gibi içerikleri oluşturmalarına, görüntülemelerine veya paylaşmalarına imkân sağlayan gerçek veya tüzel kişilerdir (5651 sayılı Kanun, md.2/1-s).

Alan Adı Sistemi (DNS/ Domain Name System): Bu sistemde web sitelerine alan adları verilerek kullanıcıların IP adresi yerine "google.com" alan adını yazarak siteye erişmesi sağlanır. DNS engelleme yönteminde ise, yasaklı bir alan adına erişim talep edildiğinde kullanıcıya hata mesajı gösterilir ya da başka bir siteye yönlendirme yapılır. IP engellemede olduğu gibi bu yöntemde de sitenin tamamına erişim engellenir (http-3).

URL Tabanlı Engelleme (Standart Kaynak Bulucu): Bir web sitesindeki belirli bir sayfaya erişim URL (uniform resource locator) adlı bir adresle sağlanır ve her sayfanın kendine özgü bir URL'si vardır. Bu sayede kullanıcılar, örneğin "balikesir.edu.tr" yazarak doğrudan ilgili sayfaya ulaşabilir. URL tabanlı engellemede ise yalnızca belirli bir sayfanın adresi hedef alınarak, sitenin tamamı yerine sadece ilgili içeriğe erişim engellenir (http-4).

IP (Internet Protocol): IP adresleri, noktalarla ayrılan dört sayıdan oluşur ve her bir sayı 0 ile 255 arasında değer alır (ör. 123.124.255.101). IP engelleme yönteminde belirli bir IP adresi engellenir ve kullanıcı bu adrese erişmek istediğinde internet hizmet sağlayıcısı bağlantıyı keser. Bu yöntem "kör filtreleme" olarak adlandırılmakta olup en önemli sorunu, yalnızca hedeflenen içeriğin değil, aynı IP adresinde yer alan tüm web sitelerine erişimin engellenmesidir. Ayrıca aynı sunucuda birden fazla site

barındırılıyorsa, diğer siteler de bu engelden etkilenmektedir (Fevzi Cengiz, 2022, s. 101-102).

Koruma Tedbiri Olarak Verilen Karar: Adli merciler tarafından verilen kararlardır. Örneğin, Sulh Ceza Hakimliği.

İdari Tedbir Olarak Verilen Karar: İdari merciler tarafından verilen kararlardır. Örneğin, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Başkanı.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde, "panoptikon" ve "devletin kamusal denetimi" kavramlarına yer verilerek kavramsal çerçeve çizilmiştir.

2.1. Panoptikon Kavramı

Panoptikon, modern gözetim anlayışını açıklamak için kullanılan metaforik bir kavramdır. Felsefi, mimari, siyasi ve sosyolojik izdüşümleri bulunan bu kavram, Grekçe "pan" (bütün) ve "opticon" (gözlemlemek) kelimelerinden türemiş olup, "bütünü gözlemlemek" (Uzak, 2022, s. 106) anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda panoptikon temel olarak, "görünmeden gözetleme" modelinin kurgulanmasını amaçlamaktadır. Bu amacın hayata geçirilmesi doğrultusunda panoptikonun fikri temelleri, 18. yüzyılda İngiliz filozof ve sosyal kuramcı Jeremy Bentham tarafından bir "hapishane" modeli olarak ortaya atılmıştır. Fakat bunun öncesinde bu modelin mimari temelleri, Jeremy Bentham'ın kardeşi Samuel Bentham tarafından daha önce tasarlanmıştır (Bentham, 1995, s. 33).

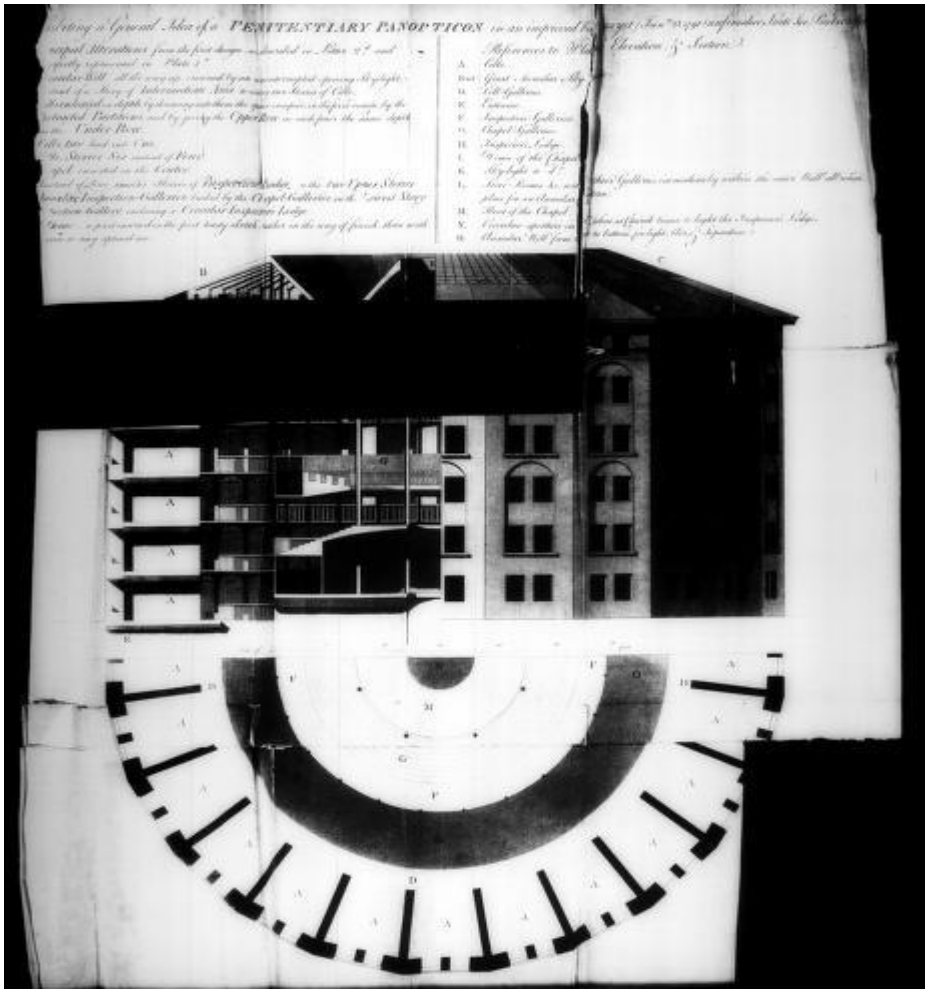
Bentham'ın kardeşi Samuel, bu mimari fikri tasarlarken merkezi bir düzen aracılığıyla verimliliği artırmayı hedeflemiş; tersaneler, atölyeler ve askeri üretim tesisleri gibi yapılar üzerine çalışmalar yürütmüştür. Nitekim Brunon-Ernst**,** bu süreci "Samuel Bentham'ın Rus tersanelerindeki deneyimi, daha sonra Jeremy Bentham'ın panoptikon ilkesini resmileştirmesine olanak sağlayan teknik ve yönetimsel çerçeveyi oluşturmuştur (2012, s. 27)**."** şeklinde ifadesiyle açıklamıştır.

Bunun ardından Jeremy Bentham, bu sistemi yerinde inceledikten sonra, panoptikonun sadece hapishaneler için değil; fabrikalar, okullar ve hastaneler gibi farklı kurum ve mekanlarda da uygulanabileceğini fark etmiştir (Bentham, 1995, s.71).

Bentham "görünmeden gözetleme" ilkesine dayanan bu modeli kurgularken temel unsurlarını şu şekilde anlatmıştır;

"Halka şeklinde bir bina ve merkezinde bir kule vardır. Bu kulenin, halkayı oluşturan yapının cephelerini net bir biçimde görebilen pencereleri bulunur. Birtakım işlevsel amaçlar doğrultusunda, halkanın çevresindeki binalar hücrelere bölünmüştür. Bu sayede hücreler arası iletişim engellenmiş, bireylerin yalnızlaştırılması ve olası direnişlerin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Hücrelerin biri dışarıya, diğeri merkezi kuleye bakan iki penceresi vardır. Bu düzenleme, merkezde olan otoritenin gücünü vurgulayarak iktidarı görünür kılmaktadır. Gören bir otorite ve görülen ancak göremeyen pasif özneler söz konusudur. Bu bağlamda, merkezi kulede tek bir gözlemci bulunması ve her hücreye tek bir bireyin -bir mahkûm, hasta işçi ya da öğrenci- yerleştirilmesi yeterlidir. Dışarıdan gelen ışık sayesinde hücrenin içindeki bireyin silüeti görülebilecektir. Ne kadar hücre varsa, o kadar birey vardır. Her birey tek başınadır. Bireyselleştirilmiş ve sürekli olarak görünür durumdadır (Foucault, 2006, s.295)."

Bu doğrultuda Bentham, görünmeden gözetim ilkesinin felsefi temelini oluşturmuştur. Bununla birlikte panoptikon modelin mimari çizimlerini de bizzat kendisi yapmış ve bu tasarımlara ilişkin düşüncelerini mektuplarında ayrıntılı biçimde aktarmıştır.

Şekil 1. Panoptikon Hapishane Modeli.

Kaynak: (Bentham, 1796, s.561).

Mimari tasarımı çizilen panoptikonun temel felsefesi, ortaya çıktığı dönemde var olan kitleleri "kontrol altına alma" amacına dayanmaktadır. Bu durum, mimari yapının tasarımına ilişkin mektuplarda da açıkça görülmekte; yapının hapis, zorla çalıştırılma, nezaret altında tutma ve eğitim gibi birçok farklı amaçlarla kullanılabileceği belirtilmektedir (Bentham, 2008, s. 13). Dolayısıyla panoptikon mimarisinin, doğrudan bireyden ziyade "otorite" kavramını merkeze aldığı anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda, otoriteyi tesis eden unsur, gözetleyenin gerçek kimliğinden çok, mimari yapının kendisidir.

Bir başka ifadeyle, merkezdeki kulenin içi hücrelerden görülemediği için birey gözetleyicinin varlığından emin olamaz; bu belirsizlik, bireyin sürekli gözetim altında olduğu düşüncesini içselleştirmesine ve davranışlarını buna göre düzenlemesine yol açmaktadır. Böylece birey, davranışlarını merkezde yer alan otoritenin beklentilerine göre şekillendirir ve görünmez gözetim aracılığıyla kurulan bu yapı, sürekli bir denetim mekanizmasına dönüşür. Sonuç olarak itaat gerçekleşir ve sürekli merkezi yapıdan sağlanan dış denetimin yerini, bireyin kendisini denetlemesi anlamına gelen iç denetim yani öz denetim alır.

Zamanla Bentham'ın gözetim-otorite- denetim ekseninde kavramsallaştırdığı panoptikon anlayışı, Michel Foucault tarafından iktidar-bilgi-özne ekseninde yeniden ele alınmıştır. Bu doğrultuda Foucault, panoptik modeli, iktidarın geliştirdiği bir görme tekniği olarak değerlendirerek, onu metaforik olarak modern gözetim mekanizmalarına uyarlamış ve bu modeli bireyleri kontrol altında tutma ve disipline etme süreciyle ilişkilendirmiştir. Foucault, İktidarın Gözü adlı çalışmasında bu dönüşümü açık bir şekilde ortaya koymaktadır;

> "Feodal dönemdeki siyasal iktidar, yoksulların senyöre ve zenginlere vergi ödediği ve onlar adına askerlik yaptığı bir yapı üzerine kuruluydu. Ancak bu iktidar, bireylerin özel hayatlarına karşı ilgisiz ve kayıtsızdı. Onun için önemli olan şey, toprak, köy ve ailelerdi. Dolayısıyla bireyler iktidarın doğrudan bakışı altında değildi. Bir an geldi ki, herkes iktidarın gözüne potansiyel bir tehdit unsuru olarak görülmeye başlandı. Kapitalist türde bir toplum sistemi olsun istendiğinde -mümkün olduğunca yaygın ve verimli bir üretimin sağlanması, iş bölümünün keskinleştirilmesi ve emek süreçlerinin düzenlenmesi gerektiğinde- halkın direniş ya da isyan hareketlerinin bu yeni düzeni altüst etmesinden korkuldu. Bu noktada her bireyin somut ve keskin gözetlenmesi gerekli oldu ... (1992, s. 85)"

Yani Foucault'ya göre panoptikon, dönemin ideolojik ihtiyaçlarına göre şekillenmiş ve kapitalist sistemin küresel hegemonyasına eklemlenerek gözetim iktidarı biçimine dönüşmüştür. Bu bağlamda panoptikonu yalnızca bir bina ya da

mimari yapı olarak değil, bakma ve görme pratiklerinin nasıl birer kontrol mekanizmasına dönüştürüldüğünü açıklayan bir model olarak ele almıştır (Dolgun, 2008, s. 105). Foucault'nun bu açıklamalarında özellikle vurguladığı nokta "iktidar-bilgi" ilişkisidir. Ona göre iktidar ile birey arasında temel bir bilgi asimetrisi bulunmaktadır. Örneğin panoptikonda mahkûm, görülmekte yani bilginin nesnesi haline gelmekte, ancak iletişimin öznesi olamamaktadır. Panoptikonun etkisi de bu noktada ortaya çıkmaktadır (Foucault, 2006, s. 297). Bir başka ifadeyle, bilgiye sahip olma, aynı zamanda iktidarın da kaynağı olarak görüldüğünden mahkûm, bu yapı içinde pasif bir özne konumuna yerleştirilmektedir.

Ona göre bu denetim biçiminde iktidarın kim tarafından ya da nereden uygulandığı önemli değildir. Çünkü iktidar, bireye ya da kuruma ait değildir. Aksine, farklı alanlara yayılan ve birçok kesimi kapsayan bir iktidar türüdür. Bununla birlikte bu iktidar, ortak amaçlar doğrultusunda benzer özellikler gösteren, bütüncül bir nitelik taşımaktadır (Tümurtürkan, 2010, s. 9). Foucault'nun da ifade ettiği üzere;

> "Panoptikon birçok farklı amaçtan hareketle, benzer iktidar etkileri üreten harika bir makinedir. Bu sistemde bireylerin denetim altında olma hali, doğrudan bir zorlamadan değil, sürekli gözetleniyor olabilecekleri düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Öyle ki mahkûmu kurallara uymaya, akıl hastasını sakin olmaya, işçiyi çalışmaya, okul çocuğunu özenli olmaya ve hastanın tedaviye uymasına zorlamak için güç kullanmaya gerek kalmamaktadır (2006, s. 299)."

Yani iktidar değiştiremediği şeyleri idealize etmektedir. Sonucunda disiplinize edilmiş, öz denetim ile süreklileştirilmiş bir özne meydana gelmiştir.

Genelde toplum, özelde ise bireyi disipline etmeyi amaçlayan gözetim mekanizmaları incelendiğinde, bu yapıların geçmişten günümüze farklı adlar ve biçimler altında varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Bu bağlamda gözetim, bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler doğrultusunda dönüşmüş ve giderek daha karmaşık bir hâl almıştır. Fakat bu karmaşık değişimler nedeniyle panoptikon kavramı, günümüz toplumlarındaki gözetim ve denetim biçimlerini açıklama noktasında yetersiz kalmıştır. Bu nedenle panoptikon kavramı, teknolojik ilerlemelerle birlikte yeni kavramsallaştırmaların zeminini oluşturmuştur.

Bu bağlamda aşağıdaki tabloda başlıca gözetim türleri açıklanmıştır.

Tablo 1. Başlıca Gözetim Kavramları

Dönem	Temsilci	Kuram	Gözetimin Temel Özelliği	Ana Mekanizması
18.yy. sonu	Jeremy Bentham	Panoptikon	Sürekli ve Görünmez Gözetim	Mimari Model
20.yy. sonu (1970'ler)	Michel Foucault	Disiplin Toplumu	Gözetimin İçselleştirilmesi (Öz denetim)	Kurumlar (Hapishane, okul, hastane)
1990'lar	Thomas Mathiesen	Sinoptikon	Çoğunluğun Azınlığı İzlemesi	Kitle İletişim Araçları
	Gilles Deleuze	Denetim Toplumu	Sürekli, Akışkan Denetim	Dijital Ağlar, Şifreler
2000'ler	Haggerty & Ericson	Post-Panoptikon	Merkezsiz ve Çoğul Gözetim	Dağıtık Gözetim Ağları
	Didier Bigo	Banoptikon	Seçici Gözetim ve Dışlama	Güvenlik Rejimleri
	Foucault Sonrası Tartışmalar	Katoptikon	Karşılıklı Yansıtma ve Görünürlük	Toplumsal Bakış, Öz Düzenleme
	Zygmunt Bauman & David Lyon	Akışkan Gözetim	Belirsiz, Yaygın ve Gündelik Gözetim	Tüketim ve Dijital Teknoloji
	Mark Poster	Süper-panoptikon	Veri Temelli Kimlik İnşası	Karşılıklı Gözetim (Veri Tabanları)
2010'lar	Shoshana Zuboff	Gözetim Kapitalizmi	Davranışsal Veri Sömürüsü	Platform Şirketleri
	Jeffery Rosen	Omnioptikon (Omniptikon)	Herkesin Herkesi Gözetlemesi	Sosyal Medya, Dijital Ağlar

Kaynak: (Marx, 2015, s. 733)

2.2. Devletin Kamusal Denetimi

Toplumlar, tarihsel süreç boyunca bir arada yaşamalarının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan sosyal koşullar içinde güvenlik ihtiyacını her zaman temel bir gereklilik olarak görmüşlerdir. Çünkü doğa durumunda varlığını sürdüren bireyler açısından, güvenliğin hukuki bakımdan üstün bir otorite tarafından güvence altına alınmadığı bir yaşam düzeni istikrarlı ve güven verici olarak kabul edilmemiştir. Bu nedenle bireyler, toplumsal sözleşme aracılığıyla doğa halinden çıkmış ve en üst otorite konumundaki devlete belirli temel hak ve özgürlüklerini devretmiştir (Hobbes, 2005, s. 156). Nitekim toplumsal yaşamda güvenliğin sağlanması amacıyla ortaya çıkan devlet, Heywood'un da ifade ettiği üzere "Devletin gölgesi neredeyse tüm beşerî faaliyetlerin üzerine düşer" (2006, s. 123) yaklaşımıyla, devletin varlığının istense de istenmese de toplumsal hayatın çok boyutlu alanlarında etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda devletin varlığı, kamu düzeni ile güvenlik arasındaki ilişkinin tesis edilmesi açısından belirleyici bir rol üstlenmektedir.

Toplumsal sözleşme anlayışı çerçevesinde güvenliğin sağlanması amacıyla ortaya çıkan devlet, sadece güvenliği sağlayan bir yapı olmanın ötesinde, kamu düzenini tesis eden ve sürdüren bir siyasal otorite konumuna gelmiştir. Bu bağlamda devletler, meşruiyetlerini sürdürebilmek, toplumsal düzeni devam ettirebilmek ve egemenlik alanlarını güçlendirmek amacıyla siyasal iktidarlarını tarihsel süreç içerisin de farklı araçlar ve yöntemler aracılığıyla inşa etmişlerdir. Örneğin geleneksel olarak adlandırılan monarşik devlet yapılarında kamusal denetim; bireysel iktidar ilişkileri, örf ve adetler, dini normlar ve devletin ideolojik aygıtları üzerinden şekillenmiştir. Buna karşın modern devletlerde kamusal denetim, kurumsallaşmış, hukuki temellere dayanan ve görece şeffaf mekanizmalar aracılığıyla yürütülmektedir (Weber, 2012, s. 45).

Modern hukuk devletinde, devletin kamusal denetimi, yalnızca kısıtlayıcı bir araç olarak değil; aynı zamanda toplumsal düzeni sağlama, kamu hizmetlerinin etkin işlemesini ve bireylerin güvenliğini temin etme işlevi gören çok boyutlu bir mekanizma olarak ele alınmaktadır. Bu çerçevede denetim türleri şu şekilde sınıflandırılmaktadır (Geçgel, 2020, s.6);

- **Yasama Denetimi:** Yasama organının, yürütme organının faaliyetlerini anayasaya, hukuka ve kamu yararına uygunluk açısından

denetlemesidir. Bu denetimdeki amaç, yürütmenin keyfi davranmasını önlemek, demokratik denge-denetim mekanizmasının işlerliğini ve şeffaflığını sağlamaktır.

- **İdari Denetim:** Kamu yönetiminin kendi içinde veya hiyerarşik yapısı içinde yapmış olduğu hukuka uygunluk ve yerindelik denetimidir. Bu denetimin amacı, idarenin işlemlerinin kanunlara ve kamu yararına uygun olmasını sağlamaktır.
- **Yargısal Denetim:** İdarenin yaptığı eylem ve işlemlerinin bağımsız mahkemeler tarafından hukuka uygunluk açısından denetlenmesidir.
- **Mali Denetim**: Kamu gelir ve giderlerinin kanunlara, bütçeye ve mali kurallara göre toplanması ve harcanmasının denetlenmesidir. Mali denetimin amacı, kamu kaynaklarının doğru, verimli, etkili ve şeffaf kullanılmasını sağlamaktır.
- **Kamuoyu Denetimi:** Kamuyu ilgilendiren bir konuda belirli bir dönemde toplumda oluşan genel yargı ya da kanaate kamuoyu denilmektedir (Daver, 1993, s. 251). Demokratik toplumlarda seçimle belirlenen iktidarlar kamuoyunun tepkisini önemsemektedirler. Bu bağlamda, kamuoyunun eğilimlerinden faydalanarak söylemlerini geliştirirler ya da hatalı uygulamalarını düzeltmeye çalışırlar.
- **Ombudsmanlık (Kamu Denetçiliği):** Vatandaşların idareyle yaşadığı sorunları inceleyen ve bağlayıcı olmayan, öneri niteliğinde kararlar veren bir denetim türüdür.

Bu denetim türleri, hukuki düzenlemeler, idari yapılar ve kolluk kuvvetleri aracılığıyla meşruiyet kazanmakta ve uygulanmaktadır. Ancak bu noktada asıl önemli olan, kamu düzeni ve güvenliğini sağlama amacıyla kullanılan bu denetim türlerinin, dönemin siyasal iktidarı tarafından temel hak ve hürriyetleri zedeleyecek biçimde kullanılmamasıdır. Demokratik sistemlerde devletin bireyler üzerindeki denetim yetkisi sınırsız değildir. Bu yetkinin sınırını, temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunulmaması ilkesi belirlemektedir. Dolayısıyla denetim mekanizmaları; hukukilik, ölçülülük ve yargı yolunun açıklığı ilkeleri çerçevesinde işletilmelidir (Yokuş, 2013, s. 455).

Bu çerçevede hukuk devleti ilkesinin doğal bir sonucu olarak, bireylerin temel hak ve hürriyetlerinin devlet karşısında güvence altına alınması ve kamu gücünün sınırlandırılması zorunludur. 1982 Anayasası da bu anlayışı benimseyerek temel hak ve hürriyetlerin hangi koşullarda sınırlandırılabileceğini açık bir biçimde düzenlemiştir. Anayasa'nın 13. maddesinde yer alan ifadeye göre;

"**MADDE 13-** *Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz (T. C. 1982 Anayasası, md.13).*"

Bu düzenleme, demokratik sistemlerde özgürlüğün esas, kısıtlamanın ise istisna olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu istisnai sınırlama ancak olağanüstü koşulların ortaya çıkması halinde gündeme gelmektedir. Anayasa, bu olağanüstü yönetim usullerinin keyfi bir biçimde uygulanmasını önlemek amacıyla bu sürecin hukuki sınırlar içinde kalmasını sağlayan birtakım güvenceler öngörmüştür. Bu güvenceler; alınan tedbirlerin kısmi olması, ölçülülük ilkesine uygunluğu, geçici bir süreyle sınırlı tutulması ve her aşamada yargı denetimine açık olması şeklinde sıralanabilir (Yokuş, 2013, s. 455). Bu çerçevede, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 15. maddesi, olağanüstü dönemlerde temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin şartlar öngörmektedir. Söz konusu madde uyarınca, bu tür sınırlamaların meşru kabul edilebilmesi için şu koşulların birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir;

"**MADDE 15-** Savaş, seferberlik veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.

Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da savaş hukukuna uygun filler sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulmaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez, suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz *(T. C. 1982 Anayasası, md.15)."*

Bu düzenleme, olağanüstü dönemlerde dahi hukuk devleti ilkesinin ve temel hak ve hürriyetlerinin tamamen askıya alınamayacağını açıkça ortaya koymaktadır.

2.2.1. Devletin Dijital Gözetimi

Devletin kamusal denetim mekanizmaları yalnızca yasama, idari ya da yargısal denetim türleriyle sınırlı değildir. Bu bağlamda denetim anlayışı, tarihsel süreç içerisinde devletin örgütlenme biçimi, egemenlik algısı ve özellikle bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm sürecinde kentleşme ve modernleşmenin etkisiyle kamusal alanın sınırlarının genişlemesi, birey ile devlet arasındaki ilişkinin daha karmaşık ve çok katmanlı bir yapıya bürünmesine yol açmıştır. İnternetin yeni bir kamusal alan olarak kabul edilmeye başlanması ise devletin denetim pratiklerinin dijital bir boyut kazanmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Bu doğrultuda devletin dijital gözetimi, mekânsal sınırları aşarak kamusal denetimi daha sürekli, daha görünmez ve daha kapsayıcı bir yapıya dönüştürmüş; denetim faaliyetleri büyük ölçüde mekânsız bir nitelik kazanmıştır (Bauman ve Lyon, 2016, s.15).

Bu sürece ilişkin somut örneklerden biri, Eskişehir'de yaşanan araç kundaklama olaylarının artmasının ardından yerel bir televizyon kanalının kent genelinde MOBESE sisteminin kurulmasına yönelik başlattığı kampanyadır. Söz konusu kampanya, "Daha güvenli ve daha huzurlu bir Eskişehir" söylemi etrafında şekillenmiş ve dijital gözetim uygulamalarının kamu güvenliğiyle ilişkilendirilerek toplumsal meşruiyet kazandığını göstermiştir (http-5). Bu somut örnek, dijital denetim araçlarının sadece merkezi idare tarafından değil, aynı zamanda yerel aktörler ve kamuoyu desteği aracılığıyla da talep edilebildiğini ortaya koymaktadır.

Dijital gözetim, bu tür somut örnekler üzerinden değerlendirildiğinde sadece kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanmasına yönelik bir araç olarak ele alınmamalıdır. Bunun ötesinde dijital gözetim, toplumsal normların yeniden üretilmesi, bireylerin davranış kalıplarının yönlendirilmesi ve bireylerin kamusal alandaki tutumlarını şekillendirilmesi işlevini de üstlenmektedir. Nitekim 5651 sayılı İnternet Ortamında Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun kapsamında, sosyal medya platformlarında yapılan paylaşımlar üzerinden, hakaret (TCK md.125), tehdit (TCK md.106), halkı kin ve düşmanlığa tahrik (TCK md.216), cumhurbaşkanına hakaret (TCK md.299) ve özel hayatın gizliliğini ihlal (TCK md.134) gibi suç tipleri kapsamında ceza soruşturmaları açılabilmektedir. Bu bağlamda sosyal medya platformları, arama motorları, Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu (MOBESE) sistemleri, Kent Güvenlik Yönetim

Sistemleri (KGYS), dijital kimlik uygulamaları ve e- Devlet gibi araçlar aracılığıyla devletin gözetim ve düzenleme yetkisi daha az görünür ancak daha sürekli bir hâl almaktadır. Dijital gözetim, teknik altyapılar ve yasal düzenlemeler yoluyla meşruiyet kazanmakta; devlet bu süreçte doğrudan müdahaleci bir aktör olmaktan ziyade, arka planda işleyen görünmez bir denetleyici konumuna yerleşmektedir (Karakehya, 2009, s. 345-346). Bu bağlamda Türkiye'de uygulanan dijital gözetim uygulamaları ise şu şekildedir;

Tablo 2. Türkiye'de Uygulanan Dijital Gözetim Uygulamaları

Dijital Gözetim Alanı	Kullanılan Araçlar	Amaç/ Hedef
Sosyal Medya	Veri Madenciliği, İçerik Filtreleme, Yapay Zekâ Analizleri	Kamuoyu Takibi, Dezenformasyonla Mücadele
Arama Motorları	Çerezler, IP Takibi, Arama Geçmişi Analizi	Terörizm, Siber Suçların Önlenmesi
e-Devlet ve Dijital Hizmetler	Vatandaş Veri Tabanları, Kayıt Sistemleri	Kamu Hizmetleri ve Düzenlemeler
Mobil ve Konum Verileri	GPS, Uygulama İzinleri, Veri Paylaşımı	Güvenlik ve Şehir Planlaması
Finans ve Bankacılık	Dijital Ödeme ve Alışveriş Verileri	Mali Suçlar ve Kara Para Kontrolü

Kaynak: (Bauman ve Lyon, 2016), (Özdemir, 2020) ve (Çetin ve Asıl, 2017) çalışmaları esas alınarak hazırlanmıştır.

Sonuç olarak devletin dijital gözetimi, modern yönetim anlayışının yeni bir görünümü olarak ortaya çıkmakta ve gözetim iktidarı kendisini doğrudan baskıcı bir yapıdan ziyade, düzenleyici ve kamusal hayatı kolaylaştırıcı bir mekanizma olarak sunmaktadır. Her ne kadar dijital gözetim uygulamalarının bireysel mahremiyet ve bireysel özgürlükler üzerinde sınırlayıcı etkiler doğurduğu değerlendirilse de dijital gözetimi salt bu olumsuz yönüyle ele alınması doğru değildir. Çünkü denetim pratiklerinin kapsamı ve yoğunluğu, ülkelerin hukuki düzenlemelerine, kamu politikalarına ve yönetim anlayışlarına bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir.

2.3. İlgili Araştırmalar

Panoptikon kapsamında ele alınan devletin dijital gözetimi ve internetin kamusal denetimi bağlamında yapılan araştırmalara, çalışmanın bu kısmında yer verilmiştir.

Urhan'ın (2013) *Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi (Arkeoloji, Soykütüğü, Etik)* adlı çalışması, Michel Foucault'nun bilgi-iktidar-özne arasındaki üçgensel ilişkiyi tarihsel bağlamda ele alan kapsamlı bir incelemedir. Urhan, Foucault'nun düşünce sistemini arkeoloji, soykütüğü ve etik kavramları üzerinden değerlendirerek, modern iktidar biçimlerinin kuruluşunu ve işleyişini açıklamaktadır. Özellikle panoptik iktidar metaforu, disiplin toplumları ve gözetim mekanizmaları bağlamında modern devletin bireyler üzerindeki denetim pratiklerini yorumlayabilmek açısından önemli bir ikincil kaynaktır.

Bentham'ın (1787) *Panoptik Gözün İktidarı* adlı kitabı, modern gözetim anlayışının mimari, yönetsel ve siyasal temellerini ele alır. Bentham'ın panoptik mimari modeli iktidarın fiziksel zor kullanmadan bireylerin sürekli gözetim yoluyla disipline edilmesini sağlayan bir mekanizmadır. Bu bağlamda panoptikon kavramı, gözetimin tarihsel gelişimini anlamak için önemli bir kuramsal çerçeve sunar.

Bauman ve Lyon'un (2020) *Akışkan Gözetim* adlı çalışması, günümüz gözetim pratiklerini "akışkan modernite" bağlamında ele alır. Akışkan modernite, modern yaşamın esnek ve sınırları muğlak bir sosyal yapı olarak incelendiği bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bu bağlamda, dijital ortamda verilerin toplanması, davranışların izlenmesi ve gözetim olgusunun normalleşmesini tartışan yazarlar, küreselleşmeyle birlikte gören ve gözetlenen arasındaki ilişkinin değişimini ve gözetimin ahlaki, politik etkileri ile olası direnç alanlarını incelemektedirler.

Dolgun'un (2008) *Şeffaf Hapishane yahut Gözetim Toplumu: Küreselleşen Dünyada Gözetim, Toplumsal Denetim ve İktidar İlişkileri* adlı çalışması, gözetimin küreselleşme ve teknolojik aygıtlar aracılığıyla modern toplumun tüm alanlarına yayılan bir iktidar mekanizmasına dönüştüğünü savunur. Bu bağlamda piyasa ve teknolojik aygıtlar yoluyla gözetimin normalleştirildiğini ve disipliner toplumun giderek "şeffaf hapishaneye" dönüştüğünü ifade etmektedir.

Foucault'nun (2006) *Hapishanenin Doğuşu* adlı çalışması, modern toplumlarda iktidarın disipliner denetim mekanizmalarına yönelişini tarihsel bir bakış

açısıyla anlatmaktadır. Bu bağlamda panoptik gözetimi bir metafor olarak kullanarak iktidarın görünmez ve içselleştirilmiş biçimde bireylerin davranışlarını ve psikolojilerini şekillendirdiğini ifade etmektedir.

Akbaş'ın (2024) *Dijital Panoptikon: Elektronik Gözetimin Toplumsal Yansımaları* adlı makale çalışması, dijitalleşme süreciyle birlikte, gözetimin elektronik biçime dönüşümünü ele almaktadır. Akbaş, gözetimin mahremiyet üzerindeki etkilerine dikkat çekerek, birey haklarını koruyacak şeffaf ve hesap verilebilir yeni mekanizmaların gerekliliğini vurgulamaktadır.

Ataman ve Çoban'ın (2018) *Panoptikon 2.0: Alternatif Medya ve Karşı Gözetim* adlı çalışması, dijital gözetim karşısında gelişen karşı gözetim pratiklerini ele almaktadır. Bu bağlamda güç ve iktidar ilişkileri bağlamında alternatif medya, aktivizm ve hak savunusunun panoptik denetime karşı önemini vurgulamaktadır.

Demircan'ın (2019) *Gözetim ve Gözetimin Toplumsal Meşruiyet Üzerine Bir İnceleme* adlı makale çalışmasında, gözetim uygulamalarını hukuki ve sosyolojik açıdan incelemektedir. Bu bağlamda, gözetimin sadece devletle sınırlı olmadığını, bireylerin verilerini gönüllü ya da bilinçsizce paylaşmalarıyla meşruiyet kazanan karmaşık bir toplumsal olgu olduğunu vurgulamaktadır.

Özdemir'in (2020) *Post-Panoptikon Çağı: Gözetimin Dijitalleşmesi ve Çevrimiçi Kimliğin Gizliliği Üzerine Bir Analiz* adlı makale çalışması, bilgi ve iletişim teknolojileriyle birlikte panoptik gözetimin süper panoptikon biçimine dönüşümünü ele almaktadır. Bu bağlamda dijital verilerin mahremiyet ve toplumsal yapı üzerindeki risklerini, gözetim kapitalizmi bağlamında tartışarak bu risklere karşı koruyucu ve önleyici pratikler sunmaktadır.

Karakehya'nın (2009) *"Gözetim ve Suçla Mücadele": Gözetimin Tarihsel Gelişimi ile Yakın Dönemde Gerçekleştirilen Hukuki Düzenleme ve Uygulamalar Bağlamında Bir Değerlendirme* adlı makale çalışması, gözetimin tarihsel gelişimini ve suçla mücadelede devlet gözetim mekanizmalarını ele alır. Bu bağlamda hukuki düzenlemeler ve MOBESE gibi uygulamalar üzerinden gözetimin genişlemesini tartışarak, suç önleme ve ile bireysel haklar arasında denge kurulması gerektiğini vurgulamaktadır.

Çetin ve Asıl'ın (2017) *Günümüz Toplumunda Gözetim Olgusu* adlı makale çalışması, teknolojinin desteğiyle gözetimin dijitalleştiği ve panoptik gözetimin

modern toplumda daha görünmez bir hal aldığı belirtilmektedir. Özellikle teknoloji tabanlı gözetim mekanizmaları aracılığıyla yeni bir toplum yapısının oluştuğunu ifade etmektedir. Ayrıca gözetimin güvenlik ve kamu düzeni gibi gerekçelerle meşrulaştırıldığı, ancak mahremiyet ve ifade özgürlüğü açısından çeşitli riskler doğurduğu vurgulanmaktadır.

Özdemir'in (2021) *Foucault Sosyolojisi, Dijital Alan ve Emeğin Yeni Görünümü* adlı makale çalışması, dijital alanı biyopolitika ve iktidar kavramları çerçevesinde ele almaktadır. Bu bağlamda dijital alan, emek, birey ve toplum üzerinde yeni gözetim ve denetim mekanizmaları oluşturduğu ifade edilmektedir. Ayrıca dijital teknolojilerin modern kapitalist sistem içerisinde birey davranışlarını kontrol eden ve yönlendiren yeni iktidar araçları hâline geldiği vurgulanmaktadır.

Habermas'ın (2004) *Kamusal Alan* adlı çalışması, kamusal alan kavramını tarihsel süreç içerisinde ele almış ve bireylerin ortak meseleleri tartışarak oluşturduğu alanı açıklamıştır. Modernleşme ve bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte kamusal alanın dönüşüme uğradığını ifade etmiştir. Bu yönüyle eser, dijitalleşen kamusal alan ve gözetim ilişkilerini anlamak açısından araştırmanın kuramsal çerçevesine katkı sağlamaktadır

Köksal Odabaş'ın (2018) *Tarihsel Süreçte Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü ve Habermas* adlı makale çalışması, kamusal alan kavramı Habermas'ın yaklaşımı çerçevesinde tarihsel süreç içerisinde ele alınmaktadır. Modernleşme ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte kamusal alanın dönüşüme uğradığı ve kamusal tartışma ortamını şekillendirdiği ifade edilmektedir. Ayrıca kamusal alanın devlet, piyasa ve medya ilişkileri içerisinde denetim mekanizmalarına daha açık hâle geldiği vurgulanmaktadır.

Şimşek Öner'in (2021) *Kamusallık, Kamusal Alan ve İnternet* adlı makale çalışması, kamusal alan kavramı dijitalleşme süreci bağlamında ele alınmaktadır. İnternetin, kamusal tartışma ve katılım olanaklarını genişletmekle birlikte, aynı zamanda yeni denetim ve yönlendirme mekanizmalarına da zemin hazırladığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda dijital platformların kamusal alanın sınırlarını dönüştürdüğü ve kamusallığın hem çeşitlenmesine hem de parçalı bir yapıya bürünmesine neden olduğu vurgulanmaktadır.

Avcil'in (2021) *Kamusal Alanı Dijitalleşme Çerçevesinde Yeniden Okumak* adlı makale çalışması, kamusal alanın dijitalleşme süreciyle birlikte yeniden şekillendiği ele alınmaktadır. İnternet ve dijital platformların kamusal etkileşimi artırmakla birlikte, aynı zamanda gözetim, algoritmik yönlendirme ve veri temelli denetim mekanizmalarını da güçlendirdiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda kamusal alanın daha geçirgen, çok katmanlı ve kontrol edilebilir bir yapıya dönüştüğü vurgulanmaktadır.

Dağtaş ve Atik'in (2024) *İnternetin Kamusal Alan/Mekân Olarak Değerlendirilmesi: Quora ve Ekşi Sözlük Örnekleri* adlı makale çalışmasında, internetin kamusal alan işlevi tartışmalı bir çerçevede ele alınmaktadır. Quora ve Ekşi Sözlük örnekleri üzerinden dijital ortamların kamusal tartışma, bilgi paylaşımı ve etkileşim için yeni mekânlar oluşturduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte, bu platformların aynı zamanda içerik denetimi, görünürlük algoritmaları ve kullanıcı etkileşimleri üzerinden yönlendirilen bir kamusallık yapısı ürettiği vurgulanmaktadır.

Fevzi Cengiz'in (2022) *Türkiye'de İnternet Mevzuatı ve İnternet Yasakları Üzerine Bir Değerlendirme* adlı makale çalışması, Türkiye'de internetin hukuki çerçevesi ve uygulanan erişim kısıtlama mekanizmaları ele alınmaktadır. Yasal düzenlemeler aracılığıyla internet içeriklerinin denetlenmesi, erişim engelleme uygulamaları ve bu uygulamaların ifade özgürlüğü üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir. Ayrıca güvenlik, kamu düzeni ve çocukların korunması gibi gerekçelerle yapılan düzenlemelerin, internet özgürlüğü ile devletin düzenleme yetkisi arasındaki dengeyi tartışmalı hale getirdiği ifade edilmektedir.

Henkoğlu ve Yılmaz'ın (2013) *İnternet Erişim Özgürlüğünün Kısıtlanması: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme* adlı makale çalışması, Türkiye'de internet erişim özgürlüğüne yönelik kısıtlamalar hukuki ve uygulama boyutlarıyla ele alınmaktadır. Erişim engelleme kararlarının kapsamı, gerekçeleri ve uygulanma biçimleri değerlendirilmekte ve bu uygulamaların ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim hakkı üzerindeki etkilerine dikkat çekilmektedir. Ayrıca düzenlemelerin güvenlik ve kamu düzeni gerekçeleriyle meşrulaştırılmasının, dijital özgürlükler açısından tartışmalı sonuçlar doğurabildiği ifade edilmektedir.

Özkaya'nın (2021) *5651 Sayılı Kanun Kapsamında Suç İşlenmesinin Önlenmesi Amacıyla İnternet Erişiminin Engellenmesi* adlı makale çalışması,

Türkiye'de internet erişiminin engellenmesi uygulamaları hukuki çerçevede ele alınmaktadır. 5651 sayılı Kanun kapsamında suçun önlenmesi amacıyla uygulanan erişim engeli kararları incelenmektedir. Ayrıca bu uygulamaların kamu düzeni ve güvenlik gerekçeleriyle meşrulaştırıldığı, ancak ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim hakkı açısından tartışmalı sonuçlar doğurabildiği vurgulanmaktadır.

Demir'in (2025) *İnternet Özgürlüğü ve Erişim Engelleme: İfade Özgürlüğü Bağlamında Bir Değerlendirme* adlı makale çalışması, internet özgürlüğü ile erişim engelleme uygulamaları arasındaki ilişki ifade özgürlüğü çerçevesinde ele alınmaktadır. Erişim engelleme kararlarının gerekçeleri, hukuki dayanakları ve uygulamadaki etkileri incelenmekte; bu uygulamaların bilgiye erişim ve ifade özgürlüğü üzerinde sınırlayıcı sonuçlar doğurabileceği vurgulanmaktadır. Ayrıca dijital ortamda devlet müdahalelerinin demokratik toplum ilkeleri ve ölçülülük ilkesi açısından değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Çelik'in (2017) *Özel Hayatın Gizliliğinin Yansıması Olarak Kişisel Verilerin Korunması ve Bu Bağlamda Unutulma Hakkı* adlı makale çalışması, kişisel verilerin korunması hakkı özel hayatın gizliliği bağlamında ele alınmaktadır. Dijital ortamda bireylere ait bilgilerin kalıcılığı ve kolay erişilebilirliği nedeniyle unutulma hakkının önem kazandığı ifade edilmektedir. Ayrıca bu hakkın, bireyin geçmişe ilişkin olumsuz veya güncelliğini yitirmiş bilgilerin dijital ortamdan silinmesini talep edebilmesine imkân tanıdığı ve kişilik haklarının korunmasında önemli bir hukuki araç olduğu vurgulanmaktadır.

3. YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, evren ve örneklem ile verilerin toplanma süreci ve analizine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi ile araştırma problemine yanıt oluşturabilecek veri kaynakları belirlenmiştir. Bu kapsamda, konu hakkında kavramsal çerçeve oluşturulmuş ve devletin dijital gözetimi alanı, panoptikon yaklaşımı bağlamında internetin kamusal denetimi açısından incelenmiştir.

Elde edilen bilgiler sistematik bir biçimde düzenlenmiş ve çalışma için mantıksal bir yapı oluşturulmuştur. Araştırmada, konuya ilişkin yayımlanmış makaleler, kitaplar, yüksek lisans ve doktora tezleri, ilgili yasalar ve internet veri tabanlarından yararlanılmıştır.

Doküman analizi sonucunda ulaşılan veriler sadeleştirilmiş, gözetim bağlamında yorumlanmış ve değerlendirme sonucunda öneriler geliştirilmiştir

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, devletin dijital gözetim uygulamalarıdır. Bu evrenden seçilen örneklem ise internetin kamusal denetimi ve Türkiye'deki ilgili yasa ve regülasyonlardır. Örneklem seçimi, araştırmanın amacına uygun olarak belirlenmiş ve elde edilen verilerin analizi bu çerçevede gerçekleştirilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu başlık altında, panoptikon kavramı, devletin dijital gözetimi uygulamaları bağlamında doküman analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. İnternet, devletin dijital gözetim faaliyetleri çerçevesinde kamusal alan, denetim mekanizmaları ve uygulama örnekleri olmak üzere sınıflandırılarak incelenmiştir. Ayrıca araştırmada, doküman analizini desteklemek amacıyla ampirik verilerden de yararlanılmıştır.

4.1. Panoptik Gözetim ve Disiplin Toplumu

Tarihsel süreç içerisinde iktidarlar, egemenlikleri altındaki bireylerin davranışlarını düzenlemek, yönlendirmek ve mevcut iktidar yapısına uygun normlara uyum sağlamalarını sağlamak amacıyla çeşitli toplumsal denetim mekanizmalarına başvurmuşlardır. Bu bağlamda başvurulan panoptik gözetim, bireylerin davranışlarını kontrol altında tutmaya yönelik bir yöntem olarak kullanılmıştır. Bu yöntem, bireylerin ne zaman ve kim tarafından gözetlendiklerini bilememe durumuna dayanmakta; bu belirsizlik, bireylerin sürekli izleniyor ihtimalini içselleştirerek davranışlarını buna göre düzenlemelerine yol açmaktadır. Böylece denetim, dışsal bir zorlamaya gerek kalmaksızın bireyin kendi kendini denetlemesi biçiminde işlemektedir. Bu yönüyle panoptikon, yalnızca bir gözetim modeli değil; aynı zamanda disiplin toplumunun temel işleyiş mantığını yansıtan bir iktidar tekniği olarak değerlendirilmektedir (Tümurtürkan, 2010, s. 10).

Söz konusu panoptik gözetim yönteminin daha etkili ve sürdürülebilir bir biçimde işlemesi ise, toplumun sahip olduğu değerler, kurumlar, normlar ve diğer sosyal yapılar aracılığıyla uygulanabilir hale gelmektedir (Wiatrowski, Griswold ve Roberts, 1981, s. 538). Çünkü sosyal yapı üzerinden yürütülen toplumsal denetim, toplumun kültürel yapısını oluşturan temel unsurlarla bütünleştiğinde daha somut, kalıcı ve meşru bir nitelik kazanmaktadır. Bu bağlamda eğitim, aile, hukuk ve medya gibi yapılar, bireylerin davranışlarını yönlendiren ve panoptik denetimi pekiştiren

araçlar olarak işlev görmektedir. Bu durum, sosyal yapılar aracılığıyla gerçekleştirilen toplumsal denetim mekanizmaları ile iktidar ve güç dinamikleri arasında sıkı bir bağ olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim, Michel Foucault gibi düşünürler, modern toplumda iktidar ve güç dinamiklerinin baskı ve zor yoluyla değil; bilgi, disiplin ve gözetim aracılığıyla bireyler üzerinde egemenlik kurduğunu savunmaktadır (Lacombe, 1996, s. 332).

Bu bağlamda Foucault, "görünmez disiplin" kavramını kullanarak, bireylerin doğrudan bir zorlamaya maruz kalmadan denetim altında tutulabildiğini ortaya koymakta ve normlara uygun davranmayı içselleştirerek kendilerini denetler hale geldiklerini açıklayarak panoptik gözetimin temel niteliğini açıklamaktadır (Aydin-Öksuz ve Sagdic, 2017, s. 219). Althusser'de, Foucault gibi, iktidarın çoğu zaman görünmez şekilde işlediğine katılmakla birlikte, iktidarın kendisini görünür kılmak için çeşitli araçlara başvurduğunu vurgulamaktadır. Althusser'e göre iktidar, tek bir merkezden kendini açıkça göstererek değil, gündelik hayatın içine mikro iktidarını pratikler ve kurumlar aracılığıyla dağıtarak sürekliliğini sağlar ve kendisini zaman zaman görünür kılar. Bu süreçte iktidar, kendisini devletin ideolojik aygıtları aracılığıyla görünür kılmaktadır. Devletin ideolojik aygıtları arasında; dinsel, siyasal (partiler vs.), eğitimsel (özel ve devlet okulları), aile, sendikal, hukuki, haberleşme (basın-radyo-televizyon) ve kültürel (sanat, edebiyat vb.) yer almaktadır (Althusser, 2016, s. 50-51). Bu aygıtlar aracılığıyla iktidar, toplumsal düzeni kaçınılmaz olarak sağlamaktadır. Diğer yandan polis, ordu ve mahkeme gibi devletin baskı aygıtları iktidarın görünür yüzünü temsil etmekte; bu nedenle gündelik hayatta sürekli kullanılmaktan ziyade istisnai durumlarda devreye sokulmaktadır. Dolayısıyla baskı aygıtları "istisna", ideolojik aygıtlar ise "günlüktür".

Bu çerçevede panoptik gözetim, yalnızca bireylerin izlenmesine dayalı bir denetim pratiği değil; aynı zamanda iktidarın kendini yeniden üretme ve meşrulaştırma aracı olarak değerlendirilmektedir. Gözetim yoluyla sağlanan disiplin, iktidarın sürekliliğini garanti altına alırken, bireylerin özgürlük alanlarını görünmez biçimde sınırlandırabilmektedir. Bu nedenle gözetim olgusu hem toplumsal denetim mekanizmalarıyla hem de iktidar ilişkileriyle doğrudan bağlantılıdır (Dolgun, 2005, s. 14). Modern toplumlarda panoptik gözetimin yaygınlaşması, disiplin toplumunun derinleşmesine ve bireylerin iktidar ilişkileri içinde yeniden şekillendirilmesine zemin hazırlamaktadır.

4.1.1. Gözetim Kavramının Teorik Temelleri

Gözetim olgusu, tarihsel olarak devletlerin toplumsal sistemi koruma ve devam ettirme amacı doğrultusunda kullandıkları önemli bir ideolojik araç işlevi görmüştür. Bununla birlikte gözetim yalnızca devlet eliyle yürütülen bir pratik olmayıp, bireylerin de toplumsal örgütlenme, korunma ve merak duygusuyla birbirlerini izledikleri bir toplumsal ilişki biçimi olarak da ortaya çıkmaktadır (Ak, 2016, s. 382). Bu yönüyle gözetim olgusu, hem yukarıdan aşağıya işleyen iktidar ilişkilerinin hem de bireyler arasında işleyen yatay denetim mekanizmalarının ayrılmaz bir parçasıdır.

Gözetim olgusu salt anlamıyla görmeye dayalı bir eylemi çağrıştırıyor olsa da akademik literatürde daha kapsamlı ve çok boyutlu bir anlam içeriğini barındırmaktadır. Giddens'a göre gözetim iki temel anlamda ele alınmaktadır. İlk anlamıyla gözetim, bireylerin davranışlarını yönlendirmek ve düzenlemek amacıyla kullanılan, sistematik biçimde üretilen, depolanan ve kullanılan bilgi birikimini ifade etmektedir. İkinci anlamıyla ise gözetim, bazı bireylerin davranışlarının, bu bireyler üzerinde otorite kuran kişi ya da kurumlar tarafından doğrudan izlenmesi anlamına gelmektedir (Giddens, 2008, s. 24). Bu bağlamda gözetim hem kayda dayalı bilgi üretimini hem de doğrudan izleme denetim pratiklerini içermektedir (Karakehya, 2009, s. 325). Günümüz toplumlarında gözetimin bu iki boyutu birbirinden bağımsız olmasından ziyade iç içe geçmiş biçimde varlığını sürdürmektedir.

Gözetim ve denetim mekanizmaları, sanayi öncesi, sanayi toplumu ve sanayi sonrası toplum gibi farklı tarihsel dönemlerde, dönemin toplumsal, ekonomik ve teknolojik koşullarına bağlı olarak farklı biçimler almıştır. Ancak hangi tarihsel dönem ya da toplumsal yapı ele alınırsa alınsın, gözetim olgusu tüm toplumlarda var olmuş ve toplumsal düzenin sürdürülmesinde işlevsel bir rol üstlenmiştir. Bu nedenle gözetim yalnızca modern toplumlara özgü bir pratik değil, insanlık tarihinin erken dönemlerinden itibaren var olan bir toplumsal olgudur. Bu süreçte gözetim, disipline etme, bilgi edinme ve kontrol etme işlevinin yanı sıra; aynı zamanda güvenlik sağlama, koruma ve gündelik hayatı kolaylaştırma işlevleri de vardır. Bu işlevler, gözetim araçlarının toplum nezdinde yaygınlaşmasına ve olağan bir uygulama olarak kabul edilmesine katkı sağlamıştır. Lyon bu durumu gözetimin iki yüzü olduğunu belirterek açıklar. Bu iki yüzün biri bireyleri koruma ve güvenlik sağlama işlevine dayanırken, diğer yüzü kontrol ve denetim mekanizmalarını içermektedir (Lyon, 2006, s. 14).

Bu iki yön bazen birbirinden ayrılmaz hale gelmekte ve koruma söylemi, denetimin meşruiyet aracı olarak kullanılabilmektedir. Örneğin, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu (PVSK) m.4/A'ya göre kolluk kuvvetlerine tanınan durdurma, arama ve kimlik sorma yetkileri olası tehlikelerin önlenmesi amacıyla koruma işlevi görürken; yine bu maddeye göre "umma" derecesinde bir şüphenin varlığı olmadığı halde bu yetkilerin belirli birey veya gruplar üzerinde uygulanması, gözetimin kontrol boyutunu ortaya koymaktadır. Ancak bu durum, gözetim uygulamalarının olumsuz olduğu anlamına gelmemekle birlikte, iktidarın kullanım biçimine ve bireylerin bu uygulamaları nasıl anladığına göre farklı sonuçlar doğurabilmektedir.

Asıl ağırlığını modern toplumda hissettiren gözetim olgusu, Gary T. Marx tarafından ilk defa "gözetim toplumu" kavramıyla birlikte ele alınmakta; gelişen bilgi iletişim teknolojileriyle gözetim potansiyelinin arttığı ifade edilmektedir (Wood, 2009, s. 179). Bu çerçevede Wood gözetimin asıl ağırlığını modern zamanlarda kazanmasının sebeplerini şu şekilde sıralamıştır (Wood, 2006, s. 8);

- Belirli bir amaca yöneliktir,
- Rutin ve sistematik bir biçimde işler,
- Rastlantısal değildir,
- Gözetleyen ile gözetlenen arasında güç asimetrisi vardır.

Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda gözetim ve denetim mekanizmalarının tarihsel süreç içerisindeki dönüşüm evreleri aşağıdaki tabloda anlatılmaktadır.

Tablo 3. Tarihsel Süreçte Gözetim ve Denetim Mekanizmaları

Dönem	Gözetim Evresi	Üretim Biçimi	Denetim/ Gözetim Biçimi	Kullanılan Araçlar	Amaç
Sanayi Öncesi	Birinci Evre: Pastoral Gözetim	Ev Merkezli, Emek Yoğun ve Tarımsal Üretim	Dini ve İdari Denetim	Yazı, Nüfus ve Vergi Kayıtları ve Dini Normlar	Vergi Toplama, Nüfus Kontrolü, Askeri Gücün Belirlenmesi, Toplumsal Düzenin/ İktidarın Sürekliliği

Tablo 3-devamı

Sanayi Toplumu	İkinci Evre: Teknik Gözetim	Fabrika Tipi ve Kitlesel Üretim	Disiplin Temelli Kurumsal Gözetim	Çalışma Saatleri, Kayıt, Zaman-Hareket Etütleri	Verimlilik ve Emek Denetimi
Sanayi Sonrası Toplum	Üçüncü Evre: Enformatik Gözetim	Esnek, Bilgi ve Hizmet Temelli	Sürekli, Görünmez ve İçselleştirilmiş Gözetim	Dijital Kayıtlar, Performans Ölçümü	Davranış ve Performans Kontrolü

Kaynakça: (Şentürk, 2016, s. 96) ve (Dolgun, 2008, s. 16-17).

Bu evreler incelendiğinde, gözetimin ilk biçimlerinin resmi ve sistematik olmayan sosyal ilişkilerin kurulmasıyla ortaya çıktığı görülmektedir. Gözetimin erken dönem uygulamaları ise, kulak kabartma, takip ederek izleme ve casusluk gibi yöntemlere dayanmaktadır (Ball ve Webste, 2003, s. 322). Bu tür gözetim pratikleri, bireylerin birbirleri hakkında bilgi edinme isteğiyle şekillenmiş ve zamanla toplumsal kontrolün temel araçlarından biri haline gelmiştir.

Devam eden süreçte, yazının bulunması gözetim olgusu için kırılma noktası olmuştur. Yazı sayesinde bilgi kalıcı hâle gelmiş, gözetim bireysel düzeyden çıkarak devlet eliyle yürütülen sistematik bir yapıya kavuşmuştur. Antik Yunan'da vergi, askerlik ve göç hareketlerinin kayıt altına alınması; Antik Mısır'da tarımsal üretimin takibi ve sulama kanallarının denetlenmesi; MÖ 15. yüzyılda yaşayan İbranilerde nüfus sayımı yapılması ve evlilik kayıtlarının tutulması yazılı gözetimin ilk örneklerini oluşturmaktadır (Lyon, 1997, s. 39). Bunun yanı sıra ulaşım ağları ve posta sistemleri de gözetim uygulamalarını kolaylaştıran araçlar olarak geliştirilmiştir (Dolgun, 2008, s. 51). Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Abdülhamit döneminde,1878-1908 istibdat yıllarında, telgraf, posta ve zaptiye teşkilatının muhalif gruplar hakkında bilgi toplamak amacıyla kullanılması ve ihbar sisteminin -jurnal- yaygınlaştırılması, yazılı ve iletişim temelli gözetimin bir örneğini oluşturmaktadır.

Zamanla yazıya dayalı gözetim pratikleri, kendisinden daha hızlı ve daha kolay bir bilgi dolaşımı sağlayan matbaayla desteklenmiştir. Matbaanın etkisiyle özellikle din temelli gözetim ön plana çıkmış; dini kurumlar, bireylerin eylemlerini ahlaki kurallar çerçevesinde denetlemeyi amaçlamıştır. (Çetin ve Asıl, 2017, s.184-185). Bireylerin Tanrı tarafından sürekli gözetlendiklerine dair inançları, ahlaki normlara uyum sağlayarak, bu eylemleri içselleştirmelerine yol açmıştır (Topuzkanamış, 2013, s. 3). Örneğin Konfüçyüsçü ahlak anlayışı eski Çin'de toplumsal yaşamı düzenlerken, Antik Mısır'da *"Horus'un Gözü"* metaforu bireylerin sürekli izlenme düşüncesini pekiştirmiştir.

Cemaat tipi toplumsal yapıların yoğun olduğu dönemlerde bireyler, birbirlerini tanıdıklarından dolayı güvenlik kaygıları fazla olmamıştır (Giddens, 2005, s. 24). Ancak 16. yüzyıldan itibaren kent nüfusunun artması devamında çatlaklar oluşturmaya başlamış, bu durum gözetim ihtiyacını daha görünür hale getirmiştir. Bu dönemde devlet, toplumsal düzene uyum sağlayamadığı düşünülen bireyleri gözetimin merkezine yerleştirmiştir. Serseriler, yoksullar ve düzen dışı kabul edilen gruplar fişlenerek ya da işaretlenerek görünür kılınmaya çalışılmıştır. Örneğin 17. yüzyıl İngiltere'sinde düzen dışı olarak tanımlanan bazı bireylerin derilerine "serseri" anlamına gelen "R" Rogu damgalanması, o bireylerin tehlikeli görüldüğünü ve denetim altına alınması gerektiğini göstermekteydi (Bauman, 2003, s. 59).

Benzer şekilde, kapıların işaretlenmesi gibi uygulamalar da bireyleri sınıflandırmaya veya fişlemeye yönelik gözetim pratikleri arasında yer almıştır. Ancak, bu yöntemlerin zamanla yetersiz kalması, yerini gözetimin kapalı mekanlar aracılığıyla daha sistematik bir biçimde uygulanmasına bırakmıştır. Foucault'nun "büyük kapatılma" olarak adlandırdığı bu gözetim; "efendisiz, aylaklar, başıboş dolaşanlar, suçlular, deliler, sarhoşlar, eşcinseller ve toplum için tehlike arz eden diğer gruplara uygulanarak kapatılmaya başlanmıştır (Foucault, 1995, s. 83). Bu uygulamanın ilk örneği veba salgını sırasında kentlerin karantinaya alınmasıyla ortaya çıkmıştır. Kent çevrelerinin kapatılması, giriş çıkışların denetlenmesi ve kurallara uymayan bireylerin sürekli denetlenerek uymayanların cezalandırılması, disiplinci iktidarın erken bir modeli olarak değerlendirilmektedir (Foucault, 2006, s. 289). Bu gözetim uygulamaları, bireyleri kapalı ve sabit mekanlarda tutarak davranışları denetlemenin ve iktidarın sürekli ve hiyerarşik bir biçimde işlediğini göstermektedir.

Daha sonra bu uygulamalar genişletilmiş ve toplumun huzurunu bozduğu düşünülen veya topluma uyum konusunda sorun yaşayan bireylerin, yaşam alanlarının dışına çıkarılarak kontrol altına alınmasına çalışılmıştır. Paris'te kurulan Genel Hastane, bu sürecin kurumsal bir örneği olarak ortaya çıkmış; deli, yoksul, engelli, dilenci, meczup, hırsız ve eşcinsel bireyler bu mekanlara kapatılmıştır (Foucault, 1995, s. 127). Kapatılan bireylerin serbest bırakılmasının çalışmaya ve düzene uyum sağlamaya bağlanması, bu uygulamanın kapitalist sistemle olan ilişkisini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kapatılma, yalnızca disiplin amacı taşımamakta, aynı zamanda bireyleri üretken hâle getirmeyi hedeflemektedir.

Sanayi toplumuna geçişle birlikte denetim anlayışı köklü bir dönüşüm geçirmiş, kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde sürekli üretime dayalı bir çalışma disiplini gelişmiştir. Bu dönemde bireylerin emeği, çalışma saatleri ve üretim süreçleri sistematik bir biçimde denetlenmiştir. Marx, bu süreci emeğin ve artı değerin kontrolü üzerinden açıklarken; Weber, bürokratik yapıların, rasyonellik ve hesaplanabilirlik ilkeleri doğrultusunda denetimi kurumsallaştırdığını vurgularken; Taylor, bilimsel yönetim anlayışı ile zaman ve hareket etütleriyle üretimi standartlaştırmayı amaçlamıştır (Şentürk, 2016, s. 96).

Sanayi sonrası toplumlarda ise gözetim, enformasyon ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte; sürekli ve çoğu zaman fark edilmeden işleyen bir yapıya bürünerek gündelik yaşamın tamamına yayılmıştır. Gündelik yaşamın tamamına yayılan gözetim uygulamaları; veri gözetim teknolojileri (dijital çerezler), görsel gözetim teknolojileri (uydu sistemleri ve dijital kameralar), işitsel gözetim teknolojileri (dinleme cihazları ve telefonlar) ve biyoteknolojik gözetimdir (DNA, parmak izi) (Peterson, 2007, s.64). Bu uygulamaların hem bireysel düzeyde hem de kitlesel düzeyde yaygın bir şekilde kullanılmasının nedeni 11 Eylül sonrası dönemde "korku halinin" devam etmesinden dolayı bireyler güvenlikleri için bu gözetim biçimlerinin meşrulaştırılmasında etkili olmuşlardır. Örneğin, kimlik numaraları devletlerin güvenliklerini kolaylaştırıcı bir pratiktir.

Modern toplumlarda gözetime geniş bir perspektiften bakan Giddens, toplumları kapitalizm, askeri güç, endüstri ve gözetim olmak üzere dört temel boyut üzerinden ele almaktadır. Bu yaklaşıma göre gözetim, askeri alanda disiplini sağlayarak kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanması için; endüstri alanında artı değerin üretilebilmesi için, kapitalist sistemde ise tüketici davranışları analiz edilerek tüketimi

teşvik etmek amacıyla kullanılmaktadır (Giddens, 2008, s. 63). Dolayısıyla gözetim, modern ve sanayi sonrası toplumlarda yalnızca bir denetim aracı değil, toplumsal yapının işleyişini belirleyen temel unsurlardan biri hâline gelmiştir.

4.1.2. Michel Foucault ve Panoptik Modeli

18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başında, "halk, işçi, köylü" gibi farklı toplumsal kesimlerin gözetim altına alınması, iktidarın yeni biçimleriyle birlikte değişerek devam etmiştir. Bu dönemde gözetim amacıyla geliştirilen önemli iktidar teknolojilerinden biri panoptizm olmuştur (Urhan, 2013, s. 267). Bu bağlamda Foucault, modern ve kapitalist topluma özgü panoptik yapının, bireylerin yaşamlarını ve bedenlerini kuşatan kurumların gündelik işleyişleri içerisinde nasıl var olduğunu göstermek amacıyla panoptizm metaforunu kullanmış ve bu metafor aracılığıyla modern iktidarın işleyiş mantığını çözümlemeye çalışmıştır (Foucault, 2000, s. 241). Foucault, bu yaklaşımını, "Discipline and Punish" adlı eserinde Jeremy Bentham'ın panoptikon tasarımından hareketle geliştirmiştir. Bu çerçevede panoptik iktidarın işleyişi, belirli yapısal özellikler üzerinden analiz edilmektedir.

Panoptik model, temel olarak beş unsur üzerinden açıklanmaktadır: sürekli gözetim, görünmez iktidar, asimetrik bilgi, özdenetim ve normalleşme/disiplin üretimi. Foucault'ya göre panoptikonun işleyişindeki temel unsur, bireyde sürekli gözetim altında olma düşüncesinin oluşturulması yoluyla davranışların düzenlenmesidir. Bu bağlamda gözetimin etkinliği, bireyin kendi davranışlarını denetlemeye başlamalarından kaynaklanmaktadır. Foucault'nun ifadesiyle, "görünürlük bir tuzaktır. Birey, sürekli görülmektedir ancak bu gözetimin öznesi değildir. Bir bilginin nesnesi haline gelirken, iletişimin öznesi olamamaktadır. Bu sürekli ve bilinçli görünebilirlik hali, iktidarın otomatik işleyişini mümkün kılar (Foucault, 2006, s. 297). Böylece birey, panoptikonla pasif özne haline getirilerek, dışsal bir zorlama olmadan, iktidarın denetimini içselleştirir ve kendi kendini kontrol eden bir özneye dönüşür.

Bireyin bu şekilde pasif özne haline gelmesi, panoptik modelin iktidar asimetrisi üzerine kurulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu asimetri, gözetleyen ile gözetlenen arasındaki bilgi düzeyinin eşit olmamasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu

noktada Foucault'nun iktidar ve bilgi ilişkisine dair görüşleri belirleyici bir önem taşımaktadır. Ona göre iktidar bilgi üretir; bilgi de iktidarı yeniden üretir ve pekiştirir.

Başka bir ifadeyle, iktidar ile bilgi arasında karşılıklı ve sürekli bir eklemlenme söz konusudur. Bu bağlamda iktidar ilişkileri sürekli olarak bilgi üretirken, üretilen bilgi de yeni iktidar etkilerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Fakat burada önemli olan nokta, bilginin yukarıdan aşağıya hareket ettiği gibi aşağıdan yukarıya da hareket ediyor oluşudur (Foucault, 2000, s. 126-127). Dolayısıyla bu yaklaşım, modern iktidar biçimlerinde gözetim ve bilgi üretiminin neden merkezi bir konumda yer aldığını açıklayıcı niteliktedir.

Modern iktidarın bir diğer önemli özelliği ise, oluşturduğu sınıflandırmalara uymayan bireyleri "anormal" olarak tanımlayıp normalleştirme süreciyle ıslah etmeyi amaçlamasıdır. Bu süreç, sürekli gözetim altında tutarak denetleme, cezalandırma, ödüllendirme ve ıslah etme pratikleri aracılığıyla bireylerin belirli normlara göre dönüştürülmesini hedefleyen bir disiplinel mekanizmadır (Foucault, 2000, s. 237). Bu bağlamda panoptizm, gözetim–denetim–ıslah üçlüsü üzerine kurulu disiplinci bir mekanizma olarak işlemektedir. Foucault'ya göre bu disiplinci iktidarın amacı bedeni uysal, üretken ve işlevsel hale getirmektir. Fakat asıl çarpıcı olan nokta gözetim-denetim-ıslah üçlüsünün ne kadar başarılı olduğudur. Foucault şu şekilde ifade eder;

> "Hapishane suça yatkın bireylerin üretim yeriydi; bu hapishanenin başarısızlığı değil başarısıdır çünkü hapishane bunun için kurulmuştu. Hapishane suçun tekrar oluşumuna olanak tanır. (…) Dolayısıyla hapishane, bireyin topluma ıslah edilmiş bir şekilde yeniden dahil olmasını reddederek, suça yatkın olan bireylerin aynı şekilde kalmasını sağlar ve bu bireylerin, suça yatkın olduklarından dolayı, polisin kontrolü altında olmalarını da hapishane sayesinde mümkün kılar (Foucault, 1992, s. 83)."

Panoptikonun ceza yönü sadece suçu bastırmaz; aynı zamanda belirli bir "suç" tipini üretir veya suça yatkın insanları üretir ve bu durum, disiplinci mekanizmanın başarısının, dönüştürdüğü özne tiplerinde gizli olduğunu gösterir.

Disiplinci mekanizmanın sorunsuz bir şekilde gözetim yoluyla işleyebilmesi için bireyler arasında iletişimi sınırlayan, onları ayrıştıran ve sürekli görünür kılan pratikler uygulanmıştır. Bu düzenlemelere göre; güçlü bedenler ortaya koymak sağlıklı olmak içindir; uzman görevli yetiştirmek nitelikli olmak içindir, itaatkâr asker yetiştirmek politikanın gereğidir; fuhuş ve eşcinselliği önlemek ahlaklı olmanın

gereğidir (Foucault, 2006, s. 175). Bu düzenlemelerle pratikler meşrulaştırılır ve birey davranışlarını normatif çerçevelere göre ayarlamak zorunda kalır.

20. yüzyılda kapitalizmle birlikte iktidarın dönüşüm geçirdiğini belirten Foucault, iktidarın artık yalnızca görünür kurumlar ya da kişiler aracılığıyla değil, yaşamın en küçük "mikro çatlaklarına" sızarak işlediğini savunur. Bu bağlamda panoptikon, mahremiyetin daraldığı ve bireylerin görünmez bir denetim altında kendi kendilerini disipline ettikleri bir toplumsal düzen üretmiştir. Bu dönüşüm aynı zamanda hukuk merkezli bir toplum anlayışının yerini, normların belirleyici olduğu bir normalleştirme yöntemi almıştır (Uzak, 2022, s. 105). Bir başka ifadeyle, yasal prosedürlerin dahi normatif ölçütler doğrultusunda şekillenmesi, disiplinci ve düzenleyici iktidarın toplumsal yaşamın geneline yayıldığını göstermektedir.

Sonuç olarak Foucault'nun amacı, belirli bir kurumu ya da iktidar zümresini eleştirmekten ziyade, özneye dayatılan gerçeğin ve sınırların görünür kılınmasını sağlamaktır. Böylece panoptik model aracılığıyla Foucault, modern toplumlarda iktidarın nasıl işlediğini, bireyleri nasıl özneleştirdiğini ve bu sürecin hangi bilgi biçimleriyle meşrulaştırıldığını açığa çıkarmayı hedeflemektedir.

4.1.3. Disiplin Toplumu ve Öz Denetim

Geçmişin cezalandırmaya dayalı toplum sistemlerinin yerini günümüz modern toplumlarında disiplin toplum tipine ve disiplinci iktidar biçimine bıraktığını ifade eden Foucault, gözetim-denetim-ıslah etme üçlüsü ile oluşturulan disiplin toplumunun bireyleri bireyselleştirmesi sonucunda, iktidarın birey üzerindeki denetim kapasitesinin genişlediğini ifade eder. Fakat bu kontrol somut olarak görülen bir denetim olmadığı gibi artık modern dönemde baskı yoluyla gerçekleştirilen bir olgu değildir. Bu yüzden, bireyler psikolojik alt yapısı olan "öz denetim" olgusunu, dışsal bir zorlamaya ihtiyaç duymaksızın, normlara uygun davranmayı öğrenir. Bu bağlamda iktidar uygulayıcılarının sayısının azalabileceğini ifade eder. Aynı zamanda iktidarın tek bir merkezde toplanmaması nedeniyle sistemin tiranlığa dönüşemeyeceğini ifade eder. Ancak, Foucault'nun iktidar analizinde, iktidar ilişkilerinin aynı zamanda direniş ve mücadele süreçlerini de içerdiği, bu nedenle tamamen tek yönlü ve mutlak biçimde denetlenebilir bir sistemin mümkün olmadığı vurgulanmaktadır (Foucault, 2006, s. 209).

4.1.4. Dijital Çağda Panoptik Yapının Dönüşümü

Toplumsal ilişkilerin değişmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesi ve güvenlik kaygılarının artması, "güvenlik" kavramını tartışma konusu haline getirmiştir. Artan bilgisayar ve internet kullanımı sadece iletişim biçimlerini değil, aynı zamanda gözetim, denetim ve disiplin mekanizmalarını da dönüştürmüştür. Risk ve savunmasızlık duygusunun oluşması, yeni denetim pratiklerinin ortaya çıkmasını kolaylaştırmakta ve bu pratikler çoğu zaman güvenlik söylemi çerçevesinde gerekçelendirilmektedir (Yücedağ, 2017, s. 167). Böylece güvenlik etrafında şekillenen yeni normlar ve değerler düzeni oluşmaktadır.

Modern toplumlarda disiplinci iktidarın temel araçlarından biri olarak değerlendirilen panoptikon modeli, dijital çağla birlikte fiziksel sınırları büyük ölçüde aşmıştır. Artık gözetim yalnızca kapalı alanlarda sınırlı değildir. Bu bağlamda Mark Poster'in ortaya attığı "Süper-panoptikon" kavramı ve David Lyon'un geliştirdiği yaklaşım, gözetimin dijital ağlar ve veri tabanları aracılığıyla genişlediğini ifade etmektedir. Bu yeni yaklaşımda bedenler değil, bireylerin dijital izleri (dijital ayak izi) sistemin içine dâhil edilmektedir. Günlük dijital faaliyetlerimiz sonucunda kimlik bilgilerimizden sosyal ilişkilerimize kadar pek çok veri depolanmakta; böylece fiziksel varlığımızdan çok sanal kimliğimiz görünmez duvarlar içinde kontrol altına alınmaktadır. Klasik panoptikondan farklı olarak burada bireyler çoğu zaman bu sürece gönüllü biçimde katılmaktadır (Bauman, 2012, s. 55).

Bu dijital yaklaşımda kişisel veriler devlet kurumları, istihbarat birimleri ve büyük şirketler tarafından toplanmakta, analiz edilmekte ve eşleştirilmektedir. Örneğin, sokak kameraları, cep telefonlarından yayılan sinyaller, IP adresleri, e-posta takip sistemleri ve benzeri araçlar, gözetimin elektronik bir biçime evrildiğini göstermektedir (Dolgun, 2008, s. 149). Elektronik göz olarak nitelendirilen bu mekanizmalar, büyük veri analitiği ile desteklenerek, sadece mevcut davranışları kaydetmekle kalmayıp aynı zamanda bireylerin davranışlarını normatif bir çerçevede şekillendirmeyi hedeflemektedir. Algoritmaların yönlendirmeleri ve dijital platformların filtreleme sistemleri, neyi göreceğimizi ve nasıl tepki vereceğimizi de belirleyebilmektedir. Bu durum gözetimin artık yalnızca güvenliği sağlama amacı taşımadığını göstermektedir. Aynı zamanda dijital gözetimin merkezsiz özelliğinden dolayı her yerin potansiyel bir gözetim alanı olduğu ifade edilmektedir (Akbaş, 2014, s. 52).

Örneğin, kamera sistemleri, cep telefonları, IP adresleri ve algoritmalar bu sürecin parçaları olduğu gibi e-Devlet uygulamaları, dijital sağlık sistemleri (e-Nabız) ve benzeri platformlarda bürokratik işlemleri kolaylaştırırken aynı zamanda kapsamlı veri akışını da mümkün kılmaktadır. Bu uygulamalar güvenlik ve hizmet kolaylığı gerekçesiyle sunulsa da bireylerin sürekli izlenebilir hâle gelmesine de zemin hazırlamaktadır. Sonuç olarak, bu dönüşüm, panoptikon modelin dijital çağda biçim değiştirerek varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Ancak artık daha yaygın, görünmez ve karmaşık bir gözetim modeli vardır.

4.2. İnternetin Kamusal Alan Olarak Denetimi

Kamusal alan kavramı, Latince “publicus” kelimesinden türetilmiş olup "halka ait” “devlete ait” veya “genel/ortak" anlamlarını taşımaktadır. Modern toplum kuramlarında ise kamusal alan, bireylerin ortak sorunları tartışabildiği, eleştirel düşüncenin üretildiği, kamuoyunun oluştuğu ve iktidarın toplumsal denetime açık hale geldiği demokratik bir iletişim alanı olarak tanımlanmaktadır (Akkol, 2019, s. 177). Bu yönüyle kamusal alan, yalnızca bireylerin düşüncelerini ifade ettiği bir ortam olmasının yanı sıra aynı zamanda demokratik katılımın ve toplumsal meşruiyetin şekillendiği temel alanlardan biri haline gelmiştir.

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve özellikle Web 2.0 teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte kamusal alanın önemli bir bölümü dijital ortama taşınmıştır. İnternet, bireylerin bilgiye erişebildiği, düşüncelerini paylaşabildiği, siyasal tartışmalara katılabildiği ve toplumsal hareketleri örgütleyebildiği küresel bir iletişim ağına dönüşmüştür. Böylece geleneksel kamusal alanın birçok işlevi dijital platformlar aracılığıyla yerine getirilmeye başlanmış; sosyal medya, çevrim içi haber platformları ve dijital katılım araçları kamusal tartışmaların önemli bileşenleri haline gelmiştir. Ancak internetin kamusal alan üzerindeki etkisinin giderek artması, bu alanın tamamen serbest bırakılmasının doğurabileceği riskleri de beraberinde getirerek sınırlamaların gerekliliğini gündeme getirmiştir.

Bu bağlamda internet ortamında üretilen içeriklerin çok kısa sürede geniş kitlelere ulaşabilmesi, bireylerin ifade özgürlüğünü güçlendirirken aynı zamanda kamu düzenini, ulusal güvenliği ve bireysel hakları tehdit edebilecek içeriklerin de aynı hızla yayılmasına imkân tanımaktadır.

Terör propagandası, nefret söylemi, dezenformasyon, kişilik haklarının ihlali, çocukların zararlı içeriklere maruz kalması, siber saldırılar ve dijital dolandırıcılık gibi riskler, devletlerin internet ortamına yönelik hukuki ve idari düzenlemeler geliştirmesini gerekli kılmıştır. Bu nedenle birçok ülkede internet, tamamen kontrolsüz bir iletişim alanı olarak değil; belirli kurallar çerçevesinde düzenlenmesi gereken dijital bir kamusal alan olarak değerlendirilmektedir. Bu durumlara ek olarak dijital şiddet, siber zorbalığın önlenmesi, genel ahlakın korunması amacıyla yasa dışı sanal bahis, kumar ve pornografik içeriklerin kontrol altına alınması; ekonomik düzenin sağlanması için dijital platformların denetlenmesi de devlet müdahalesini gerektiren alanlar olarak öne çıkmaktadır.

Bu düzenlemeler çoğunlukla içerik kaldırma, erişimin engellenmesi, platformların yükümlülüklerinin artırılması ve kullanıcı verilerinin belirli hukuki çerçeveler içerisinde işlenmesi gibi uygulamalar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu uygulamalar, internet ortamında kamu düzeninin korunmasını amaçlamanın yanı sıra ifade özgürlüğü, mahremiyet ve kamusal katılım açısından yeni tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla internet, bir yandan demokratik katılımı arttırarak kamusal alanın genişlemesine katkı sağlarken diğer yandan bireylerin bıraktığı dijital izler aracılığıyla gözetim ve denetim mekanizmalarının güçlenmesine de zemin hazırlamaktadır. Bu durum, devletin dijital gözetiminin panoptik bir yaklaşımla internet üzerinden nasıl işlediğini anlamayı önemli hale getirmektedir.

4.2.1. Kamusal Alanın Klasik Kuramsal Çerçevesi

Kamusal alan kavramı, tarihsel olarak köklü bir geçmişe sahip olmakla birlikte, toplumsal hareketler ve demokratik talepler doğrultusunda önemli değişimler geçirmiştir. Ekonomik ve siyasal yapıda yaşanan değişimlerin kamusal alanın niteliğini doğrudan etkilemesiyle, bu kavram, bireylerin katılımına açık, kamuoyunun oluşabildiği bir tartışma zemini olarak teorik bir kavram haline gelmiştir. Bu bağlamda temelleri Antik Yunan'a kadar götürülebilen kamusal alan (polis), toplumsal yaşamın kamuya ait olan ile bireyin özel yaşamına ait olan alanların birbirinden ayrılması fikriyle daha belirgin hale gelmiştir. Bu dönemde kamusal alan, temelde sınıfsal bir toplum üzerine kuruludur. Bir başka ifadeyle, özgür yurttaşların agorada, mahkemelerde, savaş oyunlarında bir araya gelerek ortak konuları tartıştıkları, siyasal

karar süreçlerine katıldıkları ve kendilerini ifade edebildikleri bir zemin olarak şekillenmiştir. Diğer yandan özel alan (oikos) ise eşitsizliğin merkezinde yer almakla birlikte dışarıya kapalı olarak aile reisinin yönetiminde kölelerin çalışmasını ve kadınların yerine getireceği işlerin düzenlenmesini içermektedir (Timur, 2012, s. 37).

Roma döneminde ise yine Antik Yunan'dakine benzer kamusal alan (res publica) ayrımı devam etmiş, agoraların yerini forumlar almıştır. Forumlar, halkın bir araya gelerek ticaret, eğitim ve halk sorunlarının tartışıldığı alanlar olarak işlev görmüştür (Odabaş, 2018, s. 2053). Bu yönüyle Roma kamusal alanı, katılım ve tartışma pratiklerini sürdürmekle birlikte kapsam açısından bütün toplumsal kesimi kapsamamaktadır.

Orta Çağ'a gelindiğinde ise kamu ve özel ayrımının işlevsel olmadığı görülmektedir. Feodal düzenin hâkim olduğu bu dönemde, kamusal alan, bireylerin tartışma ve katılım alanı olmaktan çıkarak, iktidarın kendisini temsil ettiği bir "temsili kamusal alan" haline dönüşmüştür. Bir başka ifadeyle, "feodal otorite, gücünü halk için değil, halkın önünde temsil etmektedir" (Habermas, 2004, s. 97). Halkın önünde sergilediği temsil kamusunu ise şövalyelik turnuvaları, dini ayinler, saray törenleri ve çeşitli gösterilerle yansıtmaktadır. Dolayısıyla kamusal alan, eleştirel tartışmanın yapıldığı bir ortam değil, otoritenin görünür kılındığı statü belirten bir alan haline gelmiştir (Habermas, 2003, s. 65).

Orta Çağ'ın sonlarına doğru Avrupa'da yaşanan toplumsal, ekonomik ve kültürel dönüşümler kamusal alanın yeniden şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Kentleşmenin artması, ticaretin gelişmesi ve burjuva sınıfının güç kazanmasıyla birlikte toplumsal yapı değişmiş; Rönesans, Reform ve Aydınlanma hareketleri bireysel düşüncenin ve eleştirel aklın önünü açmıştır (Dağtaş, 1999, s. 160). Bu süreçte kamusal alan, yeniden tartışma ve müzakere temelli bir yapıya evrilmiştir. Özellikle kent yaşamında farklı fikirlerin bir araya gelmesiyle birlikte fikir gazeteciliği adı verilen haber endüstrisi ortaya çıkmış, ortak bir politik kültür oluşmasını ve sıradan vatandaşın kamusal alanda politik tartışmalara katılabilmesini olanaklı hale getirmiştir (Cangöz, 2015, s. 39). Bu durum, kamuoyunun oluşumunu kolaylaştırmış ve bireylerin siyasal süreçlere dolaylı da olsa katılımını artırmıştır. Böylece kamusal alan, yalnızca fiziksel mekânlarla sınırlı kalmayıp, iletişim araçları üzerinden de genişleyen bir yapıya kavuşmuştur. Bu dönem, Habermas tarafından burjuva kamusal alanının ortaya çıktığı dönem olarak tanımlanmaktadır (Timur, 2012, s. 63).

Bu bağlamda kamusal alan kavramını burjuva kamusallığı üzerinden açıklayarak, sistematik bir biçimde modern tanımlaması Habermas tarafından yapılmıştır. Ona göre kamusal alan, devlet ile sivil toplum arasında yer alan ve bireylerin kamusal meseleleri rasyonel ve eleştirel biçimde tartıştıkları bir iletişim alanıdır (Özbek, 2004, s.33). Dolayısıyla burjuva kamusal alanı, bireylerin bir araya gelerek ortak sorunlar üzerine fikir alışverişinde bulunduğu ve kamuoyu oluşturduğu bir yapı olarak değerlendirilmektedir. Oluşan bu kamuoyu ise siyasal iktidar üzerinde bir denetim mekanizması işlevi görmektedir.

Habermas, burjuva kamusal alanının dönüşüm sürecini üç farklı evrede ele almaktadır. Bunlar; Orta Çağ'daki iktidar temsiline dayalı temsili kamu; bireylerin kültürel ve düşünsel tartışmalar yürüttüğü alanı ifade eden edebi kamu; doğrudan siyasal meselelerin tartışıldığı alanı ifade eden siyasal kamudur. Bu dönüşüm süreci, kamusal alanın kapalı ve sınırlı bir yapıdan açık ve aleni bir tartışma ortamına evrilmesini açıklamaktadır (Şimşek Öner, 2022, s. 136). Örneğin, 17. yüzyıl sonlarında İngiltere'deki kahvehaneleri, 18. yüzyılda Fransa'daki salonları ve Almanya'daki yemek davetlerinde burjuva kamusal alanının somut örnekleri olarak ele alınmaktadır. Bu ortamlarda bireyler, statülerinden bağımsız şekilde bir araya gelerek fikirlerini paylaşabilmiş ve eleştirel tartışmalar yürütebilmiştir (Dağtaş ve Atik, 2024, s.174). Bu durum kamusal alanın hem devletten hem de özel çıkarlardan görece bağımsız bir tartışma zemini sunduğunu göstermektedir. Ancak bu yapının tamamen kapsayıcı olduğu söylenemez çünkü katılım çoğunlukla belirli bir eğitim ve ekonomik düzeye sahip bireylerle sınırlı kalmıştır (Fraser, 2004, s.113).

Modern dönemde yaşanan ekonomik ve siyasal gelişmeler ise kamusal alanın yapısını önemli ölçüde yeniden dönüştürmüştür. Özellikle devletin ekonomik alana müdahalesinin artması ve medya araçlarının ticarileşmesi, kamusal alanın niteliğinde değişimlere yol açmıştır. Habermas bu durumu "yeniden feodalleşme" kavramıyla açıklamakta ve kamusal ile özel alan arasındaki sınırların belirsizleştiğini ifade etmektedir (Habermas, 2020, s. 141). Bu durum, kamusal tartışmaların yönlendirilmesine ve manipülasyona açık hale gelmesine neden olmuştur.

Günümüzde ise kamusal alan kavramı dijitalleşme ile birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. 21. yüzyılın bilgi ve iletişim teknolojileri, alternatif kamusal alanların ortaya çıkmasına imkân sağlamış; bireylerin mekân ve zaman sınırlaması olmaksızın tartışmalara daha geniş katılım göstermesine olanak tanımıştır. Bu noktada dijitalleşme

süreciyle birlikte kamusal alanın yapısı; kapsayıcılık, eşitlik, özgürlük ve demokrasi gibi kavramlar çerçevesinde yeniden tartışılmaya başlanmıştır (Avcil, 2021, s. 92).

4.2.2. Dijitalleşen Kamusal Alan

Klasik anlamda kamusal alan kavramı, bireylerin bir araya gelerek müzakereci bir ortamda ortak konuları tartıştığı, rasyonel ve eleştirel düşüncenin üretildiği ve kamuoyunun şekillendiği bir ortamı tanımlamaktadır. Web 2.0 teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte bu alan, fiziksel mekânlarla sınırlı olmaktan çıkarak internet tabanlı platformlara taşınmış ve çevrim içi ağlar üzerinden işlemeye başlamıştır. Böylece internet, salt bilgi aktarımını sağlayan bir iletişim aracı olmaktan çıkmış; toplumsal ve siyasal tartışmaların yürütüldüğü, siyasal iletişimin kurulduğu, toplumsal hareketlerin organize edildiği, gündem belirleme süreçlerinin şekillendiği ve kamuoyunun oluşturulduğu dijital bir ortam haline gelmiştir. Bu nedenle birçok araştırmacı interneti, geleneksel kamusal alanın dijital ortamdaki bir uzantısı olarak değerlendirmektedir (Avcil, 2021, s. 99).

Bu bağlamda internetin yaygınlaşması, sosyal medya platformlarının gelişimi ve mobil teknolojilerin gündelik yaşamın içinde etkisinin artması, kamusal alanın sınırlarını genişletmiş aynı zamanda yapısını daha karmaşık ve çok katmanlı hale getirmiştir. Bu süreçte sadece iletişimin biçimi değil devletin bireylerle kurduğu ilişki biçimi de değişmiştir (Kulandairaj, 2014, s.22). Örneğin e-Devlet uygulamaları, akıllı şehir projeleri ve açık veri portalları kamusal hizmetlerin dijital ortama taşınmasını sağlarken diğer yandan bireylerin kamusal alana katılım biçimlerini de dönüştürmüştür. Ayrıca vatandaşların şikâyet, talep ve önerilerini iletebildiği dijital başvuru sistemleri (CİMER), bu yeni katılım biçimlerinin somut örnekleri arasında yer almaktadır. Böylece dijitalleşen kamusal alan, mekânsal sınırlamalardan büyük ölçüde bağımsız bir şekilde kolektif tartışmaların yürütülebildiği, erişilebilirliğin ve çoğulcu söylemlerin arttığı ve demokratik katılımın güçlendiği yeni bir kamusal iletişim ortamı oluşturmuştur.

Bu dönüşüm, internetin kamusal alan olma potansiyelini de güçlendirmiştir. Düşük katılım maliyetleri sayesinde geniş kitlelere ulaşılabilmesi, çift yönlülüğü sayesinde kullanıcıların yalnızca içerik tüketicisi değil aynı zamanda üreticisi hâline gelmesi, ana akım medyada görünürlük bulamayan birey ve grupların kendilerini ifade

edebilmesi, bilginin hızlı dolaşıma girmesi ve çevrim içi kampanyalar ile dijital aktivizmin yaygınlaşması interneti demokratik katılım açısından önemli bir mecra hâline getirmiştir (Şimşek Öner, 2022, s. 143). Bu özellikler, internetin alternatif bir kamusal alan oluşturma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte internetin tam anlamıyla kamusal alan olarak değerlendirilmesi çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Kamusal alanın yapısal ilkeleri olan eşit erişim, özgür tartışma ve rasyonel müzakere, dijital ortamda her zaman sağlanamamaktadır. Devletler veya büyük teknoloji şirketleri tarafından uygulanan sansür mekanizmaları (erişim engelleri, bant daraltma ve içerik kaldırma), yanlış bilgi ve dezenformasyonun hızla yayılması, algoritmaların içerik görünürlüğünü belirlemesi, siyasi veya ekonomik nedenlerle muhalif görüşlerin bastırılması, sayısal uçurum nedeniyle oluşan erişim eşitsizlikleri ve anonimlikten kaynaklanan kutuplaşma gibi unsurlar internetin kamusal alan niteliğini sınırlandırmaktadır (Dağtaş ve Atik, 2024, s. 182; Yegen, 2013, s. 131-133). Bahsedilen bu sebeplerden dolayı internet, demokratik sistemlerin sağlıklı işlediği ülkelerde, kamusal tartışmaların veya toplumsal hareketlerin organize edilmesine katkı sağlayabilse de tek başına tam anlamıyla bir kamusal alan olarak değerlendirilmemektedir.

Nitekim bazı araştırmacılar, özellikle hukuk sisteminin yeterince işlemediği ülkelerde internetin kolaylıkla bir denetim ve baskı aracına dönüşebileceğini ileri sürmektedir (Morozov, 2012, s. 14-15). Bu bağlamda internet, kamusal alan yaratmaktan çok iletişimi kolaylaştıran bir araç olarak işlev görmekte ve gerektiğinde ise iktidar tarafından kontrol edilebilen bir araç niteliği kazanabilmektedir. Oysa kamusal alanın temel işlevlerinden biri, iktidarı denetleyebilmek ve demokratik süreçlere katkı sunabilmektir.

Diğer yandan etki alanının bu kadar geniş olması beraberinde kamusal alanın denetlenmesi ve düzenlenmesine yönelik yeni mekanizmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Başka bir ifadeyle, toplumsal düzeni, kamu güvenliğini veya devlet politikalarını ilgilendiren durumlarda dijital denetim araçları, çoğunlukla milli güvenlik ve kamu düzeni gibi gerekçeler çerçevesinde uygulanabilmektedir (http-6). Bu durum, dijital kamusal alanın gözetim mekanizmalarıyla birlikte ele alınmasını gerektiren yeni bir alan olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır.

Bu gözetim mekanizmaları özellikle siyasal ve toplumsal kriz anlarında daha görünür hâle gelmektedir. Örneğin İran'da yaşanan toplumsal olaylar sırasında internet erişiminin kısıtlanması ya da tamamen kesilmesi, dijital kamusal alanın devlet tarafından nasıl kontrol edilebileceğini göstermektedir. Bunun yanı sıra sosyal medya platformları ile iş birliğine gidilmesi, kullanıcı verilerinin toplanması, muhalif grupların tespit edilmesi ve iletişim akışının kasıtlı olarak yavaşlatılması ve protesto, seçim gibi belirli kelimelerin geçtiği iletilerin SMS formatında gönderilmesine izin verilmemesi gibi uygulamalar da dijital denetimin farklı biçimleri arasında yer almaktadır (Kadivar, 2015, s. 218).

Bu duruma benzer bir örnek olarak, İsrail'in Google, Amazon ve Microsoft ile yürüttüğü Project Nimbus kapsamında, kamu kurumlarına bulut bilişim ve yapay zekâ altyapısı sağlanması ile Meta ve X (Twitter) gibi sosyal medya platformlarının içerik moderasyonu, algoritmik görünürlük ve veri paylaşımı süreçlerine ilişkin tartışmalar, dijital kamusal alanın gözetim kapasitesinin artmasına yönelik önemli örnekler arasında değerlendirilmektedir (http-7). Benzer şekilde elde edilen bulgular doğrultusunda Cambridge Analytica olayı, büyük veri analizinin seçmen davranışlarını etkileme amacıyla kullanılabileceğini göstermesi bakımından dijital kamusal alanın dönüşümünü anlamada dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır. Bu bağlamda, bireylerin çevrimiçi faaliyetleri yalnızca iletişim ve ifade pratikleri olarak kalmamakta; aynı zamanda analiz edilebilir, sınıflandırılabilir ve gerektiğinde müdahale edilebilir veri setlerine dönüşebilmektedir.

Dijitalleşen kamusal alanın bir diğer önemli özelliği ise görünürlük ve şeffaflık ile gözetim ve kontrol arasındaki gerilimi aynı anda barındırmasıdır. Bir başka ifadeyle bireyler kendilerini görünür kılabilmekte ve seslerini geniş kitlelere ulaştırabilmekte ancak bu görünürlük sayesinde dijital izler analiz sonucunda kaydedilerek gözetim pratiklerini kolaylaştırmakta ve bireylerin kendilerini sürekli izleniyor hissederek davranışlarını düzenlemelerine yol açabilmektedir. Bu nedenle bireyler, sadece mevcut davranışlarını değil geçmiş dijital faaliyetlerinin de denetlenebileceği düşüncesiyle hareket edebilmekte; bu durum ise davranışların öz denetim yoluyla düzenlenmesine neden olmaktadır. Panoptik yaklaşımın dijital ortamdaki yansıması olarak değerlendirilebilecek bu süreçte gözetim, doğrudan yasaklamalar yoluyla değil; daha çok sürekli izlenme ihtimali üzerinden işlemektedir.

Örneğin Çin'de uygulanan "Sosyal Kredi Sistemi" bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu sistem, bireylerin ve kurumların davranışlarını çeşitli veri kaynakları üzerinden değerlendirerek ödül ve ceza mekanizmaları üretmektedir. Bu bağlamda Çin'deki firmaların, organizasyonların, vatandaşların ve hükümetlerin güvenirliğini yönetmek, izlemek ve öngörmek için kurulmuş bir altyapı olan bu uygulama, vergi indirimi, pazarlar gibi şeylere erişip erişilemeyeceğini belirlemektedir. Batı medyası tarafından genellikle "büyük kardeş" veya siyasi kontrol aracı olarak tanımlanan sosyal kredi sisteminin, aslında politik faaliyetlerden ziyade finansal ve ticari faaliyetlere odaklandığı ifade edilmektedir. Fakat her ne kadar resmi olarak açıklanan bu faaliyetleri yerine getirdiği düşünülse de bu tür uygulamalar dijital gözetimin kapsamını ve etkisini gözler önüne sermektedir (Liang, Das, Kostyuk ve Hussain, 2018, s. 415). Benzer şekilde, birçok ülkede farklı amaç, kapsam ve çalışma şekli olarak kullanılan dijital takip uygulamaları da bireylerin hareketlerinin izlenebilir hale gelmesine neden olmaktadır. Örneğin, Hayat Eve Sığar (HES) uygulaması, Snowden ifşalarıyla ortaya çıkan ECHELON ve PRISM gibi uygulamalar mevcuttur.

Sonuç olarak dijitalleşen kamusal alan hem özgürlük hem de denetim dinamiklerini aynı anda barındıran çift yönlü bir yapıya sahiptir. Bu nedenle internetin kamusal denetimi bağlamında bu alan, yalnızca iletişim ve katılım zemini değil; aynı zamanda iktidar ilişkilerinin yeniden üretildiği ve gözetim pratiklerinin işlerlik kazandığı bir ortam olarak ele alınmalıdır. Bu çerçevede dijital kamusal alanın analizi, teknik altyapıların yanı sıra politik, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutların birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir. Ayrıca bu değerlendirme, dijital gözetimin panoptik mantık çerçevesinde nasıl işlediğini anlamak için önemli bir kuramsal zemin sunmaktadır.

4.2.3. Dijital Kamusallığın İşlevleri

Dijital kamusallık, çağımızın gereklilikleri doğrultusunda hem fırsatlar hem de riskler barındıran çok boyutlu işlevlere sahiptir. Bu işlevler, bireylerin ifade ve katılım imkânlarını genişleterek farklı seslerin görünür olmasına olanak sağlamakta; aynı zamanda bilgi üretimi ve erişimini hızlandırarak çeşitliliği artırmaktadır. Bu işlevlere ek olarak kamuoyu oluşturma, toplumsal farkındalık yaratma ve kolektif eylemlerin örgütlenmesi açısından da önemli bir işlev üstlenmektedir. Ayrıca siyasi ve ekonomik

aktörlerin daha şeffaf ve denetlenebilir hale gelmesine katkı sunmaktadır. Ancak bu işlevler, platform politikaları ve devlet müdahaleleri nedeniyle çeşitli sınırlamalara maruz kalabilmektedir. Algoritmik yönlendirmeler, ekonomik ve politik etkiler ile kutuplaşma eğilimleri dijital kamusal alanın çoğulcu yapısını ve gündem belirleme işlevini sınırlandırabilmektedir. Öte yandan yanlış bilgi ve dezenformasyonun yayılması da bu alanın önemli sorunları arasında yer almaktadır (Avcil, 2021, s.93).

4.2.4. İnternette Denetim ve Sınırlandırma Biçimleri

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte internet, başlangıçta merkezsiz ve özgür bir iletişim alanı olarak tasarlanmış olsa da zaman içerisinde devletler ve özel aktörler tarafından bireylerin özel ve kamusal yaşam alanı çeşitli gerekçelerle ve gerek gizli gerekse bilindik yöntemlerle izlenmektedir. Lyon'a göre bu gözetim, göze batmayan yoldan yapılmaktadır (Lyon, 1997, s. 18). Bu bağlamda hukuki, teknik, ekonomik ve algoritmik birçok araçla denetim ve sınırlandırma gerçekleştirilmektedir.

Örneğin, internet denetiminin en yaygın ve kabul gören biçimlerinden biri hukuki düzenlemelerdir. Bu bağlamda devletler, yasalar aracılığıyla belirli içerikleri yasaklayabilmekte ve gerektiğinde erişim engeli getirebilmektedir. Türkiye, 5651 sayılı İnternet Ortamında Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'la; Amerika Birleşik Devletleri, Vatanseverlik Kanunu olarak bilinen Patriot Kanunu'yla, Avrupa Birliği ise Genel Veri Koruma Yönetmeliği (GDPR) aracılığıyla düzeni sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca bazı ülkeler yapay zekâ gibi algoritmik araçları da eklemleyerek daha kompakt bir denetim biçimini sürdürmektedirler. Örneğin Çin'de uygulanan "Great Firewall" sistemi, bu tür teknik denetimin en kapsamlı örneklerinden biridir (http-8).

Türkiye'de ise dijital gözetim çoğunlukla yasal düzenlemeler ve kamu kurumları aracılığıyla yürütülerek, teknik erişim engelleri, platform moderasyonu ve kullanıcı tabanlı filtreleme gibi melez bir model sergilemektedir. Bu bağlamda Kişisel Verileri Koruma Kanunu (KVKK) ve anayasal haklar aracılığıyla hukuki çerçeve oluşturulurken, diğer yandan güvenlik ve kamu düzeni gerekçeleri doğrultusunda gözetim uygulamalarının kapsamı ve sınırları belirlenmektedir.

Örneğin, bireylerin temel hak ve özgürlükler bağlamındaki sınırlamalara ve yönetim pratiklerine ilişkin eleştirilerini yansıtmak için Anayasa'nın 34. maddesi olan Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme hakkını kullanan ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa dayanarak gerçekleştirilen protestolar, bireylerin anayasal haklarını kullanmasının bir örneğini oluşturmaktadır. Bu bağlamda 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 3. maddesinde, *"Herkes, önceden izin almaksızın, bu kanun hükümlerine göre silahsız ve saldırısız olarak kanunların suç saymadığı belirli amaçlarla toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir (2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, md.3)."*

İfadesi yer almaktadır.

Bu bağlamda Anayasa'nın 22. maddesi ile güvence altına alınan Haberleşme Hürriyeti "*Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir… (T. C. 1982 Anayasası, md.22)."* ile 25. maddesinde düzenlenen Düşünce ve Kanaat Hürriyeti "*Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz (T. C. 1982 Anayasası, md.25)*." ve 26. maddesinde yer alan Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti, şu şekilde ifade edilmekle birlikte;

"**Madde 26-** *Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet Resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir (T. C. 1982 Anayasası, md.26)."*

Bireylerin düşünce ve kanaatlerini söz, yazı veya dijital araçlar yoluyla serbestçe ifade edebilmesini güvence altına almaktadır. Aynı maddenin devamında şu ifadeler geçmektedir;

"Madde 26/2- *Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir (T. C. 1982 Anayasası, md.26)."* gibi gerekçelerle sınırlandırılabileceği belirtilmektedir. Bu sınırlamalar, 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Hakkında Kanun kapsamında erişim engelleme ve bant genişliğinin daraltılması gibi uygulamalarla somutlaşmaktadır.

Yasal düzenlemelerin yanı sıra dijital gözetim pratiklerinin yalnızca devlet merkezli bir yapı ile sınırlı olmadığı görülmektedir. İncelenen örneklerde, bireyler arasında gelişen ihbar temelli pratiklerin gözetim süreçlerine katkı sunduğu tespit edilmektedir. Bu kapsamda kullanıcıların, diğer kullanıcıların paylaşımlarını inceleme, yorumlama ve ilgili platformlara bildirme gibi faaliyetler aracılığıyla (http-9) gözetim süreçlerine dolaylı olarak dahil oldukları gözlemlenmektedir.

Bunun yanında, denetim aynı zamanda özel sektör tarafından da gerçekleştirilmektedir. Google, Meta ve X gibi platformlar, kendi topluluk kuralları çerçevesinde içerikleri kaldırabilmekte, hesapları askıya alabilmekte veya belirli içeriklerin görünürlüğünü azaltabilmektedir. Örneğin, İsrail-Filistin savaşı sırasında birçok büyük sosyal medya platformu, Filistin yanlısı içerikleri kısıtlama, görünürlüğünü düşürme, içerik kaldırma veya hesap askıya alma iddialarıyla gündeme gelmiştir. Bu bağlamda, Meta, X ve YouTube platformlarının "topluluk kurallarını ihlal" gerekçesiyle içerik kaldırma, hesap kısıtlama ve görünürlük düşürme biçiminde sistematik olarak sansürlediği belirtilmektedir (http-10). Bu örnek, özel sektör tarafından yürütülen içerik moderasyonunun yalnızca teknik bir süreç olmadığını; aynı zamanda politik, etik ve toplumsal sonuçlar doğuran bir dijital denetim mekanizması haline geldiğini göstermektedir. Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda Türkiye'de hukuki, teknik ve idari boyutlarıyla uygulanan denetim ve sınırlandırma biçimleri aşağıdaki tabloda anlatılmaktadır.

Tablo 4. Türkiye'de Uygulanan Denetim Biçimleri

Denetim Kategorisi	Denetim/ Sınırlandırma Türü	Açıklama	Uygulayan Kurum / Dayanak	Örnekler
Hukuki Denetim	İçerik Kaldırma	Belirli İçeriklerin Platformlardan Kaldırılması	Sulh Ceza Hakimliği, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK)(Uygulayıcı)	Haber İçerikleri ve Sosyal Medya Paylaşımları
	Erişim Engeli	Belirli Web Sitelerine veya URL'lere Erişimin Engellenmesi	Sulh Ceza Hakimliği, BTK, 5651 sayılı Kanun	Wikipedia'nın Geçmişte Engellenmesi

Tablo 4- devamı

	Sosyal Medya Düzenlemeleri	Platformlara Temsilci Bulundurma ve Veri Paylaşımı Zorunluluğu	5651 sayılı Kanun ve 7253 sayılı Kanun	Temsilci Bulundurma Yükümlülüğü
	Dezenformasyon Düzenlemesi	Yanıltıcı Bilgi Yaymanın Suç Kapsamına Alınması	7418 sayılı Kanun	Sosyal Medya İçerikleri
İdari Denetim	Bant Daraltma	Platformlara Erişimin Yavaşlatılması	BTK (Karar verici) ve ISS (Uygulayıcı)	Toplumsal Olaylar Sırasında Geniş Çaplı Bant Daraltma
	Kullanıcı Takibi ve Veri Talebi	Kullanıcı Verilerinin Talep Edilmesi ve Log Kayıtlarının Tutulması	BTK, Savcılıklar, Sulh Ceza Hakimliği ve 5651 sayılı Kanun	IP Loglarının Saklanması
	Platformlara Yaptırım	Para Cezası, Reklam Yasağı Gibi Yaptırımlar	BTK	Sosyal Medya Şirketlerine Cezalar
	Platform İş Birliğiyle İçerik Kaldırma	Devlet Taleplerinin Platformlara Doğrudan İletilmesi	BTK ve Platformlar	
Teknik Denetim	DNS Engelleme veya Yönlendirme (manipülasyonu)	Alan Adının Çözümlemesinin Engellenmesi veya Kullanıcının Yanlış IP Adresine Yönlendirilmesi	ISS (Uygulayıcı)	Yanlış Sayfaya Yönlendirme

Tablo 4- devamı

	IP Tabanlı Engelleme	Sunucu IP Adresinin Engellenmesi	ISS (Uygulayıcı) ve BTK (Karar verici)	Aynı IP'deki Diğer Sitelerin Etkilenmesi
	VPN Erişim Kısıtlamaları	VPN veya Alternatif Erişim Araçlarının Engellenmesi	BTK ve ISS	VPN Hizmetlerine Erişim Sorunları
	URL Engelleme	Sitenin Sayfası Engellenir	Sulh Ceza Hakimliği ve BTK	Haber ve İçerik Bazlı Filtreleme
	Deep Packet Inspection (DPI)	Veri Trafiğinin Analiz Edilerek Filtrelenmesi	Ağ operatörleri	İçerik Türüne Göre Engelleme

Kaynak: (*5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Hakkında Kanun), (7418 sayılı Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun) ve (7253 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun) esas alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.*

Yukarıdaki tablo, Türkiye'de internet üzerindeki denetim ve sınırlandırma mekanizmalarının çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Sulh Ceza Hakimliği tarafından verilen erişim engeli ve içerik kaldırma kararları, hukuki denetimin temelini oluştururken; Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) bu kararların uygulanmasında merkezi bir rol üstlenmektedir. Diğer yandan idari denetim araçları, devletin daha hızlı ve doğrudan müdahale edebildiği mekanizmalar olarak öne çıkmaktadır.

4.3. Türkiye' de Dijital Denetim Stratejileri ve Hukuki Mekanizmalar

Günümüzde internet, hayatın birçok alanında kolaylıklar sağlarken diğer yandan anonim yapısı nedeniyle zararlı kullanımlara açık bir yapı sunmaktadır. Bu nedenle kanun koyucular, internet ortamında paylaşılan içeriklerin nasıl düzenleneceği, bu düzenlemelerin sınırlarının ne olacağı ve kimlerin hangi ölçüde sorumluluk üstleneceği gibi konularda çeşitli hukuki düzenlemeler yapmaktadır.

Bu düzenlemeler hem ulusal güvenliği sağlama hem de toplumsal düzeni koruma amacı taşımaktadır. Örneğin, dijital altyapıların korunması ve bilgi güvenliğini korumak amacıyla Cumhurbaşkanlığına bağlı Siber Güvenlik Başkanlığı kurulmuştur.

Türkiye'de internetin hukuki çerçevesi büyük ölçüde "5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun" hükümleri üzerinden belirlenmektedir. Bu kanun; içerik sağlayıcı, yer sağlayıcı, erişim sağlayıcı ve toplu kullanım sağlayıcı gibi aktörlerin sorumluluklarını açıkça tanımlayarak, internet ortamında paylaşılan yazı, haber, fotoğraf ve video gibi içeriklerin hukuka aykırı olması durumunda (kamu düzeninin bozulması veya kişilik haklarının ihlali) ilgili içeriklere erişimin engellenmesi kararı verilmektedir. Bu engellemeler genellikle siteye ya da belirli içeriklere teknik yöntemlerle (IP adresinden, URL adresinden veya DNS engelleme) erişimin kısıtlanması şeklinde uygulanmaktadır (Söyler, 2014, s. 197).

Bunun yanında, internet üzerinde yer alan yayınların hangi nitelikleri taşıması gerektiği "İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin" madde 4/1'de şu şekilde açıklanmıştır (İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, md.4/1);

- İnsan onuruna ve temel haklara saygılı olmalıdır,
- Çocuk ve gençlerin gelişimine zarar verecek içeriklerden kaçınmalıdır,
- Ailenin yapısını ve huzurunu zedelememelidir,
- Bireyleri zararlı alışkanlıklara teşvik etmemelidir.

İnternet altyapısı ise ticari sağlayıcılar ve üniversiteler ile kamu kurumlarına hizmet veren ULAKNET eğitim ağı altyapısı üzerinden sağlanmaktadır. İnternet trafiği üzerindeki filtreleme ve erişim kısıtlamalarının büyük bölümü Türk Telekom ticari altyapısı üzerinde gerçekleştirilmektedir (Bitso, Fourie ve Bothma, 2012, s.87-88). Gerçekleştirilen bu süreç, Türkiye'nin kendine özgü siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel yapısına bağlı olarak şekillenmektedir. Aynı zamanda mevcut hukuk sisteminin işleyişi ve teknolojik gelişmelere uyum kapasitesi de bu süreci doğrudan etkilemektedir (Kaya, 2021, s. 3).

Ancak bu durum bazı tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Özellikle erişim engelleme kararlarının geniş yorumlanması, zaman zaman sansür eleştirilerine

neden olmaktadır. İnternet sitelerine erişimin engellenmesi veya bant daraltma gibi uygulamalar, ifade özgürlüğü açısından sorunlu görülebilmektedir. Bazı durumlarda yargı kararı olmadan alınan bu tür önlemler, demokratik toplumların temel unsurlarından biri olan düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırlandırılması riskini beraberinde getirmektedir. Bu da bireylerin hangi bilgilere ulaşabileceği, neyi okuyabileceği, neyi görebileceği, neyi düşünebileceği veya hangi görüşleri ifade edebileceği konusunda kısıtlamalara yol açabilmektedir (Canata, 2016, s. 193).

Öte yandan, internet özgürlüğü konusu yalnızca ulusal hukukla sınırlı değildir. Uluslararası hukuk da bu alanda önemli bir çerçeve sunmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), internet erişimine yönelik müdahaleleri çoğu durumda ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirmekte ve bu müdahalelerin demokratik toplum düzeninde gerekli ve ölçülü olup olmadığını denetlemektedir. Örneğin, 3111/10 başvuru no.lu Ahmet Yıldırım (AİHM, 2012) ve 14027/11- 48226/10 başvuru no.lu Cengiz ve Diğerleri (AİHM, 2015) kararlarında mahkeme, internet sitelerine erişimin engellenmesini ifade özgürlüğüne müdahale olarak kabul etmiş ve ölçülülük ilkesine vurgu yapmıştır. Ayrıca İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) (md.19) ile Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi (ICCPR) de (md.19) ifade özgürlüğünü güvence altına almakta olup dijital ortamlara da uygulanabilecek şekilde yorumlamaktadır.

Anlaşılacağı üzere ifade özgürlüğü, bilgiye erişim ve bilgi paylaşma hakkı, sadece siyasal iktidarın ve toplum tarafından kabul gören düşüncelerin değil, aynı zamanda rahatsız edici veya eleştirel görüşlerin de özgürce dile getirilebilmesini kapsayan temel bir haktır (Dede Özdemir, 2015, s.90). Bu nedenle bireylerin düşüncelerini ifade ettikleri için cezalandırılması, demokratik değerlerle çelişebilmektedir. Bu noktada önemli olan, devletin paternal koruyuculuğunu, internet düzenlemeleri üzerinde, hukuk devleti ilkeleri çerçevesinde yapmasıdır.

Örneğin, karar alma süreçlerinde tek bir kurumun mutlak yetkiye sahip olması yerine, çok aktörlü bir denetim mekanizmasının oluşturulması ve yargı denetiminin etkin şekilde işlemesi gerekmektedir. Ayrıca yapılan müdahalelerin açık, sınırlı ve geçici olması büyük önem taşımaktadır (Kaya, 2021, s. 516). Çünkü dijital dünyanın sürekli değişen yapısı nedeniyle hukuki düzenlemelerin de sürekli güncellenmesini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla en sağlıklı yaklaşım, güvenlik ile özgürlük arasında dengeli bir politika izlemektir.

4.3.1. Yasal Düzenlemeler ve Dijital İçerik Müdahaleleri

1990'lı yıllardan günümüze kadar olan süreçte hızla artan bilişim suçları, dolandırıcılık, terörizm, şiddet ve nefret söylemi, dezenformasyon ve çocukların araç olarak kullanılması gibi sorunların artması, devlet kurum ve kuruluşlarının bu konularda internet mevzuatını düzenleme gerekliliğini gündeme getirmiştir (Fevzi Cengiz, 2022, s.99). Bu bağlamda Türkiye'nin internet ile 1993 yılında tanışmasının ardından, özellikle, 1990'lı yılların sonundan itibaren internet kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. Ancak 2000'li yılların başına kadar olan dönemde, internet kullanımına yönelik doğrudan ve genel bir yasal müdahale olmamıştır. Bu süreç, erişim engellemeleri ve içerik müdahaleleri bakımından üç dönemde incelenmektedir (Henkoğlu ve Yılmaz, 2013, s. 219);

- **1993-2000 yılları:** İnternetin yeni bir alan olması nedeniyle özel bir yasal düzenleme yapılmamış, mevcut 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun genel hükümleri ve idari uygulamalar esas alınmıştır.
- **2001-2006 yılları:** İnternet ortamına özel bir düzenleme bulunmamakla birlikte, 5237 sayılı Tük Ceza Kanunu (2005'te yürürlüğe girmiştir), 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ve 5187 sayılı Basın Kanunu gibi mevcut mevzuat hükümleri internet içeriklerine uygulanmıştır.
- **2007 ve sonrası:** 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun ile birlikte erişim engelleme ve içerik müdahalesine ilişkin özel ve sistematik bir düzenleme dönemi başlamıştır.

Dönemin son ayağı olan 2007 yılı düzenlemeleri öncesinde, mevcut mevzuatın yetersiz olduğu gerekçesiyle Adalet Bakanlığı tarafından 2006 yılında internet üzerinden işlenen suçlarla mücadele etmek ve bu ortamları hukuki temellere bağlı olarak yönetmek için yeni bir internet kanunu taslağı hazırlanmıştır. Bu kanun tasarısı 4 Mayıs 2007'de TBMM gündemine alınarak kabul edilmiş ve 22 Mayıs 2007'de Resmî Gazete'de yayımlanmıştır (Akdeniz ve Altıparmak, 2008, s.12).

Düzenlemede 5651 sayılı Kanun'un amacı; içerik, yer ve erişim sağlayıcıların sorumluluklarını düzenlemek ve internet yoluyla işlenen suçlarla mücadeleye ilişkin usul ve esasları belirlemek olarak belirlenmiştir (T. C. Resmî Gazete, 2007).

Kanunun gerekçesi ise, anayasanın ailenin korunmasına (md.41) ve devletin bölünmez bütünlüğüne (md.3) ilişkin hükümleri çerçevesinde oluşturulmuştur. Ayrıca kanunun hazırlık sürecinde Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi ve Alman Tele Hizmetler Kanunu'ndan da yararlanıldığı belirtilmektedir (Akdeniz ve Altıparmak, 2008, s.16).

5651 sayılı Kanun ile Türkiye'de internet içerik politikası tek bir kanun çatısı altında toplanarak özel bir kanun haline getirilmiştir. Ancak internetin dinamik yapısı nedeniyle ilerleyen yıllarda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır (2011, 2013, 2014, 2015, 2016, 2019, 2020, 2022, 2024, 2025 ve 2026 yılları). Yapılan bu düzenlemeler arasında öne çıkan gelişmeler; 2014 yılında erişim engelleme yetkilerinin genişletilmesi; 2020 yılında sosyal medya platformlarına yönelik kısıtlayıcı uygulamaların artması; 2022 yılında dezenformasyonla mücadele kapsamında gerçekleştirilen değişikliklerdir. 2026 yılında ise internet kullanımına ilişkin yaş sınırı ve kimlik doğrulama sistemlerine yönelik yeni düzenlemeler gündeme gelmiştir

Bu bağlamda kamuoyunda "İnternet Kanunu" olarak bilinen 5651 sayılı kanunun son haline bakıldığında, 13 ana madde, 4 ek madde, 6 geçici, yürürlük ve yürütme maddelerinden oluşmaktadır. Maddeler incelendiğinde (5651 sayılı Kanun);

- **Madde 3:** İçerik, yer ve erişim sağlayıcılara bilgilendirme yükümlülüğü ve "kendileri hakkındaki tanıtıcı bilgileri, kendilerine ait internet ortamında kullanıcıların ulaşabileceği şekilde ve güncel olarak bulundurmak" yükümlülüğü getirilmiştir,
- **Madde 4:** İçerik sağlayanların internet üzerinden yayınladıkları tüm içeriklerden sorumlu tutmaktadır,
- **Madde 5:** İçeriklere yer sağlayanları yer sağladıkları içeriklerin denetiminden muaf tutmaktadır,
- **Madde 6:** Servis sağlayıcılarının faaliyetlerini düzenlemektedir,
- **Madde 6/A:** İçeriğe erişim engellemelerinin merkezi hale getirilmesi amacıyla tüm erişim sağlayıcılarının katılmasını zorunlu kılan "Erişim Sağlayıcıları Birliği" kurulmuştur,
- **Madde 7:** Toplu kullanım sağlayıcılarının yükümlülükleri belirtilmiştir.

Ana maddelerin devamında, kanun kapsamında "İçeriğin çıkarılması ve erişimin engellenmesi kararları ile yerine getirilmesi" başlığı altında yer alan madde 8 fıkra 1'de, *"internet ortamında yapılan ve içeriği aşağıdaki suçları oluşturduğu hususunda yeterli şüphe sebebi bulunan yayınlarla ilgili olarak içeriğin çıkarılmasına ve/veya erişimin engellenmesine karar verilir"* ibaresi geçmekle birlikte, belirtilen bu suçların 5651 sayılı kanuna özgü suçlar olmadığı ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda yer alan katalog suçlar olduğu ifade edilmektedir. Bu suçlar (5651 sayılı kanun md.8/1-a, b, c, ç);

- 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda yer alan:
  - İntihara yönlendirme (md.84)
  - Çocukların cinsel istismarı (md.103/1)
  - Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma (md.190)
  - Sağlık için tehlikeli madde temini (md.194)
  - Müstehcenlik (md.226)
  - Fuhuş (md.227)
  - Kumar oynanması için yer ve imkân sağlama (md.228)
- 5816 sayılı Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında kanunda yer alan suçlar,
- 7258 sayılı futbol ve diğer spor müsabakalarında bahis ve şans oyunları düzenlenmesi hakkında kanunda yer alan suçlar,
- 2937 sayılı devlet istihbarat hizmetleri ve milli istihbarat teşkilatı kanununun 27'nci maddesinin birinci ve ikinci fıkrasında yer alan suçlardır.

Devamında ise internet erişiminin engellenmesi kararının alınması iki ayrımla düzenlendiği görülmektedir. Bu düzenlenmeye göre (5651 sayılı Kanun, md.8);

- **Koruma Tedbiri Olarak Verilen Kararlar:** İnternette yer alan bir içeriğin katalog suçlardan birini oluşturduğuna dair yeterli şüphe varsa, soruşturma evresinde hâkim, kovuşturma evresinde ise mahkeme tarafından içeriğin çıkarılması veya erişimin engellenmesine karar verilebilir. Gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda cumhuriyet savcısı da karar alabilir; ancak bu karar 24 saat içinde hâkimin onayına sunulmalı ve yine 24 saat içinde onaylanmazsa verilen karar kaldırılır.

Bu kararlar amacı gerçekleştirecek nitelikte görülürse belirli bir süreyle sınırlı olabilir ve Ceza Muhakemesi Kanunu'na göre itiraz edilebilir. Verilen kararlar uygulanmak üzere ilgili kuruma gönderilir (içerik, yer ve erişim sağlayıcılar). Ayrıca söz konusu suçlara ilişkin içerikler için Başkan da re'sen erişim engelleme veya içerik çıkarma kararı verebilir. Alınan kararın gereği, en geç kararın bildirilmesi anından itibaren 4 saat içinde yerine getirilmelidir. Aksi halde kararının gereğini yerine getirmeyen içerik, yer veya erişim sağlayıcılarının sorumluları, fiil daha ağır cezayı gerektiren başka bir suç oluşturmadığı takdirde, beş yüz günden üç bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır. Soruşturma aşamasında bu kararlar, birden fazla sulh ceza hâkimliği varsa, Hâkimler ve Savcılar Kurulu tarafından belirlenen hâkimlik tarafından verilir.

Koruma tedbiri olarak verilen internet erişiminin engellenmesi kararında yer alması gereken hususlar (kararı veren mercii adı, karar tarihi, soruşturma numarası ya da mahkeme esas numarası, tedbirin hangi suç için yeterli şüphe sebeplerinin neler olduğu) internet ortamında yapılan yayınların düzenlenmesine dair usul ve esaslar hakkında yönetmeliğin 15. maddesinde düzenlenmektedir.

- **İdari Tedbir Olarak Verilen Kararlar:** BTK başkanının erişim engelleme kararı verebileceği hal ikili bir ayrıma tabi tutulmuştur. Birinci halde; katalog suçlardan herhangi birisini oluşturan yayınların içerik veya yer sağlayıcısı yurt dışında ise, BTK başkanı, re'sen bu içeriğe ilişkin yayınlara erişim engelleme kararı vermekle yetkilendirilmiştir. İkinci halde; suç konusu yayınların içerik veya yer sağlayıcısı yurt içinde ise; yayınlanan içerikle yalnızca çocukların cinsel istismarı (TCK md.103/1), müstehcenlik (TCK md.226), fuhuş (TCK md.227), kumar oynanması için yer ve imkân sağlama (TCK md.228) ve 7258 sayılı Futbol ve Diğer Spor Müsabakalarında Bahis ve Şans Oyunları Düzenlenmesi Hakkında Kanunda yer alan suçlara ilişkin olması halinde BTK başkanı re'sen erişimin engellenmesi kararı verme yetkisine sahip kılınmıştır. Erişimin engellenmesi kararları uygulanmak üzere kuruma gönderilir. BTK Başkanı tarafından verilen erişim engelleme kararı 4 saat içinde hâkim onayına sunulur. Ayrıca,

başkan tarafından suça konu yayını yapanların kimliği tespit edilirse Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunulur. Soruşturma sonunda kovuşturmaya yer olmadığı veya kovuşturma sonunda beraat kararı verilirse, erişimin engellenmesi veya içeriğin çıkarılması kararı kendiliğinden geçersiz hale gelir ve bu durum kuruma bildirilir. Eğer sayılan suçları oluşturan içeriğin yayından çıkarılması halinde; erişimin engellenmesi kararı, soruşturma evresinde cumhuriyet savcısı, kovuşturma evresinde mahkeme tarafından kaldırılır. İdari tedbir kararlarının yerine getirilmemesi halinde, Başkan tarafından ilgili içerik, yer ve erişim sağlayıcılarına on bin yeni Türk lirasından yüz bin Türk lirasına kadar idari para cezası uygulanır. Buna rağmen 24 saat içinde verilen karar yerine getirilmezse, erişim sağlayıcının yetkilendirmesi Kurum tarafından iptal edilebilir.

Diğer yandan, dördüncü fıkra hükmü çerçevesinde BTK başkanının ve on dördüncü fıkra hükmü çerçevesinde ise 5602 sayılı Şans Oyunları Hâsılatından Alınan Vergi, Fon ve Payların Düzenlenmesi Hakkında Kanunun 3. maddesinin birinci fıkrasının ç bendinde tanımlanan kurum ve kuruluşlarının erişim engelleme kararı alma hususunda yetkilendirildiği görülmektedir (5651 sayılı Kanun, md.8/14).

Kanun kapsamında verilen kararların uygulanması ise şu şekilde açıklanmaktadır (5651 sayılı Kanun md.8/17);

- Yönetmelik md. 16/4' e göre erişim sağlayıcılar, BTK'dan gelen erişim engelleme kararlarını derhal uygulayabilmek için gerekli teknik altyapı kurmakla yükümlüdür. Kanun'un md.8/17 hükmüne göre erişim engellemede esas olan, ihlalin bulunduğu içeriğe yönelik URL bazlı (nesne tabanlı) engellemedir. Nitekim söz konusu hükümde; *"...erişimin engellenmesi kararları ihlalin gerçekleştiği yayın, kısım, bölüm ile ilgili olarak (URL vb. şeklinde) içeriğe erişimin engellenmesi yöntemiyle verilir."* denmektedir. Ancak teknik olarak mümkün olmadığı durumlarda (https), internet sitesinin tamamına erişim engellenebilir.

Bu kararlara karşı başvurulabilecek hukuki yollar da düzenlenmiştir. Bu hukuki yolların koruma tedbiri olarak verilen erişim engelleme kararı ve idari tedbir olarak verilen erişim engelleme kararı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır;

- **Koruma Tedbiri Olarak (5651 sayılı Kanun md.8/2):** 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununa (CMK) göre erişim engelleme kararlarına karşı itiraz yoluna başvurulabilir. CMK'nın 267-271. maddeleri arasında itiraz, olağan kanun yolu olarak düzenlenmiş olup hâkim ve bazı mahkeme kararlarına karşı kullanılabilmektedir. Kanun yollarına başvurma hakkı ise CMK md. 268/1'de düzenlenmiştir. Buna göre, erişim engelleme kararlarına karşı soruşturma aşamasında şüpheli ve cumhuriyet savcısı; kovuşturma aşamasında ise sanık, cumhuriyet savcısı ve katılan itiraz edebilir.
- **İdari Tedbir Olarak (5651 sayılı Kanun md.8/12):** Bu kararlara karşı başvuru yolu 5651 sayılı Kanun'da açıkça düzenlenmediğinden, genel hükümler uygulanır. Buna göre, bu kararlar idari işlem niteliğinde olduğundan İdari Yargılama Usul Kanunu (İYUK) kapsamında idari başvuru yapılabilir veya idari yargıda iptal ya da tam yargı davası açılabilir.

Ana maddelerin devamında yer alan "gecikmesinde sakınca bulunan hallerde içeriğin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi" başlığı altında düzenlenen 8/A maddesine göre; *"yaşam hakkı ile kişilerin can ve mal güvenliğinin korunması, milli güvenlik ve kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi veya genel sağlığın korunması gibi sebeplerle hakim veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, Cumhurbaşkanlığı ya da ilgili bakanlıkların talebi üzerine BTK Başkanı tarafından internet ortamında yer alan yayınla ilgili içeriğin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi kararı verilebilir (5651 sayılı Kanun, md.8/A)."* Bu karar, ilgili taraflara bildirilir ve en geç 4 saat içinde uygulanır. Karar 24 saat içinde Sulh Ceza Hâkiminin onayına sunulur; hâkim 48 saat içinde karar vermezse tedbir kendiliğinden kalkar. Erişim engelleme kural olarak URL bazlı uygulanır, ancak teknik olarak mümkün değilse tüm siteye erişim engellenebilir. Suça konu içerikler hakkında Cumhuriyet Başsavcılığına bildirim yapılır ve gerekli bilgiler hâkim kararıyla talep edilir. Bu bilgileri vermeyenlere üç bin günden on bin güne kadar adli para cezası uygulanırken, kararları yerine getirmeyen içerik, yer ve erişim sağlayıcılara 50.000 TL ile 500.000 TL arasında idari para cezası verilir.

Son olarak 9/A maddesi, özel hayatın gizliliğinin ihlali durumunda erişimin engellenmesini düzenlemektedir. Buna göre, ihlale uğradığını düşünen kişiler, URL ve gerekli bilgilerle (ihlalin nasıl gerçekleştiğine dair açıklama ve kimlik bilgileri) kuruma başvurarak erişim engelleme talebinde bulunabilir. Talep, Erişim Sağlayıcıları Birliğine iletilir ve en geç 4 saat içinde uygulanır; kural olarak URL bazlı engelleme yapılır. Başvuru yapan kişi, talebini 24 saat içinde sulh ceza hâkiminin onayına sunmak zorundadır. Hâkim, 48 saat içinde karar verir, aksi halde engel kendiliğinden kalkar.

Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde BTK Başkanı doğrudan karar verebilir; bu karar da 24 saat içinde hâkim onayına sunulur ve hâkim 48 saat içinde kararını açıklar. Hâkim tarafından verilen karara karşı Başkan tarafından 5271 sayılı kanun hükümlerine göre itiraz edebilir. Eğer ilgili içerik yayından kaldırılmışsa hâkim kararı kendiliğinden hükümsüz kalır.

5651 sayılı kanunun somut olaylardaki bazı örnekleri ise şu şekildedir;

- 2007 yılında Atatürk'e yönelik aşağılayıcı içeriklerin bulunduğu gerekçesiyle, 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun'a dayanılarak YouTube platformuna Türkiye'den erişim tamamen engellenmiştir. Alınan bu karar sonucunda, platform yaklaşık iki buçuk yıl boyunca Türkiye'de erişime kapalı kalmıştır (http-11)
- 2015 yılında Suruç'ta gerçekleşen bombalı saldırının görüntülerinin Twitter'da (X) yayınlanması nedeniyle 6/A maddesi uyarınca erişime engellenmiştir (http-12).
- 2017 yılında Wikipedia içeriğinde yer alan iki yazının "Türkiye'yi çeşitli terör gruplarıyla aynı düzlemde ve iş birliği halinde göstermeye çalışan içerikler" nedeniyle 5651 sayılı kanunun 8/A maddesi gerekçe gösterilerek erişim yasağı getirilmiştir (http-13).

Doktrinde, bu tedbirlerin geçici nitelikte olması ve bir amaç değil, hak ihlalini önlemeye yönelik bir araç olarak uygulanması gerektiği kabul edilmektedir.

4.3.2. Türkiye'de Sosyal Medya Yasası

Türkiye'de sosyal medya platformları üzerinden dolandırıcılık, çocuk pornografisi, hakaret konulu suçlar, yalan haber ve yanlış bilgi içeren dezenformasyonun konusunu oluşturan paylaşımların artması nedeniyle, sosyal medya platformlarının denetimi ve bu platformlar üzerinden işlenen ya da işlenebilecek suçları önlemek için yeni bir mevzuat düzenlemesi yapılmıştır. Bu doğrultuda 29 Temmuz 2020 tarihinde kabul edilen 7253 sayılı "İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'da Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" 31 Temmuz 2020 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir (T. C. Resmî Gazete, 2020).

7253 sayılı Kanun ile kanun koyucu, internet ortamında meydana gelen hak ihlallerine daha hızlı ve etkili müdahale edilmesini sağlamak için sosyal ağ sağlayıcıların çok uluslu yapılarından kaynaklanan "muhatap bulamama" sorununu çözmeyi hedeflemiştir. Bu kapsamda sosyal ağ sağlayıcılara Türkiye'de temsilci bulundurma zorunluluğu getirilmiş; bireysel başvuruların, kamu kurumlarının bildirimlerinin ve adli makam taleplerinin daha hızlı sonuçlandırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda temsilci bulundurma yükümlülüğü, devletin dijital alandaki egemenlik yetkisinin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.

Benzer uygulamalar Almanya ve Rusya gibi ülkelerde de görülmekte; yükümlülüklere uymayan platformlara çeşitli yaptırımlar uygulanmaktadır. Örneğin Almanya'da veri koruma yükümlülüğünü ihlal ettiği için Facebook'a 51 bin Euro para cezası verilmiştir. Rusya'da ise 2014 tarihli düzenleme ile kişisel verilerin ülke içinde saklanması zorunlu kılınmış; bu kapsamda LinkedIn'a erişim engellenmiş, ayrıca Twitter ve Facebook'a da para cezaları uygulanmıştır (Oymak, 2020, s.140).

Kanun ayrıca erişimin engellenmesini değil, "içeriğin çıkarılması" yöntemini de ön plana çıkarmıştır. Böylece özellikle kişilik hakları ve özel hayatın gizliliğinin ihlal edildiği durumlarda, doğrudan içeriğin kaldırılması yoluyla daha ölçülü ve etkili bir koruma sağlanması hedeflenmiştir. Bunun yanında sosyal ağ sağlayıcılara başvurulara belirli süreler içinde cevap verme yükümlülüğü getirilerek platformların hukuki sorumlulukları artırılmıştır. Kullanıcı verilerinin Türkiye'de tutulmasına ilişkin düzenlemelerle ise ulusal güvenliğin, kişisel verilerin korunmasının ve veri egemenliğinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

Bu bağlamda, 5651 sayılı kanunda, 7253 sayılı sosyal medya düzenlemesi, "Sosyal Ağ Sağlayıcı" kavramını hayatımıza dahil etmiş olup, yürütme ve yürürlük maddesiyle birlikte toplamda 9 maddeden oluşmaktadır. Bunlar (T.C. Resmî Gazete, 2020);

- **Sosyal Ağ Sağlayıcı Kavramı ve Yükümlülükleri:** Sosyal etkileşim amacıyla kullanıcıların internet ortamında metin, görüntü, ses, konum gibi içerikleri oluşturmalarına, görüntülemelerine veya paylaşmalarına imkân sağlayan gerçek veya tüzel kişilerdir.
- **Temsilci Atama Yükümlülüğü:** Türkiye'den günlük erişimi 1 milyondan fazla olan yurtdışı kaynaklı sosyal ağ sağlayıcılar, Türkiye'de yetkili en az bir temsilci atamak zorundadır. Temsilci gerçek kişi ise Türkiye'de ikamet eden ve Türk vatandaşı olmalı (2022); erişim 10 milyonu aşarsa teknik, idari, hukuki ve mali açıdan tam yetkili hale gelmektedir. Tüzel kişi olması durumunda ise doğrudan Türkiye'de kurulmuş bir şirket şubesi olması gerekmektedir (2022). Bu yükümlülük yerine getirilmezse kademeli yaptırımlar uygulanır. Önce kuruma bildirim yapılır ve 30 gün süre verilir. Ardından Başkan tarafından 10 milyon TL ve devamında 30 milyon TL idari para cezası kesilir. Yükümlülük hala sağlanmazsa reklam yasağı getirilir ve para transferi engellenir. Buna rağmen üç ay içinde uyum sağlanmazsa, başkanın başvurusu üzerine, Sulh Ceza hakimliği kararıyla bant genişliği %50, devamında %90'a kadar daraltılabilir. Bu kararlara karşı Başkan tarafından 5271 sayılı Kanun hükümlerine göre itiraz yoluna gidilebilir. Hâkim tarafından verilen kararlar erişim sağlayıcılara bildirilmek üzere Kuruma gönderilir. Kararların gereği, bildirimden itibaren derhâl ve en geç dört saat içinde erişim sağlayıcıları tarafından yerine getirilir. Eğer yükümlülük sonradan yerine getirilirse cezaların sadece dörtte biri tahsil edilir, reklam yasağı kaldırılır ve bant daraltma kararları otomatik olarak sona erer.
- **Başvurulara Yanıt Verme Yükümlülüğü:** Türkiye'den günlük erişimi 1 milyondan fazla olan yurt içi/yurt dışı kaynaklı Sosyal Ağ Sağlayıcılara, 5651 Sayılı Kanun'un 9 ve 9/A maddeleri kapsamında yapılan başvurulara en geç 48 saat içinde gerekçeli olarak olumlu ya da

olumsuz cevap verme yükümlülüğü getirilmiştir. Yurt dışı kaynaklı platformlarda başvurular Türkiye temsilcisi üzerinden yapılır. Bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi halinde ilgili sosyal ağ sağlayıcısına 5 milyon TL idari para cezası uygulanır.

- **Verilerin Türkiye'de Muhafaza Edilmesi Yükümlülüğü:** Türkiye'den günlük erişimi 1 milyondan fazla olan yurt içi ve yurt dışı kaynaklı sosyal ağ sağlayıcılara Türkiye'deki kullanıcıların verilerini Türkiye'de muhafaza etme yükümlülüğü getirilmiştir. Bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi halinde sosyal ağ sağlayıcıya uygulanacak yaptırım hakkında ise Kanun'da doğrudan hüküm bulunmamaktadır. Fakat yaptırım "genel yükümlülüklere" uyulmaması üzerinden uygulanır.
- **Rapor Verme Yükümlülüğü:** Türkiye'de günlük erişimi 1 milyondan fazla olan (yurt içi veya yurt dışı) sosyal ağ sağlayıcılar, kendilerine iletilen içerik kaldırma/ erişim engelleme kararlarına ilişkin istatistiksel verileri içeren raporları Türkçe olarak hazırlamak ve her altı ayda bir Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumuna sunmakla yükümlüdür. Ayrıca bu raporların bir kısmı kişisel veriler çıkartılarak, kamuya açık bir şekilde kendi sitesinde yayımlanmalıdır. Bu yükümlülüğe uyulmaması halinde 10 milyon TL idari para cezası Başkan tarafından verilir.
- **Erişimin Engellenmesi veya İçeriğin Çıkarılması Yükümlülüğü:** Kanun'da içeriğin engellenmesine ek olarak ''içeriğin kaldırılması'' kavramı getirilmiştir ve mümkün olan durumlarda (madde 8 ve 9) erişim engelleme yerine doğrudan içeriğin silinmesi esas alınmıştır. Bu kararlar içerik ve yer sağlayıcılar tarafından derhal ve en geç 4 saat içinde uygulanmak zorundadır. Günlük erişimi 1 milyondan fazla olan yurt dışı kaynaklı sosyal ağ sağlayıcılara yönelik karar koruma tedbiri niteliğindeyse 50 bin gün adli para cezası verilir. Karar idari tedbir kapsamında olup yerine getirilmezse 1.000.000 TL idari para cezası verilir. Ayrıca 24 saat içinde yükümlülük yerine getirilmezse sosyal ağ sağlayıcının yetkilendirmesinin iptaline Kurum tarafından karar verilebilir.

- **Unutulma Hakkı:** Avrupa Birliği'nde hukuki bir kavram olarak gelişmiş ve özellikle Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın Google İspanya kararıyla yaygınlık kazanmıştır. Türkiye'de ise açık bir yasal düzenleme olmamasına rağmen Anayasa Mahkemesi kararlarında yer bulmuştur. Bu hak, kişi ve kurumların internette kendi adlarıyla yapılan aramalarda kendileriyle ilgili içeriklerin sonuçlarda yer almamasını talep edebilmesidir. 7253 Sayılı Kanun ile 5651 Sayılı Kanun'un 9/A maddesine eklenen düzenleme ile kişilik hakları ihlal edilen kişilerin talebi üzerine hâkimin, ilgili içeriklerin arama sonuçlarında kişi adıyla ilişkilendirilmemesine karar verebilmesi mümkün hale gelmiştir. Her ne kadar "unutulma hakkı" ifadesi açıkça kullanılmasa da bu düzenleme, Türk hukukunda bu hakkın ilk yasal yansıması olarak değerlendirilmektedir.

İlerleyen süreçlerde 5651 sayılı kanun hakkında 7418 sayılı düzenleme yapılmış ve kanun gerekçesinde şu ifadelere yer vermiştir (http-14);

"Sosyal medya yoluyla iletişimin önlenemez şekilde hızlanması ve çeşitlenmesi, kişilerin çeşitli sorunlarla karşılaşmasına ve kişisel hak ihlallerinin artmasına neden olmuştur. Buna karşın sosyal ağ sağlayıcıların, geniş kullanıcı kitlesi ve kullanıcı verilerinden elde ettikleri yüksek gelirlere rağmen, kişilerin haklarını korumaya yönelik gerekli önleyici ve koruyucu mekanizmaları yeterince geliştirmedikleri, mevcut mekanizmaları etkin şekilde kullanmadıkları ya da kullanıcıların ve devletlerin haklı taleplerine karşı direnç gösterdikleri görülmektedir. Bu durum, temel hak ve özgürlüklerin korunması konusunda devletlerin üstlendiği pozitif yükümlülüklerin yerine getirilmesini zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, dezenformasyonun hızlı yayılması, doğru ve güvenilir haber alma hakkının korunmasını daha da önemli hale getirmiştir. İnternet haber siteleri ve sosyal medya platformları üzerinden bilgi akışının hızlanması, özellikle çocuklar, gençler ve aileler açısından çeşitli risk ve tehlikeleri de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle kişilerin şeref ve itibarının, özel hayatın gizliliğinin korunması ve internetin güvenli kullanımının sağlanması amacıyla çeşitli tedbirler alınmakta, internetle ilgili strateji ve politikalar geliştirilmekte ve farklı düzeylerde yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Bu düzenlemelerde öne çıkan temel yaklaşım, kişiler, devlet kurumları ve sosyal ağ sağlayıcılar arasında etkin bir muhataplık ilişkisinin kurulmasıdır. Böylece hem

bireysel başvuruların hem de kamu kurumlarının taleplerinin daha hızlı ve etkili şekilde karşılanması hedeflenmektedir. Türkiye'de de internet kullanıcılarının başvurularında ve kamu kurumlarının bildirimlerinde yaşanan sorunların giderilmesi amacıyla sosyal ağ sağlayıcılarla bu muhataplık ilişkisinin kurulmasını esas alan düzenlemeler yapılmış ve bu doğrultuda ilgili kanun teklifi hazırlanmıştır."

Düzenleme doğrultusunda eklenen maddeler şu şekildedir;

- Sosyal ağ sağlayıcı, temsilcinin gerçek kişi olması halinde bu kişinin Türkiye'de mukim ve Türk vatandaşı olması zorunludur,
- Türkiye'den günlük erişimin on milyondan fazla olması halinde; yurt dışı kaynaklı sosyal ağ sağlayıcı tarafından belirlenen gerçek veya tüzel kişi temsilci, sosyal ağ sağlayıcının sorumlulukları saklı kalmak kaydıyla teknik, idari, hukuki ve mali yönden tam yetkili ve sorumlu olup bu temsilcinin tüzel kişi olması halinde doğrudan sosyal ağ sağlayıcı tarafından sermaye şirketi şeklinde kurulan bir şube olması zorunludur,
- Sosyal ağ sağlayıcıların Kuruma sundukları raporlar; başlık etiketleri, öne çıkarılan veya erişimi azaltılan içeriklere ilişkin algoritmalarına, reklam politikalarına ve şeffaflık politikalarına ilişkin bilgileri de içerir,
- Ek madde 4/5; Türk ceza kanununda yer alan suçlar,
    - Çocukların cinsel istismarı (md.103)
    - Halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma (md.217/A)
    - Devletin birliği ve ülke bütünlüğünü bozmak (md.302)
    - Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar (md.309, 311, 312, 313, 314, 315, 316)
    - Devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk (md.328, 329,330, 331, 333, 334, 335, 336, 337)
- Sosyal ağ sağlayıcı çocuklara özgü ayrıştırılmış hizmet sunma konusunda gerekli tedbirleri alır,
- Başkan tarafından verilen yasakların kapsamı arttırılmıştır. Örneğin, ek madde 4/20' de "*yükümlülüğünü yerine getirmeyen sosyal ağ sağlayıcıya başkan tarafından bir önceki takvim yılındaki küresel cirosunun yüzde üçüne kadar idari para cezası verilebilir*" ifadesi geçmektedir.

Son düzenleme ise çocukların ve gençlerin korunması, aile yapısının desteklenmesi ve kamuoyunda gündeme gelen güvenlik sorunlarına yönelik düzenleme ihtiyacı kapsamında gerçekleştirilmiştir. Yapılan düzenleme kapsamında, 15 yaş altındaki çocukların sosyal ağ hizmetlerini kullanmasına yönelik hükümler getirilmiş; oyun platformlarının açık, anlaşılır ve kullanıcıların erişimine uygun ebeveyn kontrol araçları sunması öngörülmüştür (http-15).

Özellikle sosyal medya kullanımına ilişkin yaş sınırı düzenlemesini ilk uygulayan ülkelerden biri Avustralya olmuştur. Bu kapsamda getirilen 16 yaş sınırı, çocukların dijital ortamdaki güvenliğinin artırılması ve çevrim içi platform kullanımının daha kontrollü hâle getirilmesi amacıyla uygulanmıştır. Meclisten geçen düzenlemeye göre, sosyal medya platformlarına yönelik belirli yaş sınırlamaları ve platformların kullanıcı güvenliğine ilişkin yükümlülükleri öngörülmüştür (http-16);

- Türkiye'de günlük erişimi 1 milyonu aşan Instagram, YouTube, X ve TikTok gibi platformlarda, 16 yaş altı kullanıcılar için hesap oluşturma sürecinde e-Devlet üzerinden kimlik doğrulama yapılması öngörülmektedir.
- Kimlik verileri platformlara paylaşılmayacak, yalnızca BTK bünyesinde saklanacak.
- Adli süreçlerde, suçla bağlantılı hesapların kimlik bilgileri en geç 30 gün içinde paylaşılacak.
- Kararın tebliğinden sonra 30 gün içinde yükümlülüğünü yerine getirmeyen platformlara reklam yasağı uygulanacak. 3 ay içinde uyum sağlanmazsa, mahkemeden %50 bant daraltma talep edilecek. 1 ay daha yükümlülük yerine getirilmezse, %90 bant daraltma için mahkemeye başvurulacak.
- Platform yükümlülüğü yerine getirirse reklam yasağı kalkacak ve bant daraltma kararları otomatik olarak geçersiz olacak.

Hazırlanan bu düzenlemenin hayata geçirilmesi için yaklaşık 9 aylık bir süreç öngörülmüştür. Bu sürecin ilk 3 ayında yönetmeliklerin hazırlanması ve teknik altyapının oluşturulması planlanırken, ikinci 3 aylık dönemde sosyal medya platformlarının sistemlerini yeni düzenlemeye uyarlamaları öngörülmüştür. Son 3 aylık aşamada ise mevcut kullanıcıların yeni sisteme entegre edilmesi hedeflenmektedir.

4.3.3. Devlet-Şirket İş Birliği ve Platformların Yükümlülüğü

5651 sayılı Kanun kapsamında Türkiye'de uygulanan dijital denetim modeli, devlet ile sosyal medya şirketleri arasındaki platform yönetişimi modeline dayanmaktadır. Bu iş birliğinin temel amacı internet ortamında yer alan hukuka aykırı içeriklere daha hızlı müdahale edilmesini sağlamak ve kullanıcı haklarını korumaktır. Özellikle sosyal medya platformlarının yaygınlaşmasıyla birlikte devlet, dijital alan üzerindeki denetim mekanizmalarını güçlendirmeye yönelmiştir. Bu bağlamda, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu ve mahkemeler, içerik kaldırma/ erişim engelleme kararları verebilmektedir. Sosyal medya platformları ise bu kararları uygulamakla yükümlüdür. Yükümlülüklerin yerine getirilmemesi durumunda para cezası, reklam yasağı ve bant daraltma gibi yaptırımlar uygulanmaktadır. Böylece devletin düzenleyici ve denetleyici, platformların ise uygulayıcı ve sorumlu aktör olduğu bir yapı ortaya çıkmıştır. Kanun kapsamında platformlara çeşitli yükümlülükler getirilmiştir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir;

- **Türkiye'de Temsilci Bulundurma ve Merkez Açma Zorunluluğu:** Kullanıcı başvuruları ve kamu kurumlarının taleplerinde yaşanan muhataplık sorununun azaltılması amaçlanmıştır. Böylece platformların daha şeffaf ve hesap verebilir hale gelmesi hedeflenmiştir.
- **Başvurulara Cevap Verme Zorunluluğu:** Platformların kullanıcıların kişilik hakları ihlali veya özel hayatın gizliliği gibi konulardaki başvurularına belirli süre içinde yanıt vermesi zorunlu hale getirilmiştir.
- **İçerik Kaldırma / Erişim Engelleme:** Mahkeme veya idari makamlar tarafından verilen kararların platformlar tarafından uygulanması beklenmektedir.
- **Veri Yerelleştirme:** Kullanıcı verilerinin ülke sınırları içerisinde tutulması teşvik edilerek dijital egemenliğin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.
- **Raporlama Yükümlülüğü:** Platformların içerik kaldırma talepleri ve kullanıcı başvurularına ilişkin düzenli şeffaflık raporları yayımlaması beklenmektedir.

Bu düzenlemeler, devletin dijital kamusal alana ilişkin düzenleme ve denetim yetkilerini şekillendirirken, aynı zamanda sosyal medya şirketlerinin ulusal hukuk düzenlemelerine uyum sağlamasına yönelik yükümlülükler öngörmektedir.

Bununla birlikte, bazı eleştirel yaklaşımlar, geniş kapsamlı denetim yetkilerinin ifade özgürlüğü, kullanıcı mahremiyeti ve platformların özerkliği bakımından çeşitli tartışmaları beraberinde getirebileceğini ileri sürmektedir. Bu nedenle dijital alana ilişkin düzenlemelerde güvenlik, kamu yararı ve temel hakların korunması arasındaki dengenin gözetilmesi önem taşımaktadır

4.3.4. Güncel Uygulamalar Üzerine Eleştirel Yaklaşımlar

5651 sayılı kanun kapsamında uygulanan dijital denetim stratejileri ve erişim engelleme mekanizmaları, uygulamada çeşitli eleştirilere yol açmaktadır. Bu eleştiriler şu şekildedir;

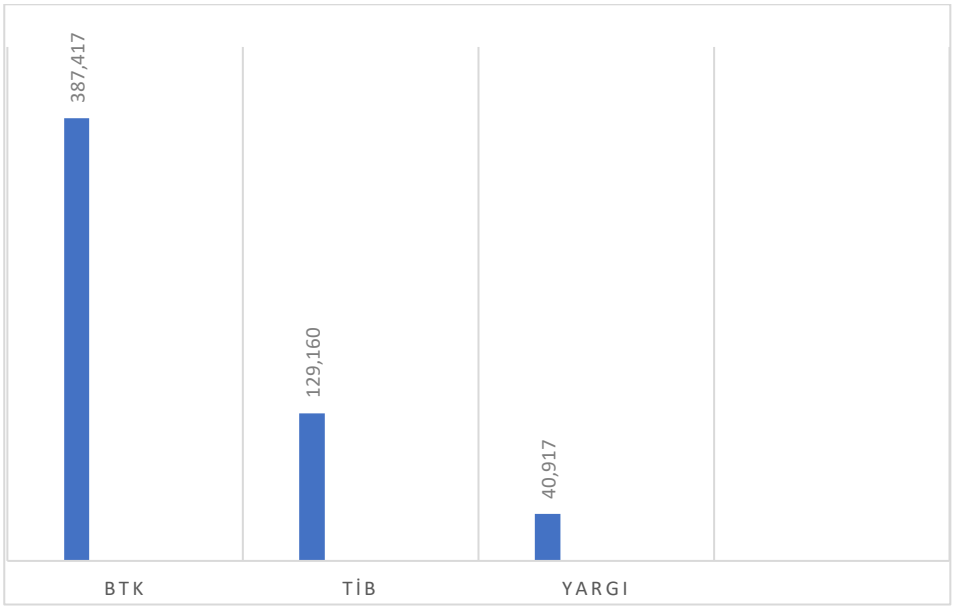
- Kanun ve ilgili düzenlemeler, erişim engelleme kararlarında yargısal denetimin sağlanmasını amaçlamakla birlikte, BTK'ya tanınan yetkilerin kapsamı çeşitli hukuki ve demokratik tartışmalara konu açmaktadır. Bu bağlamda mevzuatta yer alan "ve benzeri yöntemler" ifadesinin bant daraltma gibi uygulamalara hukuki dayanak oluşturabilmesi, ölçülülük ve hukuki belirlilik ilkeleri açısından değerlendirilmektedir. Diğer yandan, erişim engelleme kararlarının hızlı biçimde uygulanabilmesi kamu yararının korunmasına hizmet ederken, bu uygulamaların şeffaflık ve temel haklar üzerindeki etkileri de tartışılmaktadır.

Söz konusu eleştirilerin somut yansıması olarak, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında sosyal medya platformlarına uygulanan bant daraltma kararı gösterilebilir. Özellikle X (Twitter) platformuna yönelik yapılan bant daraltma tedbiri, İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'te öngörülen kararın dayanağı, kapsamı ve gerekçesine ilişkin unsurların ilk aşamada kamuoyuyla ayrıntılı biçimde paylaşılmaması (http-17) nedeniyle şeffaflık ve hukuki belirlilik açısından eleştirilmiştir. Daha sonrasında Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında yapılan başvuru sonucunda BTK tarafından

kararın gerekçesi olarak "dezenformasyonun önlenmesi" ve "kamu düzeninin korunması" gösterilmiştir (http-18). Bu bağlamda NetBlocks üzerinden gerçek zamanlı olarak elde edilen verilere göre, Twitter'ın TTNet ve Turkcell üzerinden kısıtlandığını ve ardından diğer operatörler tarafından da toplanan 40 setten toplanan toplu erişilebilirlik istatistikleriyle kısıtlandığını göstermektedir (http-19).

Nitekim deprem gibi afet dönemlerinde bireylerin yakınlarına ulaşmak, yardım çağrısında bulunmak ve koordinasyon sağlamak için internet tabanlı iletişim araçlarının yoğun biçimde kullanıldığı bilinmektedir. Bu yönü düşünüldüğünde bant daraltma yönteminin kriz dönemlerinde uygulanması haberleşme ve bilgiye erişim imkanları üzerinde çeşitli olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Bu durum, erişim kısıtlamalarına ilişkin kararların ölçülülüğü, şeffaflığı ve temel haklar üzerindeki etkileri bakımından kamu güvenliği ile haberleşme ve bilgiye erişim özgürlükleri arasındaki dengenin nasıl kurulması gerektiğine ilişkin tartışmaları gündeme getirmektedir.

Diğer yandan, erişim engelleme uygulamalarına yönelik tartışmalar yalnızca kararların içeriği ve gerekçeleriyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda karar veren mercii bakımından da değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, erişim engellerinin kurumsal dağılımı incelendiğinde, BTK'nın bu süreç içerisinde merkezi bir konuma sahip olduğu görülmektedir (http-20).

Şekil 2. Erişime Engellenen Sitelerin Karar Veren Kurumlara Göre Dağılımı (Toplam: 2006-2021)

Kaynakça: İFAD, 2021.

- Erişim engellerinin uygulamadaki etkisi değerlendirildiğinde, bu yöntemlerin kullanıcıların belirli platformlara erişimini tamamen ortadan kaldırmadığı görülmektedir. Özellikle VPN, DNS değişikliği ve benzeri teknik yöntemler aracılığıyla bazı kullanıcıların erişim kısıtlamalarını aşabildiği görülmektedir. Bu durum, erişim engelleme politikalarının teknik etkinliği, uygulanabilirliği ve ölçülülüğü bakımından çeşitli tartışmaları gündeme getirmektedir.

Bu duruma örnek olarak Discord platformu gösterilebilir. Discord, 5651 sayılı Kanun kapsamında "çocukların cinsel istismarına ilişkin içerikler", "müstehcen içeriklerin denetimsiz paylaşılması" ve "şantaj ve tehdit amaçlı grupların yayılması" gibi gerekçelerle Ankara 1. Sulh Ceza Hakimliği'nin 9 Ekim 2024 tarihli ve 2024/12907 sayılı kararı doğrultusunda erişime engellenmiştir (http-21). Bunun yanında platform yönetiminin, Türkiye'deki güvenlik birimlerinin kullanıcı bilgi ve IP adresi paylaşımı taleplerine olumlu yanıt vermediği de kamuoyuna ifade edilmiştir (http-22).

Ancak alınan erişim engeli kararına rağmen platforma yönelik kullanıcı erişiminin tamamen ortadan kalkmadığı görülmektedir. Bu durumu incelemek amacıyla güvenilir web analiz araçlarından biri olan Ahrefs (http-23) üzerinden Discord'un internet trafiği verileri incelenmiştir. Yapılan incelemelerde, Türkiye'den "discord.com" adresine yönelik erişim oranlarının, platformun yasaklı olmadığı Fransa ve Hindistan gibi ülkelerle benzer seviyelerde olduğu dikkat çekmektedir. Ahrefs'in trafik sıralamaları; günlük ziyaret sayısı, kullanıcı yoğunluğu ve son bir aylık görüntülenme ortalamaları dikkate alınarak oluşturulmaktadır. Bu veriler, erişim engelleme kararlarının platform kullanımını tamamen sona erdirmediğine ilişkin bir gösterge olarak değerlendirilebilir (http-24).

Benzer şekilde Kaspersky VPN ve VPN Super gibi alternatif servisler kullanılarak Türkiye'den Pornhub, OnlyFans ve Roblox gibi erişime kapatılmış platformlara erişimin mümkün olabildiği görülmektedir. Bu durum, erişim engelleme uygulamalarının teknik açıdan mutlak bir erişim kontrolü sağlamadığı ve kullanıcıların farklı yöntemler aracılığıyla bu kısıtlamaları aşabilmesinin mümkün olabileceği yönünde değerlendirmelere neden olmaktadır

- 5651 sayılı Kanun'un 8/A maddesinde yer alan “kamu düzeni” ve “milli güvenlik” gibi kavramların kapsamının yorumlanma biçimi, ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim hakkı bakımından hukuki değerlendirmelere konu olmaktadır.

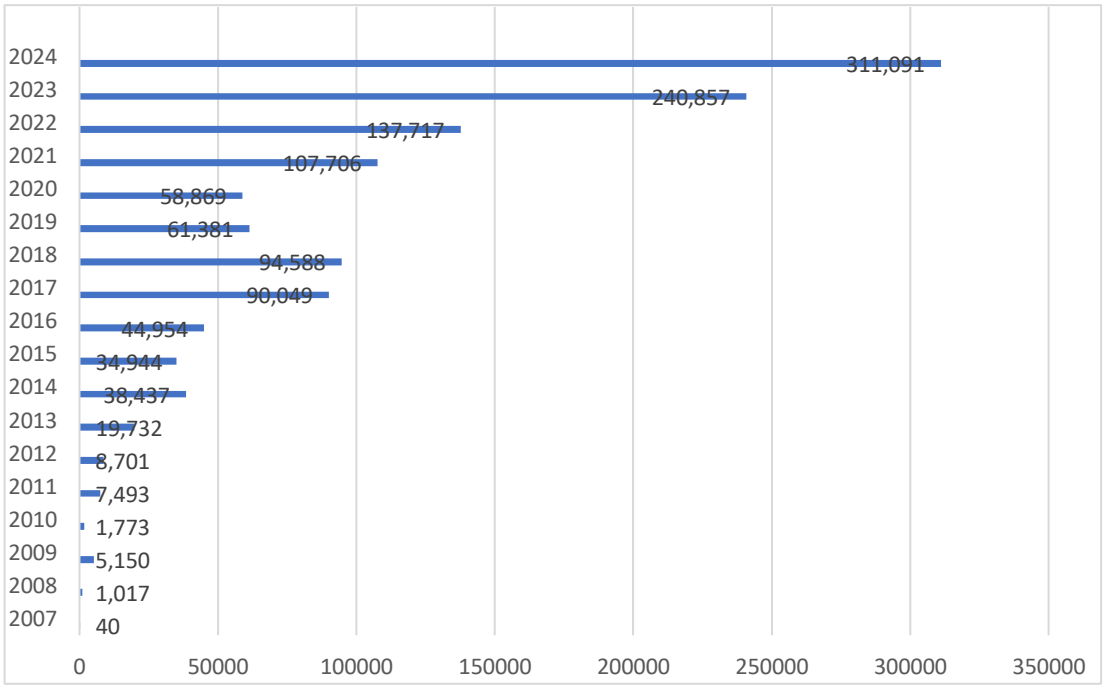
Söz konusu değerlendirmelerin temelinde, erişim engelleme kararlarına dayanak oluşturan gerekçelerin somut ve açık şekilde ortaya konulması gerekliliği yer almaktadır. Bu kapsamda, Ankara 1. Sulh Ceza Hâkimliğinin 29.04.2017 tarihli ve 2017/2956 sayılı kararıyla Wikipedia’ya erişimin engellenmesine karar verilmiştir. Daha sonra Anayasa Mahkemesi, 15 Ocak 2020 tarihinde kamuoyuyla paylaşılan kararıyla, Wikipedia’ya yönelik erişim engelinin Anayasa’nın 26. Maddesi kapsamında güvence altına alınan ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi gerektiğine ve müdahalenin ihlal oluşturduğuna hükmetmiştir. Bu kararın ardından aynı tarihte Wikipedia'ya yönelik erişim engeli kaldırılmış ve site yeniden erişime açılmıştır.

Anayasa Mahkemesinin ilgili kararında 5651 sayılı İnternet Kanunu’na yapılan atıfların yer aldığı gerekçenin bir bölümü şu şekildedir (http-25);

“*Wikipedia'ya erişim bu istisnai yol işletilerek engellenmiş ancak gözetilmesi gereken hususlar değerlendirilmemiştir. Erişimin engellenmesi kararına konu URL adreslerinde yer alan yayınların içeriği ile sınırlama sebebi arasındaki ilişki ortaya konulamadığı gibi gecikmesinde sakınca bulunan bir durumun varlığı da gösterilememiştir*.”

Bu gerekçe ile Anayasa Mahkemesi, Kanun’un 8/A maddesi kapsamınca ilgili ihlâllere konu olan durumların somut olarak ortaya konması gerektiğini ifade etmiştir.

2025 yılında FreeWeb Turkey tarafından yayımlanan rapora göre, yılın ilk yedi ayında 443 içeriğe erişim engeli uygulanmıştır. Söz konusu erişim engeli kararları, 5651 sayılı Kanun’un 8/A maddesinin yanı sıra “kişilik hakları”, “marka hakları” ve “gecikmesinde sakınca bulunan hâller” gibi farklı hukuki gerekçelere dayandırılmıştır (http-26). Aynı raporda, Türkiye’de erişime kapatılan internet sitesi sayısının 2024 yılı itibarıyla 1 milyon 43 bini aştığı, 2025 yılında ise bu sayının 1,3 milyonun üzerine çıktığı belirtilmektedir.

Şekil 3. 2007-2024 Yılları Arasında Türkiye'de Erişime Kapatılan Site Sayısı

Kaynak: İFAD, 2021 ve http- 27

- 5651 sayılı İnternet Kanunu'na ek olarak yürürlüğe giren 7418 sayılı düzenleme kapsamında, Türk Ceza Kanunu'nun 217/A maddesinde düzenlenen "halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma" suçu ile "kamu görevlisine görevinden dolayı hakaret" (TCK m. 125/3-a) gibi hükümler, sosyal medya paylaşımlarına ilişkin soruşturmalarda uygulama alanı bulabilmektedir. Söz konusu hükümlerin sosyal medya paylaşımlarına uygulanması, ifade ve basın özgürlüğü ile bu özgürlüklere yönelik sınırlamaların hukuki sınırları bakımından yargı kararlarında değerlendirilen konular arasında yer almaktadır.

Bu alanda verilen yargı kararları, ifade ve basın özgürlüğünün kapsamının belirlenmesi ve eleştiri hakkının sınırlarının ortaya konulması bakımından önem taşımakta olup benzer uyuşmazlıkların değerlendirilmesinde yol gösterici nitelikte olabilmektedir. Örneğin, Anayasa Mahkemesinin 18 Ağustos 2025 tarihli ve 2022/103844 başvuru numaralı kararı, ifade ve basın özgürlüğüne yönelik müdahalelerin demokratik toplum düzeninin gereklerine uygunluğunun incelenmesi bakımından değerlendirilebilecek örneklerden biridir.

Bu bağlamda yapılan değerlendirme de öncelikle dava konusu açıklama veya haberin ilgili kişinin şeref ve itibar hakkına haksız bir müdahale teşkil edip etmediğinin incelenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun yanında ifade ve basın özgürlüğüne yönelik müdahalenin demokratik bir toplumda zorunlu bir toplumsal ihtiyacı karşılayıp karşılamadığı ve izlenen amaçla orantılı olup olmadığı da değerlendirilmiştir. Anayasa Mahkemesi, bu dengenin kurulmasında (http-27);

- İfadeyi açıklayan kişinin kimliği,
- Eleştirinin yöneltildiği kişinin kamuoyundaki tanınırlığı, önceki davranışları ve normal bir vatandaşa göre katlanması gereken eleştiri sınırının genişliği,
- Açıklamaların kamu yararına ilişkin bir tartışmaya katkı sağlayıp sağlamadığı ve kamuoyunun bu açıklamalar karşısında sahip oldukları hakların ağırlığı,
- İfadelerin kamuyu bilgilendirme değeri taşıyıp taşımadığı, toplumsal ilgi uyandırıp uyandırmadığı ve güncel bir konuya ilişkin olup olmadığı,
- Hedef alınan kişinin söz konusu açıklamalara cevap verme imkânının bulunup bulunmadığı,
- İfadelerin ilgili kişinin şeref, itibar ve özel hayatı üzerindeki olası etkileri,
- Açıklamaların bağlamından koparılarak değerlendirilip değerlendirilmediği,
- Uygulanan yaptırımın ifade ve basın özgürlüğü üzerinde caydırıcı bir etki yaratma ihtimali,
- Dava konusu ifadelerin olgusal bir iddia mı yoksa değer yargısı mı niteliğinde olduğunun belirlenmesi.

Gibi ölçütlerin dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır.

Verilen karara göre, kamuoyu tarafından tanınan ve kamusal görev üstlenen kişilerin eylemlerinin toplum tarafından daha yakından takip edildiği, bu nedenle söz konusu kişilerin normal vatandaşa kıyasla daha geniş eleştiri sınırlarına katlanmalarının beklendiği ifade edilmiştir. Ayrıca kamu yararını ilgilendiren konularda basının haber yapmasının, toplumun bilgi edinme hakkı ve demokratik toplum düzeninin işleyişi açısından önemli bir işlev gördüğü ifade edilmiştir.

Anayasa Mahkemesi, ifade özgürlüğüne ilişkin değerlendirmelerinde olgusal iddialar ile değer yargıları arasındaki ayrımın önemine dikkat çekmiştir. Kararda, maddi olguların doğruluğunun ispatlanabilir olduğu, buna karşılık değer yargılarının aynı şekilde doğrulanmasının mümkün olmadığı belirtilmiş; bu nedenle somut olayın değerlendirilmesinde gazetecinin ileri sürdüğü olgusal iddiaları doğrulamak için gerekli özeni gösterip göstermediği ve gazetecilik meslek ilkelerine uygun hareket edip etmediğinin esas alınması gerektiği vurgulanmıştır. Bu kapsamda gazetecinin mutlak gerçeği ortaya çıkarmasının beklenemeyeceği, ancak haber kaynaklarının güvenilirliğini makul ölçüde araştırması ve doğru bilgiye ulaşmak amacıyla gerekli özeni göstermesinin yeterli olduğu ifade edilmiştir. Değerlendirmede ölçüt olarak, mutlak gerçeklikten ziyade yayının yapıldığı tarihte mevcut olan görünür gerçekliğe uygun hareket edilip edilmediği esas alınmıştır. Bu çerçevede Anayasa'nın 26. maddesinin yalnızca düşünce ve bilgilerin içeriğini değil, bunların ifade ediliş biçimini de güvence altına aldığı ifade edilmiştir. Kararda, kamu yararını ilgilendiren konularda yapılan haber ve eleştirilere yönelik yaptırımların ifade ve basın özgürlüğü üzerinde caydırıcı etki oluşturabileceği, bu nedenle söz konusu özgürlüklere yönelik müdahalelerin demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun sayılabilmesi için ilgili ve yeterli gerekçelere dayanmasının gerekli olduğu belirtilmiştir. Aksi durumda, Anayasa'nın 26. ve 28. maddelerinde güvence altına alınan hakların ihlal edilebileceği değerlendirilmiştir (AYM, 2025).

Değerlendirmeler doğrultusunda basın özgürlüğünün haber verme hakkının yanı sıra bilgi edinme, düşünce açıklama, yorum yapma ve eleştiri hakkını da kapsadığı değerlendirilmektedir. Basın Kanunu'nun 3. maddesi uyarınca, basının kamu gücünü kullanan kişi ve kurumlara ilişkin haber ve eleştirilerde bulunabilmesi, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü kapsamında güvence altına alınmaktadır (Basın Kanunu, md. 3/1-2). Bu nedenle siyasal sistemlere, devlet politikalarına veya kamu gücünü kullanan kişilere yönelik her eleştirinin hakaret suçu kapsamında değerlendirilmesi söz konusu değildir. Hakaret suçunun oluşabilmesi için ifadelerin kişinin onur, şeref ve saygınlığını hedef alan nitelikte olması gerekmektedir. Buna karşılık eleştiri hakkı, kamu yararına yönelik düşünce açıklamalarının korunmasını amaçlamakta olup (Üzülmez, 2010, s.59), bir açıklamanın eleştiri veya hakaret niteliği taşıyıp taşımadığının belirlenmesinde kullanılan ifadelerin niteliği, amacı, bağlamı ve kamu yararına katkısı birlikte değerlendirilmelidir (Devrim, 2013, s. 898).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırmadan elde edilen veriler doğrultusunda ulaşılan sonuçlar değerlendirilmiş ve bu sonuçlara dayalı öneriler sunulmuştur.

5.1. Sonuçlar

Panoptikon kavramı tarihsel süreç içerisinde salt mimari bir hapishane modeli olmaktan çıkarak modern ve dijital toplumların gözetim ve denetim mekanizmalarını açıklamada kullanılan bir analiz aracına dönüşmüştür. İlk olarak Jeremy Bentham tarafından gözetim-otorite-denetim ekseninde geliştirilen panoptikon modeli, merkezi bir yapı aracılığıyla bireylerin görünmeden izlenmesini ve bu sayede disiplin sağlanması için dizayn edilmişti. Ancak Michel Foucault, panoptikonu yalnızca fiziksel bir yapı olarak değil, iktidarın bilgi-disiplin-gözetim aracılığıyla bireyler üzerinde egemenlik kurduğu bir "görme tekniği" olarak metaforik şekilde yeniden yorumlamıştır.

Foucault'ya göre modern iktidar, baskı ve zor kullanımından çok bireylerin davranışlarını düzenleyen, onları normlara uygun hale getiren ve öz denetim mekanizmaları yaratan disiplinci bir yapıya sahiptir. Bu yapıda iktidar belirli bir merkezde toplanmaz, aksine toplumun kurumlarına mikro çatlaklar halinde nüfuz ederek farklı pratikler aracılığıyla işleyen yaygın bir ağ haline gelir. Bu bağlamda gözetim, bireyde mikro iktidarın meşru olarak kabul edilmiş mekanizmaları aracılığıyla dışsal bir zorlama olmadan daha çok içselleştirilmiş bir öz denetim biçimine dönüşmekte ve bireyler sürekli izlenme ihtimali altında davranışlarını kendileri düzenlemektedir. Böylece disiplin, iktidarın sürekliliğini sağlayan görünmez bir mekanizma hâline gelmektedir.

Bu süreçte gözetim ve denetim mekanizmaları, tarihsel süreklilik içerisinde siyasal, ekonomik, toplumsal ve teknolojik koşullara bağlı olarak dönüşmüş ve yeniden şekillenmiştir. Buna rağmen gözetimin temel işlevi, birey ve toplum

davranışlarının düzenlenmesi ile belirli norm ve kurallara uyumun sağlanması olarak değerlendirilmektedir.

Diğer yandan modern toplumlarda gözetim yalnızca baskıcı bir uygulama olarak ele alınmamaktadır. Güvenliğin sağlanması, kamu düzeninin korunması, suçun önlenmesi ve gündelik yaşamı kolaylaştırma gibi işlevleri nedeniyle gözetim mekanizmalarına başvurulabilmektedir. Özellikle 11 Eylül sonrası dönemde küresel ölçekte oluşan güvenlik kaygıları, bireylerin dijital gözetim uygulamalarını daha kolay kabul etmesine neden olmuş; böylece güvenlik ve koruma söylemi, devletlerin denetim kapasitesini genişleten ve denetimin meşrulaştırılmasında önemli bir araç hâline gelmiştir. Ancak bu süreçte güvenlik ile temel hak ve özgürlükler arasındaki dengenin nasıl kurulması gerektiği, akademik çalışmalarda ve yargı kararlarında öne çıkan değerlendirme konularından biri hâline gelmiştir.

Teknolojik gelişmeler, internetin ve sosyal medya platformlarının kamusal alanın önemli bir uzantısı hâline gelmesine yol açmıştır. Başlangıçta ifade özgürlüğünü genişleten, katılımı artıran ve alternatif kamusal alanlar yaratan dijital ortamlar; zamanla gözetim ve denetim mekanizmalarının merkezinde yer alan çift yönlü bir yapıya dönüşmüştür. Günümüzde bireyler yalnızca fiziksel olarak değil; dijital ayak izleri, sosyal medya paylaşımları, konum bilgileri ve kişisel verileri aracılığıyla da sürekli olarak izlenebilmektedir. Böylece klasik panoptikon modeli dijitalleşerek "süper-panoptik" bir yapıya evrilmiştir. Bu yapı içerisinde bireyler, sürekli izlenme ihtimali nedeniyle davranışlarını kendi kendilerine denetlemekte ve iktidarın belirlediği normlara uygun hareket etmeye yönelmektedir.

Özellikle sosyal medyanın gündelik yaşamın merkezine yerleşmesiyle birlikte, bireylerin dijital ortamdaki davranışları devletler, platform şirketleri ve çeşitli kurumsal yapılar tarafından daha yoğun biçimde izlenebilir hâle gelmiştir. Panoptik perspektiften bakıldığında burada önemli olan yalnızca doğrudan sansür veya yasaklamalar değildir; daha çok gözetlenme ihtimalinin varlığı bireylerin ifade biçimlerini değiştirmektedir. Çünkü panoptik düzende cezalandırma kadar, cezalandırılma ihtimalinin bilinmesi de disiplin üretmektedir. Dolayısıyla ifade özgürlüğü hukuken var olsa da bireylerin kendilerini sansürlemelerine ve öz denetim mekanizmalarının güçlenmesine neden olmaktadır.

Türkiye örneği değerlendirildiğinde, dijital gözetim mekanizmalarının hukuki, teknik ve idari araçlar aracılığıyla çok katmanlı bir yapı içerisinde işlediği görülmektedir. Özellikle 5651 sayılı Kanun ve sonrasında yapılan yasal düzenlemeler, devletin internet ortamına yönelik düzenleme ve denetim kapasitesini genişletmiştir. İçerik kaldırma, erişim engelleme, bant daraltma, veri yerelleştirme, platform yükümlülükleri ve kimlik doğrulama gibi uygulamalar, dijital kamusal alanın farklı hukuki ve idari araçlarla düzenlendiğini göstermektedir. Bu çerçevede Türkiye'deki internet yönetişimi, internet erişiminin sürdürüldüğü ancak belirli hukuki mekanizmalar aracılığıyla denetlendiği kendine özgü bir yapı ortaya koymaktadır.

Çalışmada incelenen yasal düzenlemeler, yargı kararları ve uygulama örnekleri birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'de dijital kamusal alanın denetlenmesine yönelik hukuki mekanizmaların zaman içerisinde kapsamının genişlediği görülmektedir. Erişim engelleme, bant daraltma ve sosyal medya içeriklerine ilişkin düzenlemeler, kamu düzeni, milli güvenlik, suçun önlenmesi ve kamu yararının korunması gibi gerekçelerle uygulanabilmektedir. Bununla birlikte, bu uygulamaların hukuki dayanakları, gerekçelendirilme biçimi, ölçülülüğü ve temel haklar üzerindeki etkileri yargı kararları ile akademik çalışmalarda değerlendirme konusu olmaya devam etmektedir.

Anayasa Mahkemesi kararları, dijital alana yönelik müdahalelerde hukuki belirlilik, ölçülülük, şeffaflık ilkelerinin önemini ortaya koyarken; erişim engellerinin teknik açıdan her zaman mutlak sonuç doğurmadığını gösteren uygulamalar da bu tedbirlerin etkinliği konusunda farklı değerlendirmelere yol açmaktadır. Benzer şekilde ifade ve basın özgürlüğüne ilişkin yargısal içtihatlar, kamu yararı ile bireylerin temel haklarının dengelenmesi gerektiğini ve dijital kamusal alana yönelik müdahalelerin demokratik toplum düzeninin gerekleri çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Dolayısıyla, devletin dijital gözetim ve denetim kapasitesinin hukuki düzenlemeler ve teknolojik araçlarla giderek çeşitlendiği; buna karşılık bu kapasitenin kullanımında güvenlik, kamu düzeni ve temel hak ve özgürlükler arasındaki dengenin korunmasının dijital kamusal alanın yönetimi bakımından temel tartışma alanlarından biri olmaya devam ettiği değerlendirilmektedir.

5.2. Öneriler

Tez çalışması kapsamında elde edilen bulgular doğrultusunda, dijital gözetim uygulamalarının demokratik toplum düzeniyle uyumlu biçimde yürütülebilmesi amacıyla internet politikalarının güvenlik gerekçelerinin yanı sıra ifade özgürlüğü ve haber alma hakkı gibi temel hak ve özgürlükleri de gözeten bir yaklaşımla uygulanması önerilmektedir.

Bu kapsamda, dijital gözetim uygulamalarında Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarında vurgulanan ölçülülük, hukuki belirlilik ve şeffaflık ilkelerinin daha etkin biçimde gözetilmesi önerilebilir. Böylece güvenlik ile temel hak ve özgürlükler arasındaki dengenin korunmasına katkı sağlanabileceği değerlendirilebilir.

Erişim engelleme kararlarının uygulanmasında "amaç–araç dengesi" gözetilmeli ve teknik olarak mümkün olduğu durumlarda platformun tamamı yerine yalnızca hukuka aykırı içeriklere yönelik sınırlı müdahalelerin tercih edilmesi önerilebilir. Bunun yanında, dijital denetim süreçlerinde şeffaflığın artırılması, bağımsız denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi ve düzenleyici kurumlar arasındaki koordinasyonun geliştirilmesi, karar alma süreçlerinin etkinliği ve kamuoyu nezdindeki güvenin artırılmasına katkı sağlayabilir.

İnternet ortamındaki zararlı içeriklerle mücadelede yalnızca erişim engelleme ve benzeri kısıtlayıcı tedbirlerin yeterli olmayabileceği dikkate alınarak dijital okuryazarlık, medya okuryazarlığı ve güvenli internet kullanımına yönelik eğitim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması önerilmektedir. Özellikle çocukların ve ailelerin dijital risklere karşı bilinçlendirilmesine yönelik kamu spotu veya eğitim programlarının geliştirilmesi alternatif politika araçları arasında değerlendirilebilir.

Son olarak, dijital kamusal alanın demokratik ilkelere uygun biçimde yönetilebilmesi amacıyla teknolojik gelişmelerin yanı sıra hukuki düzenlemeler, kurumsal yapılar, siyasal tercihler, ekonomik koşullar ve toplumsal etkilerin birlikte ele alındığı bütüncül politika yaklaşımlarının geliştirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Ak, H. (2016). Büyük birader ve gözetim devleti. *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları*, 381-389.

Akbaş, A. (2014). Dijital panoptikon: Elektronik gözetimin toplumsal yansımaları. *Sinop İlahiyat Dergisi* 1, 51-89.

Akkol, M. L., (2019). "Jürgen Habermas'ın iletişimsel eylem kuramı ve kamusal alan kavramının analizi" *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,(37), 171-180.

Althusser, L. (2016). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları.*(Çev: A. Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.

Altıparmak, K. ve Akdeniz, Y. (2008). *İnternet: Girilmesi tehlikeli ve yasaktır – Türkiye'de internet içerik düzenlemesi ve sansüre ilişkin eleştirel bir değerlendirme.* Ankara: İmaj Yayınevi.

Avcil, C. (2021). Kamusal alanı dijitalleşme çerçevesinde yeniden okumak. *Liberal Düşünce Dergisi*, 26(103), 81-100.

Aydin-Öksuz, A. ve Sagdic, Z. (2017). Spatial and cultural results of neoliberal policies: new discipline spaces and production of new cultural ıdentities (Neoliberal politikaların mekânsal ve kültürel sonuçları: yeni disiplin alanları ve yeni kültürel kimliklerin üretimi). G. Rata, M. A. Icbay ve H. Arslan (Editörler), *Recent Developments in Sociology and Social Work* içinde (s. 215-223). IASSR.

Ball, K. and Webste, F. (2003). *"The intensification of surveillance. London: Crime, terrorism and warfare in the information age".* London:PlutoPress.https://archive.org/details/intensificationo0000unse(ErişimTarihi:25.12.2025)

Bauman, Z. (2003). *Yasa koyucular ile yorumcular.* (Çev: K. Atakay). Ankara: Metis Yayınevi.

Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme-toplumsal sonuçları.* (Çev: A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. ve Lyon, D. (2016). *Akışkan gözetim*. (Çev: E. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bentham, J. (1995).*The panopticon writings.* London: Verso. https://archive.org/details/jeremy-bentham-the-panopticon-writings (Erişim Tarihi:20.11.2025)

Bentham, J. (1796). *Management of the poor; or, a plan, containing the principle and construction of an establishment, in which persons of any description are to be kept under inspection: And in particular penitentiary-houses, prisons, houses of industry, work-houses, poor-houses, manufactories, mad-houses, hospitals, and Schools: With a plan of management.* Dublin: James Moore. https://archive.org/details/bim_eighteenth-century_management-of-the-poor-_bentham-jeremy_1796/mode/1up (ErişimTarihi:04.07.2025)

Bentham, J. (2008). Panoptikon ya da gözetim evi. B. Çoban ve Z. Özarslan (Ed.), *Panoptik gözün iktidarı* içinde (s. 9-67). İstanbul: Su Yayınları.

Bitso, C., Fourie, I. and Bothama, T. (2012). *Trends in transition from classical censorship to ınternet censorship: Selected country overviews*. Pretoria: IFLA. https://www.ifla.org/wpcontent/uploads/files/assets/faife/publications/spotlights/1%20Bitso_Fourie_BothmaTrendsInTransiton.pdf (Erişim Tarihi:02.04.2026)

Brunon-Ernst, A. (2012). *Beyond foucault.* London: Routledge. https://www.researchgate.net/publication/263007588_Beyond_Foucault_New_Perspectives_on_Bentham's_Panopticon (Erişim Tarihi:10.11.2025)

Canata, F. (2016). 5651 sayılı kanun kapsamında internet düzenlemeleri ve düşünce-ifade özgürlüğü üzerine bir değerlendirme. *Türk Kütüphaneciliği*, 30(2), 185-205.

Cangöz, İ. (2015). *Değişen anlam ve değerleriyle gazetecilik*. Sınırsız Basın Yayın Dağıtım.

Çetin, M. ve Asıl, Ş. (2017). Günümüz toplumunda gözetim olgusu. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 52 (1), 180-205.

Dağtaş, E. (1999). Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda kamusal alan-özel alan ikilemi ve basının tarihsel gelişimi. *Kurgu*, 16(1), 150-166.

Dağtaş, E. ve Atik, K. (2024). İnternetin kamusal alan/mekân olarak değerlendirilmesi: Quora ve eksi sözlük örnekleri. *Akdeniz İletişim*, (47), 170-197.

Daver, B. (1993). *Siyaset bilimine giriş.* Ankara: Siyasal Kitapevi.

Dede Özdemir, Y. (2015).İnternet siyasası oluşturma ve 5651 sayılı internet yasasına eleştirel bir bakış. *İlef Dergisi*, 2(2), 81-103.

Devrim, A. (2013). Türk ceza kanununda hakaret suçu. *T.C. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 19(2), 879-918.

Dolgun, U. (2005). *İşte büyük birader.* İstanbul: Hayy Kitap.

Dolgun, U. (2008). *Şeffaf hapishane yahut gözetim toplumu: Küreselleşen dünyada gözetim, toplumsal denetim ve iktidar ilişkileri*. Ankara: Ötüken Neşriyat.

European Court of Human Rights, *Ahmet Yıldırım/Türkiye*, Başvuru No: 3111/10, Karar Tarihi: 18 Aralık 2012. https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001115705%22]}(Erişim Tarihi: 06.04.2026)

European Court of Human Rights, *Cengiz ve Diğerleri/Türkiye*, Başvuru No: 48226/10 ve 14027/11, Karar Tarihi: 1 Aralık 2015. https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001159188%22]} (Erişim Tarihi: 06.04.2026)

Fevzi Cengiz, M. (2022). Türkiye'de internet mevzuatı ve internet yasakları üzerine bir değerlendirme. Asrak Hasdemir, T. ve Atay, T. (Editörler). *İnternet Galaksisinde Türkiye* içinde (s. 97-142). Ankara: Siyasal Kitapevi.

Foucault, M. (1992). *İktidarın gözü.* (Çev: A. I. Ergüden). İstanbul: İmge Kitabevi.

Foucault, M. (1995). *Deliliğin tarihi.* (Çev: M. A. Kılıçbay). Ankara: İmge Yayınevi. https://el-kitap.org/wp-content/uploads/2024/01/michel-foucault-deliligin-tarihi.pdf?ysclid=mm0zd6bxce806879063 (Erişim Tarihi:30.10.2025)

Foucault, M. (2000). *Büyük kapatılma.* (Çev: I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Foucault, M. (2000*). Entelektüelin siyasi işlevi/ Seçme yazılar 1*. (Çev: O. Akınhay, I. Ergüden, F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Foucault, M. (2006). *Hapishanenin doğuşu.* Ankara: İmge Yayınevi.
Fraser, N. (2004). Kamusal alanı yeniden düşünmek: Gerçekte varolan demokrasinin eleştirisine bir katkı (Çev: M. Özbek). M. Özbek (Ed.), *Kamusal alan* içinde (103-132). İstanbul: Hil Yayınları.
Geçgel, B. (2020). *Kamusal denetim hukukunda kamu zararı.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Giddens, A. (2005). *Modernliğin sonuçları.* (Çev: E. Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Giddens, A. (2008). *Ulus devlet ve şiddet.* (Çev: C. Atay). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
Habermas, J. (2003). *Kamusallığın yapısal dönüşümü*. (Çev: T. Bora ve M. Sancar). İstanbul: İletişim Yayınları.
Habermas, J. (2004). Kamusal alan. M. Özbek (Ed.), *Kamusal alan* içinde (95-102). İstanbul: Hil Yayın.
Habermas, J. (2020). The public sphere: An encyclopedia article. S. E. Bronner ve M. Kellner (Editörler), *Critical theory and society* içinde (s.136-142). Routledge. https://files.libcom.org/files/critical_theory_and_society_reader.pdf (Erişim Tarihi:04.04.2026)
Henkoğlu,T. ve Yılmaz, B. (2013). "İnternet erişim özgürlüğünün kısıtlanması: Türkiye üzerine bir değerlendirme". *Bilgi Dünyası*, 14(2), 215-239.
Heywood, A. (2006). *Siyaset.* Ankara: Liberte Yayınları.
Hobbes, T. (2005). *Leviathan.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
Hoffmann, H. (2006). Critisim as deviance and social control in alcoholics anonymous (Eleştiri olarak sapkınlık ve sosyal kontrol: Alkolikler anonim derneği'nde). *Journal of Contemporary Ethnography, 35*(6), 669-695.
Kadivar, J. (2015). Government surveillance and counter-surveillance on social and mobile media: The case of Iran (2009). *M/C Journal*, 18(2), https://doi.org/10.5204/mcj.956
Kalaman, S. (2019). Yeni medya ve dijital gözetim: Türkiye'deki sosyal medya kullanıcıları üzerine bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 26*(2), 575-594.
Karakehya, H. (2009). "Gözetim ve suçla mücadele": Gözetimin tarihsel gelişimi ile yakın dönemde gerçekleştirilen hukuki düzenleme ve uygulamalar bağlamında bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , 58*(2), 319-357.
Kaya, M. B. (2021). *İnternet hukuku*. İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.
Kulandairaj, J. (2014). "Impact of social media on the lifestyle of youth". *International Journal of Technical Research and Applications*, 2(8), 22-28. https://www.ijtra.com/special-issue-abstract_id-impact-of-social-media-on-the-lifestyle-of-youth (Erişim Tarihi:07.04.2026)

Lacombe, D. (1996). Reforming foucault: A critique of the social thesis. (Foucault'yu yeniden şekillendirmek: Sosyal kontrol tezinin bir eleştirisi). *British Journal of Sociology*, 332-352.

Liang, F., Das, V., Kostyuk, N. and Hussain, M. M. (2018). Constructing a data-driven society: China's social credit system as a state surveillance infrastructure. *Policy & Internet*, 10(4), 415–453. https://creatingfutureus.org/wp-content/uploads/2021/10/Liang-et-al-2018.pdf (Erişim tarihi:05.04.2026)

Lyon, D. (1997). *Elektronik göz: Gözetim toplumunun yükselişi.* (Çev: D. Hattatoğlu). İstanbul: Sarmal: Yayınevi.

Lyon, D. (2006). *Gündelik hayatı kontrol etmek- gözetlenen toplum.* (Çev: G. Soykan). İstanbul: Kalkadeon Yayıncılık.

Marx, G. (2015). Surveillance studies. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 2*(23), 733-741.

Morozov, E. (2012). *The net delusion: The dark side of internet freedom*.Publicaffairs.https://tropicaline.wordpress.com/wpcontent/uploads/2011/04/netdelusion.pdf (Eişim Tarihi:04.04.2026)

Odabaş, U. K. (2018). Tarihsel süreçte kamusal alanın yapısal dönüşümü ve Habermas. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 2051-2066.

Oymak, H. (2020). 7253 sayılı "İnternet ortamında yapılan yayınların düzenlenmesi ve bu yayınlar yoluyla işlenen suçlarla mücadele edilmesi hakkında kanunda değişiklik yapılmasına dair kanun"un getirdikleri. *Yeni Medya*, 9, 129-141.

Özbek, M. (2004). *Kamusal alan.* İstanbul: Hil Yayıncılık.

Özdemir, Ş. (2020). Post-panoptikon çağı: Gözetimin dijitalleşmesi ve çevrimiçi kimliğin gizliliği üzerine bir analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20*(3), 81-108.

Petersen, Julie, K. (2007), Understanding surveillance technologies: Spy devices, their origins & applications. Taylor and Francis Group, New York. https://archive.org/details/understandingsur0000pete (Erişim Tarihi:15.01.2026)

Söyler, Y. (2014). *Kamu hukuku açısından devletin interneti düzenleme yetkisi*. Ankara: Savaş Yayınevi.

Şentürk, Ü. (2016). *Güncele dipnotlar: Bireyden topluma sosyolojik dönüşümler.* Ankara: Siyasal Yayınları.

Şimşek Öner, A. A. (2022). Kamusallık, kamusal alan ve internet. Publicness, public sphere and the internet. Şahbaz, İ., Kuru, G. ve Yetimoğlu, M.E. (Editörler.). *Anayasa Hukukundaki Gelişmelerin Işığında Kamu Hukuku Sempozyumu* içinde (s. 133-156). İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları.

Timur, T. (2012). *Habermas'ı okumak*. İstanbul: Yordam Kitap.

Topuzkanamış, E. (2013). *Hukuk ve disiplin modern toplumda hukuka uymanın dayanakları.* İstanbul: XII Levha Yayıncılık.

Tümurtürkan, M. (2010). Gündelik hayatın gözetimi: "Panoptikon toplumu" . *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, 2*(3), 1-19.

Urhan, V. (2013). *Michel Foucault ve düşünce sistemleri tarihi (arkeoloji, soykütüğü, etik).* İstanbul: Say Yayınları.

Uzak, E. (2022). Panoptikondan omniptikona: Yeni medya ile dönüşen panoptikonun filmlerdeki yansıması. *Universal Journal of History and Culture, 4*(2), 104-129.

Üzülmez, İ. (2010).Hakaret suçu. *Ceza Hukuku Dergisi*, 5(12), 41-71.

Weber, M. (2012). *Sosyoloji yazıları.* (Çev: T. Parla). İstanbul: İletişim Yayınları.https://sosyolojiden.wordpress.com/wpcontent/uploads/2015/09/max-weber-sosyoloji-yazc4b1larc4b1.pdf(Erişim Tarihi:20.11.2025).

Wiatrowski, M. D., Griswold, D. B. and Roberts, M. K. (1981). Social control theory and delinquency. (sosyal kontrol teorisi ve suçluluk). *American Sociological Reiew, 46*(5), 525-541.

Wood, D. (2006). *A report on the surveillance society.* Wilmslow: Office of the Information Commissioner. https://www.metabunk.org/sk/02_11_06_surveillance.pdf(Erişim Tarihi:20.01.2026).

Wood, D. (2009). "The `Surveillance society': Questions of history, place and culture". *European Journal of Criminology, 2*(6), 179-194.

Yegen, C. (2013). Demokratik ve yeni bir kamusal alan olarak sosyal medya. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 119-135.

Yokuş, S. (2013). Özgürlük-güvenlik ikilemi. *Uluslararası Güvenlik Kongresi* (s. 442-462). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları No:447.

Yücedağ, İ. (2017). Modern toplumda denetim asemblajı. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(41), 161-175.

http-1:https://gazetegrafiti.com/makale/25103589/leman-serda basaran/gozetim-toplumlari-panoptikon-sinoptikon-omniptikon-superpanoptikon (Erişim Tarihi: 01.12.2025)

http-2:https://www.ketweb.com.tr/btk nedir/#Internet_Denetimi_BTKnin_Rolu_ve_Uygulamalari(Erişim Tarihi: 02.12.2025)

http-3:https://townsendcenter.berkeley.edu/blog/internet-censorship-part-2-technology-information-control (Erişim Tarihi:20.04.2026)

http-4:https://thecrashcourse.com/courses/the-world-wide-web-crash-course-computer-science-30/ (Erişim Tarihi: 20.04.2026)

http-5:http://www.ikieylul.com.tr/yazar_goster.asp?ne=y48&sira=4312 (Erişim tarihi: 27.12.2025)

http-6:https://www.bitrue.com/tr/blog/global-internet-shut-down-trends (Erişim Tarihi: 15.03.2026)

http-7:https://www.hrw.org/report/2023/12/21/metas-broken-promises/systemic-censorship-palestine-content-instagram-and?utm_source (Erişim tarihi:04.07.2026).

http-8:https://www.acciyo.com/tr/cevrimici-sansur-ulkelerdeki-internet-kisitlamalarinin-global-haritasi-ve-siralamasi-2025/(Erişim Tarihi:05.04.2026)

http-9:https://www.haber7.com/guncel/haber/3599983-vatandas-ihbar-etti-suc-orgutlerine-darbe-vuruldu-cimer-sikayetleri-ceteleri-cokertti?ysclid=mr6mp5l94n955161741 (Erişim tarihi:04.07.2026).

http-10:https://tr.euronews.com/2024/10/07/insan-haklari-orgutleri-sosyal-medya-platformlarinin-filistin-yanlisi-icerigi-sansurlemeye (Erişim tarihi:06.04.2026).
http-11:https://www.webtekno.com/youtube-2007-de-neden-turkiye-de-yasaklandi-h152031.html (Erişim Tarihi:30.04.2026)
http-12:https://t24.com.tr/gundem/yolsuzluk-tapelerinden-suruc-katliamina-twitter-yasaklari,303679?_t=1778953269666(Erişim Tarihi:30.04.2026)
http-13:https://www.dw.com/tr/ai%CC%87hm-vikipedi dosyas%C4%B1n%C4%B1-a%C3%A7t%C4%B1/a-50101672 (Erişim Tarihi:30.04.2026)
http-14:https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D27/Y5/T2/WebOnergeMetni/aa9392cb-10d8-46e9-bbb1-2ecf2e6012ec.pdf(Erişim Tarihi:30.04.2026)
http-15:https://www.bbc.com/turkce/articles/cede39q8jjlo?ysclid=mpmv79wuxg697006449(Erişim Tarihi:23.04.2026)
http-16:https://www.ntv.com.tr/gundem/galeri-15-yas-altina-sosyal-yasagi-hakkinda-merak-edilenler-5-soru-5-cevapta-yeni-duzenleme-1721314/4 (Erişim Tarihi:23.04.2026)
http-17:https://t24.com.tr/yazarlar/fusun-sarp-nebil/depremde-bant-daraltma-yapan-btk-nedeniniaciklasin,44048?ysclid=mp78shszj426776999&_t=1778869200440(Erişim Tarihi: 01.05.2026)
http-18:https://t24.com.tr/yazarlar/fusun-sarp-nebil/prof-dr-yaman-akdeniz-bant-daraltmasinda-mahkeme-karari uygulanmiyor,51197?ysclid=mpmv9juaof617493500&_t=1779813939776 (Erişim Tarihi:02.05.2026)
http-19:https://netblocks.org/reports/twitter-restricted-in-turkey-in-aftermath-of-earthquake-oy9LJ9B3 (Erişim Tarihi:05.06.2026)
http-20:https://ifade.org.tr/reports/EngelliWeb_2021.pdf(Erişim Tarihi:02.05.2026)
http-21:https://www.bbc.com/turkce/articles/cz6we6z232wo?ysclid=mp47bnv6bs730209700(Erişim Tarihi:04.05.2026)
http-22:https://www.forbes.com.tr/haberler/discord-a-erisim-engeli-getirildi? (Erişim Tarihi:04.05.2026)
http-23:https://ahrefs.com/tr (Erişim Tarihi:05.05.2026)
http-24:https://ahrefs.com/traffic checker/?input=https%3A%2F%2Fdiscord.com%2F&mode=subdomains (Erişim Tarihi: 05.05.2026)
http-25:https://www.anayasa.gov.tr/tr/haberler/bireysel-basvuru-basin-duyurulari/wikipedia-isimli-internet-sitesine-erisimin-engellenmesi-nedeniyle-ifade-ozgurlugunun-ihlal-edilmesi/ (Erişim Tarihi: 04.06.2026)
http-26:https://www.freewebturkey.com/images/2025/12/29/2025%20FREEWEBTURKEY%20INTERNET%20SANSURU%20RAPORU%20-%20V3-2-1.pdf(Erişim Tarihi:02.05.2026)
http-27:https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2022/103844 (Erişim Tarihi: 05.06.2026)